

Περιοδικό Λόγου, Τέχνης και Προβληματισμού
Τεύχος 190, Χρόνος Ε', Χειμώνας, (Δεκέμβριος - Φεβρουάριος) 2006

Εκδότρια
Ντίνα Κατσούρη

Συντακτική επιτροπή

Αριστόδημος Αρίστου
Βασιλης Βασιλειάδης
Αντώνης Γεωργίου
Μαρία Ελευθερίου
Βάκης Λοιζίδης
Πλαναγιώτης Νικολαΐδης
Νικόλας Πάρης
Ελιζα Πιερή
Άννα Χριστοδουλίδου

Σχεδιασμός, σελιδοποίηση και
εκτύπωση

Τυπογραφεία ΣΤΕΛΙΟΥ ΛΕΙΒΑΔΙΩΤΗ

Τηλ.: 22438968, 22347359

Τηλεομοιότυπο: 22435698

E-mail: slivadiotis@cytanet.com.cy

Αλκαμένους 5, Λευκωσία

Καλλιτεχνική επιμέλεια τεύχους και
ένθετου: **Ελιζα Πιερή**

Οι φωτογραφίες του τεύχους είναι
από το αρχείο του Τίτου Πατρίκιου.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Κύπρος Σ12, Ελλάδα EUR 24.
Άλλες χώρες Σ18.

Τιμή τεύχους:
Κύπρου Σ3.00 / Ελλάδα EUR 6

Για να αποστέλλεται το **Άνευ**
στη διεύθυνσή σας, μπορείτε
να επικοινωνήσετε:

Άνευ

Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη 8,

2123 Αγλαντζιά

Τηλ.: 22336752

Τηλεομοιότυπο: 22334692

Το ΑΝΕΥ πωλείται σε βιβλιο-
πωλεία της Λευκωσίας και
της Λεμεσού και σε κεντρικά
περιπτέρα.

Επιτρέπεται η αναδημοσίευση με αναφορά του **Άνευ** ως πηγής

ΧΟΡΗΓΟΙ

■ Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού ■ Οργανισμός
Νεολαίας Κύπρου ■ Ιερά Μονή Κύκκου

Περιεχόμενα

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΤΙΤΟ ΠΑΤΡΙΚΙΟ ..3

Α. Η ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΙΤΟ ΠΑΤΡΙΚΙΟ

Καλωσόρισμα από την **Άννα Παπανδρέου Γά-
βρη**.....5

Χαιρετισμός από την εκδότρια του Άνευ

Νίνα Κατσούρη.....7

Λεύκιος Ζαφειρίου, Από την Επιστροφή στην
ποίηση στη συλλογή *Η αντίσταση των γεγονό-
των: Η πόλη στην ποίηση του Τίτου Πατρικίου*...8

Τίτος Πατρικίος, Το κομμωτήριο.....19

Παναγιώτης Νικολαΐδης, Χρόνια της πέτρας
του νερού και της ποιησης.....21

Τίτος Πατρικίος, Για βιβλία και για αυτοκίνητα..33
Η προστασία .....

Β. ΆΛΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΙΤΟ ΠΑΤΡΙΚΙΟ

Ελένη Αντωνιάδου, Ως πού μπορεί να φθάσει
ένας Χωματόδορομος .....

35
«με την ποιηση, για να μην ανατραπούμε από
τα εχθρικά κύματα της ζωής»

**Συνέντευξη του Τίτου Πατρικίου στον Γιώργο
Κ. Μύαρη**.....45

Κυριάκος Μπαρρής, Τίτος Πατρικίος: Για ένα
ορισμό της Ποιησης, της Τέχνης, της Πολιτι-
κής, της Ζωής .....

ΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΑΤΡΟΥ

Νίνα Κατσούρη, Ενδιάμεσες πόρτες του
Άλαν Αϊκμπορν από το θέατρο ENA, Νοέμ-
βριος 2005 .....

Μαμά μην τρέχεις της Ελένης Ράντου
από την Κεντρική Σκηνή της ΕΘΑΛ, Νοέμ-
βριος 2005 .....

Κώστας Χατζηγεωργίου, Μήδεια της Κρι-
στα Βολφ από την Πειραιματική Σκηνή του
ΘΟΚ στο θέατρο Αγοράς Αγ. Ανδρέα σε
σκηνοθεσία Στέφανου Κοτσίκου, Νοέμ-
βριος 2005 .....

Νίνα Κατσούρη, Μπαμπά μην ξαναπεθά-
νεις Παρασκευή από το Σατιρικό Θέατρο,
Δεκέμβριος 2005 .....

66
Εκτυφλωτική λάμψη του Ρίτσιαρτ Γρίνμπερκ
από το Θέατρο Διόνυσος, Δεκέμβριος
2005 .....

67
Ο τέλιος γάμος του Ρόμπιν Χάουτον από
το Θέατρο SKALA, Δεκέμβριος 2005..67

Κώστας Χατζηγεωργίου, Οι Αγροίκοι του
Κάρλο Γκολντόνι από την Κεντρική Σκηνή
του ΘΟΚ σε σκηνοθεσία Nikou Χαραλά-
μπους, Ιανουάριος 2006 .....

68
Νίνα Κατσούρη, Ο υπολοχαγός του Ίνι-
σμορ του Μάρτην Μακντόνα από τη Νέα
Σκηνή του ΘΟΚ, Ιανουάριος 2006 .....

70
Μαριάννα Παπαστεφάνου, Ο Γυρισμός
του Χάρολντ Πίντερ από την ΕΘΑΛ. Φε-
βρουάριος 2006 .....

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Χριστίανα Φρυδά, Ο Γιάννης, η Εστία και
η Πάργα .....

73
Νίνα Κατσούρη, Για δυο ντοκυμαντέρ του
PIK .....

74
Το Δημοτικό Θέατρο Λευκωσίας και οι άν-
θρωποι με ειδικές ανάγκες .....

74
Αντώνης Γεωργίου, Οι νέοι θεσμοί θέ-
λουν το χρόνο τους. Κινηματογραφικές
μέρες - Κύπρος 2006 .....

75
Ο Πίντερ δεν μένει εδώ. Ευτυχώς, για
αυτόν! .....

75
Γιάννης Κατσούρης, Ο ΘΟΚ και η Επι-
δαυρος .....

76
Το μέγαρο μουσικής της Ραμάλα .....

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΤΙΤΟ ΠΑΤΡΙΚΙΟ

Επίλογος (από τον στόχο)

Κι όχι αυταπάτες προπαντός

Το πολύ πολύ να τους εκλάθεις σα δυο θαμπούς προβολείς μες στην ομίχλη.

Σαν ένα δελτάριο σε φίλους που λείπουν με τη μοναδική λέξη: ζω.

«Γιατί», όπως πολύ σωστά είπε κάποιος κι ο φίλος μου ο Τίτος,

«Κανένας σπίχος σήμερα δεν κινητοποιεί τις μάζες. Κανένας σπίχος σήμερα δεν ανατρέπει τα καθεστώτα.»

Έστω.

Ανάπηρος, δείξε τα χέρια σου. Κρίνε για να κριθείς.

*Anagnostakis Mavrodinis
(1925-2005)*

— litay —

Α. Η ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΙΤΟ ΠΑΤΡΙΚΙΟ*

Καλωσόρισμα

Από την Άννα Παπανδρέου Γάβρη

από μέρους του Συνδέσμου Ελλήνων Κυπρίων Φιλολόγων Λευκωσίας

Κουβεντιάζοντας γύρω από την ποιηση του Τίτου Πατρίκιου - από τον Χωματόδρομο και τη Μαθητεία, Τα κοιτάσματα του Χρόνου και τα Χρόνια της Πέτρας ως τους Αντικριστούς Καθρέφτες και τις αφηγήσεις στην Ισαλο γραμμή - ρίχνουμε λίγο φως στην πλαστογραφημένη μας ζωή, λυτρωνόμαστε ατομικά... Κι ας μην ανατρέπει πια κανένας στίχος καθεστώτα ... οι άνθρωποι εξακολουθούμε να γυρεύουμε μιαν απόκριση.

Κι ας κινδυνεύει να σαπίσει η ιστορία ή κάποιοι εξακολουθούν να στριμώχνουν την ιστορία στα μέτρα τους ... υπάρχει σε όλους **κάτι που δε χάνεται...**

Ο ποιητικός λόγος του Τίτου Πατρίκιου - βαθιά ποτισμένος από την ιστορία του τόπου του, στα πιο κρίσιμα χρόνια - υψώνεται υπεύθυνα, εξακτινώνται στέρεα.

Στοχαστικός και ανήσυχος λόγος που εμμένει σε μια ηθική αναζήτηση της ελπίδας. Ποιητική και προσωπική ηθική της αδιάκοπης αγωνίας για την αποξεχασμένη πράξη, για την αλήθεια που θέλει την πράξη μας για να υπάρξει...

Στην αποψινή μας ποιητική απόδραση επιχειρούμε μια βαθύτερη σχέση με το λόγο του Τίτου Πατρίκιου ως ελάχιστη οφειλή. Με στοχαστική διάθεση αφηνόμαστε όμως και σε παραλληλίες με την ιστορική πραγματικότητα του τόπου μας. Γιατί, και μιαν άκρη μόνο της αλήθειας να σηκώνουμε και μιαν υποψία χαμογέλου να αξιωνόμαστε εξ αφορμής της ποιήσεως, επιβίωνουμε στην άθλια καθημερινότητα, αμφισβητούμε την επαφή μας με τους ανθρώπους και τα πράγματα, επαναπροσδιορίζόμαστε.

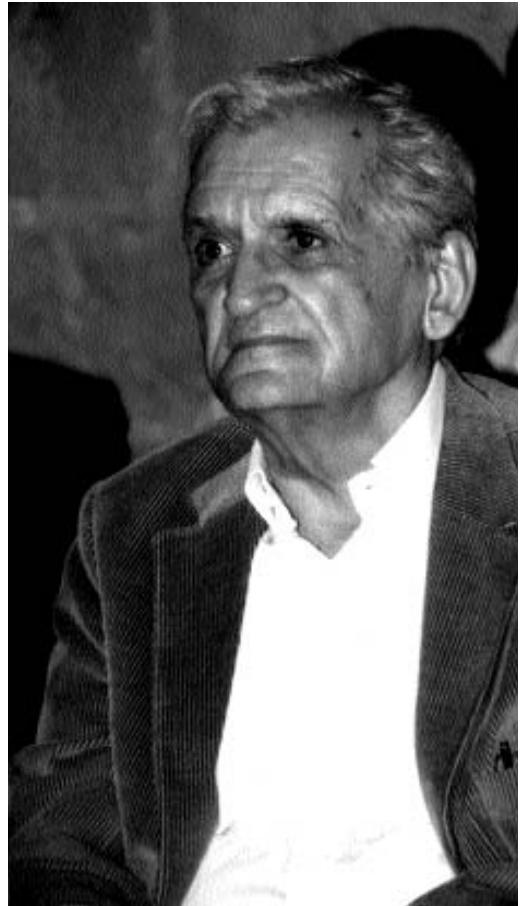
Κι εδώ στον τόπο μας συνθίβονται καθημερινά οι άνθρωποι, πορεύονται σε μια διαρκή επίφαση ελευθερίας, επικαλυμμένη με το υμέναιο της τεχνολογικής άνεσης. Σε μια καθημερινή αναμέτρηση με τον παραλογισμό της κυπριακής ιστορίας, με την **αδιέξοδη** ιστορία που κινδυνεύει να σαπίσει.

Εποκή και η δική μας κάποιων άλλων ομαδικών ή ατομικών στερήσεων, κάποιων άλλων απογοητεύσεων... Όμως, οι άνθρωποι εξακολουθούμε να γυρεύουμε μιαν απόκριση στην πλαστογραφημένη μας ζωή, μια διαφυγή, πότε στην τέχνη, πότε στην ποιηση, πότε, έστω, και σ' ένα μόνο κοίταγμα του ουρανού...

Σας καλωσορίζουμε λοιπόν με τους στίχους σας, γιατί, ό, πι κι αν λέμε / η ποιηση δεν έγινε για να μαστιγώνει τη ζωή μας.

*«Η ποιηση
κλαρι από φως όταν θεριεύει η νύκτα».*

* Η εκδήλωση οργανώθηκε από το περιοδικό ANEY και τον Σύνδεσμο Ελλήνων Κυπρίων Φιλολόγων Λευκωσίας στην αίθουσα «Καστελιώπισσα» της Λευκωσίας, στις 24.10.05.

Στιγμιότυπα από την εκδήλωση για τον Τίτο Πατρίκιο

Χαιρετισμός από την εκδότρια του ΑΝΕΥ

Ντίνα Κατσούρη

Δεν θα ξεχάσω ποτέ τη γεμάτη αγωνία και έγνοια φωνή του Τίτου Πατρικίου που με πήρε από την Αθήνα στις 25 Αυγούστου για να αναρωτηθεί μήπως θα έπρεπε να αναβάλλουμε την εκδήλωση αυτή μια και ήταν τόσο νωπές οι πληγές από το αεροπορικό δυστύχημα της 14ης Αυγούστου, που στοιχισε τη ζωή τόσων ανθρώπων. Τον διαβεβαίωσα πως δεν υπήρχε λόγος για αναβολή γιατί εμείς δε θα κάναμε χαρές και πανηγύρια, αλλά μια σεμνή τελετή για να τιμήσουμε ένα σημαντικό ποιητή.

Όπως ξέρεις Τίτο Πατρικίε την εκδήλωση τη διοργανώνουν το περιοδικό ΑΝΕΥ και ο Σύνδεσμος Ελλήνων Κυπρίων Φιλολόγων Λευκωσίας, Μόρφου και Κερύνειας. Στέκομαι στο τελευταίο. Η Λευκωσία είναι ημικατεχόμενη, η Μόρφου και η Κερύνεια είναι ακόμα κατεχόμενες. Μπορεί να μπήκαμε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά το 40% του κυπριακού εδάφους είναι υπό κατοχή, έχουμε 30 χιλ. τουρκικά στρατεύματα και πολλές περισσότερες χιλιάδες έποικους. Και εμείς αγωνιζόμαστε με κάθε τρόπο για την επιβίωσή μας και την επανένωση του νησιού. Ένας αγώνας δύσκολος και επώδυνος. Και είναι εδώ που ζητάμε τη στήριξη και τη συμπαράσταση των φίλων. Γι' αυτό και εσύ είσαι τώρα κοντά μας, όπως και τότε το 1974, μόλις άκουσες ότι έγινε εισβολή και ζήτησες αμέσως να έρθεις ως εθελοντής στην Κύπρο. Πάντα ήσουν μπροστάρης στους αγώνες για ελευθερία και κοινωνική δικαιοσύνη. Στοιχεία που αντικατοπτρίζονται στην ποιησή σου.

Η οικογένεια, όμως, του Τίτου ήρθε σε επαφή με την Κύπρο από πολύ παλιά. Όταν το 1897 ο παππούς του και η γιαγιά του, Παναγιώτης και Ευδοξία Σταματοπούλου, ήρθαν ως ηθοποιοί εδώ με τον Ελληνικό Δραματικό Θίασο Αθηνών. Αργότερα το 1923 η μητέρα του Λέλα Σταματοπούλου, αργότερα Πατρικίου, και η αδερφή της Άννα Σταματοπούλου. Και αυτές ηθοποιοί ήρθαν κατ' επανάληψη στην Κύπρο για παραστάσεις με διάφορα θεατρικά σχήματα. Έτσι πρωτογνώρισε την Κύπρο ο Τίτος Πατρικίος.

Και φτάνουμε στον απελευθερωτικό μας αγώνα του '55, όπου ο ποιητής συγκλονισμένος γράφει ποιήματα στην *Επιθεώρηση Τέχνης*, ένα περιοδικό που τάχτηκε αμέσως στο πλευρό του αγωνιζόμενου κυπριακού λαού. Και είναι σήμερα κοντά μας για να συνεχίσει μαζί μας τον αγώνα, όπως θα πρέπει άλλωστε να κάνουν όλοι οι ποιητές που ως ευαίσθητοι σεισμογράφοι καταγράφουν τις πολιτικές και κοινωνικές δονήσεις.

Τιμούμε, λοιπόν, σήμερα ένα σημαντικό σύγχρονο ποιητή που μέσα από το έργο του αντικατοπτρίζονται όλα εκείνα τα στοιχεία που δίνουν στους ανθρώπους τη δύναμη να υπάρχουν και να αγωνίζονται για ένα καλύτερο κόσμο. Και σημειώνει ο Τίτος Πατρικίος: *Όσο μπορώ, έστω δυο λέξεις να συνδυάζω, υπάρχω.*

Λεύκιος Ζαφειρίου

Από την *Επιστροφή στην ποίηση στη συλλογή Η αντίσταση των γεγονότων: Η πύλη στην ποίηση του Τίτου Πατρίκιου*

Από τον Χωματόδρομο (1954) ως τη συλλογή *Η πύλη των λεόντων* (2001), ο Τίτος Πατρίκιος έχει συμπληρώσει σαράντα εφτά χρόνια εκδοτικής παρουσίας. Η δημοσίευση τον Αύγουστο του 1943 του ποιήματος «Άν βρεις....» στο αθηναϊκό περιοδικό *Ξεκίνημα της Νιότης*, καθώς και η συμπεριληψη άλλων πέντε ποιημάτων του 1943 στον πρώτο τόμο των *Ποιημάτων* (1998) προσθέτουν άλλα ένδεκα χρόνια. Λαμβάνοντας υπόψη τις πρόσφατες δημοσιεύσεις ποιημάτων του σε περιοδικά έντυπα, ο Πατρίκιος συμπληρώνει εξήντα δύο χρόνια ποιητικού βίου. Ένδεκα ποιητικές συλλογές συνιστούν ένα σύνολο εξακοσίων τριάντα ποιημάτων. Από τις συλλογές αυτές οι εππά στεγάζονται από το 1998 στην τρίτομη συγκεντρωτική έκδοση, ενώ οι *Αντικριστοί καθρέφτες* (1988), *Η ηδονή των παρατάσεων* (1992), *Η αντίσταση των γεγονότων* (2000) και *Η πύλη των λεόντων* (2001), συν τα σκόρπια δημοσιευμένα ποιήματα επαληθεύουν και προεκτείνουν τους δικούς του στίχους ποιητικής:

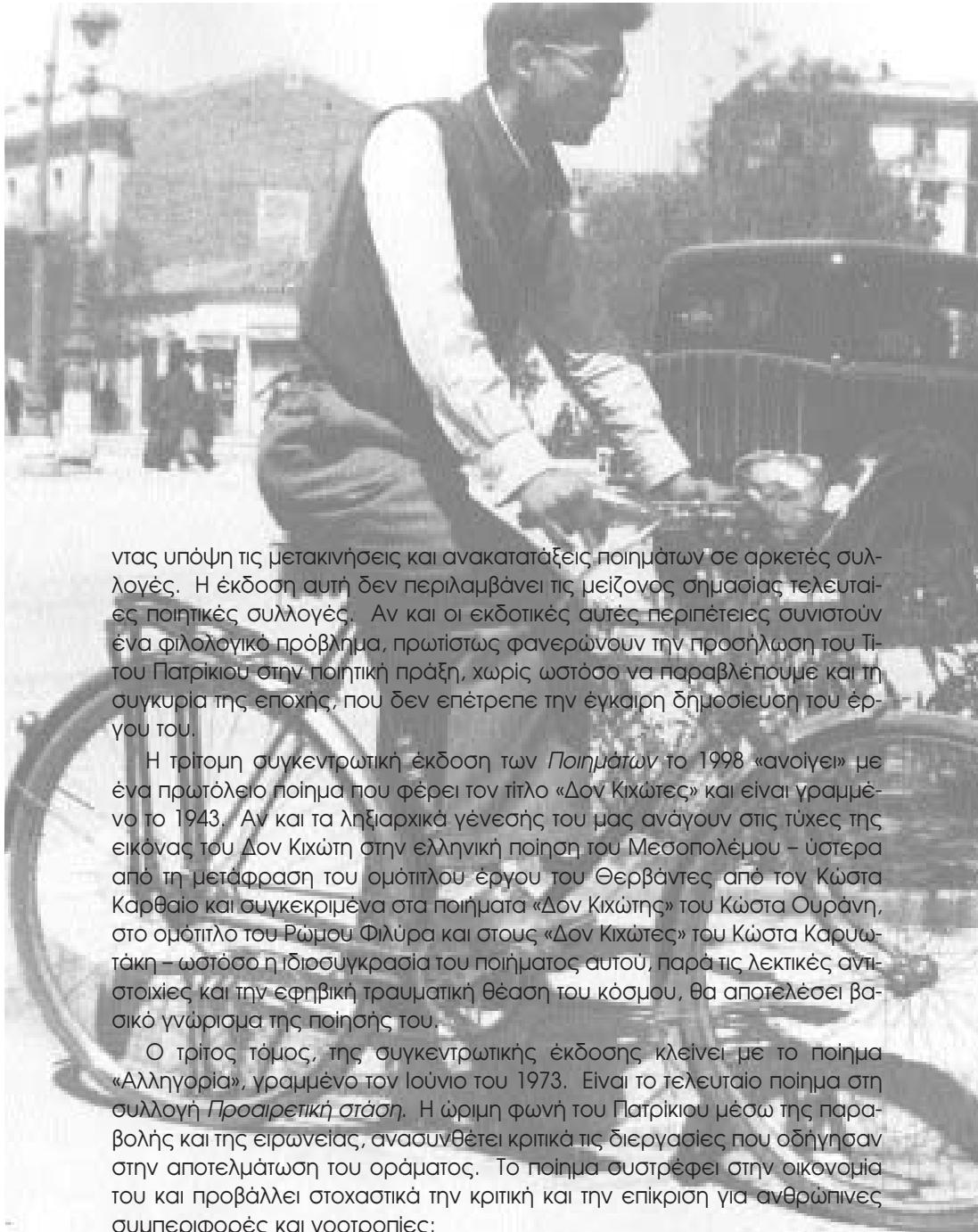
Μένουν πολλά
για νέα ποιήματα
κι ας έχουν όλα ειπωθεί
από χιλιάδες ποιητές
εδώ και χιλιάδες χρόνια.
Μένει η υπόλοιπη ζωή
για τον καθένα μας
απρόβλεπτη κι ανείπωτη.

Ως προς τα βιογραφικά του Τίτου Πατρίκιου επισημαίνεται η ένταξή του στην Αντίσταση από τα εφηβικά του χρόνια (ΕΠΟΝ 1943 και κατόπιν στον ΕΛΑΣ). Στρατιώτης στη Μακρόνησο τα χρόνια 1951-1952. Εκτοπίστηκε στον Άη-Στράτη (1952-1953) και από το 1954 ως το 1959 έζησε στην Αθήνα ως αδειούχος εξόριστος. Τα χρόνια 1959-1964 και 1967-1975 έζησε στο Παρίσι και κατά διαστήματα στη Ρώμη. Τέλος, η εμπλοκή του στα πολιτικά δρώμενα της Αριστεράς επηρέασε μεγάλο μέρος της ποιησής του.

Η συγκεντρωτική έκδοση του έργου του από τις εκδόσεις «Κέδρος» φαινεται να είναι και η οριστική «τακτοποίηση» του ποιητικού σορτους, λαμβάνο-

ντας υπόψη τις μετακινήσεις και ανακατατάξεις ποιημάτων σε αρκετές συλλογές. Η έκδοση αυτή δεν περιλαμβάνει τις μείζονος σημασίας τελευταιες ποιητικές συλλογές. Αν και οι εκδοτικές αυτές περιπέτειες συνιστούν ένα φιλολογικό πρόβλημα, πρωτίστως φανερώνουν την προσήλωση του Τίτου Πατρίκιου στην ποιητική πράξη, χωρίς ωστόσο να παραβλέπουμε και τη συγκυρία της εποχής, που δεν επέτρεπε την έγκαιρη δημόσιευση του έργου του.

Η τρίτημη συγκεντρωτική έκδοση των *Ποιημάτων* το 1998 «ανοιγεί» με ένα πρωτόλειο ποίημα που φέρει τον τίτλο «Δον Κικώτες» και είναι γραμμένο το 1943. Αν και τα ληξιαρχικά γένεσής του μας ανάγουν στις τύχες της εικόνας του Δον Κικώτη στην ελληνική ποίηση του Μεσοπολέμου – ύστερα από τη μετάφραση του ομότιτλου έργου του Θερβάντες από τον Κώστα Καρθαίο και συγκεκριμένα στα ποιήματα «Δον Κικώτης» του Κώστα Ουράνη, στο ομότιτλο του Ρώμου Φιλύρα και στους «Δον Κικώτες» του Κώστα Καρυωτάκη – ωστόσο η ιδιοσυγκρασία του ποιήματος αυτού, παρά τις λεκτικές αντιστοιχίες και την εφηβική τραυματική θέαση του κόσμου, θα αποτελέσει βασικό γνώρισμα της ποίησής του.

Ο τρίτος τόμος, της συγκεντρωτικής έκδοσης, κλείνει με το ποίημα «Αλληγορία», γραμμένο τον Ιούνιο του 1973. Είναι το τελευταίο ποίημα στη συλλογή *Προαιρετική στάση*. Η ώριμη φωνή του Πατρίκιου μέσω της παραβολής και της ειρωνείας, ανασυνθέτει κριτικά τις διεργασίες που οδήγησαν στην αποτελμάτωση του οράματος. Το ποίημα συστρέφει στην οικονομία του και προβάλλει στοχαστικά την κριτική και την επίκριση για ανθρώπινες συμπεριφορές και νοοτροπίες:

Σαν έπεσε η βαλανιδιά
 άλλοι κόψανε ένα κλαδί, το μπήξανε στο χώμα
 καλώντας για προσκύνημα στο ίδιο δέντρο,
 άλλοι θρηνούσαν σ' ελεγεία
 το χαμένο δάσος τη χαμένη τους ζωή,
 άλλοι φτιάχνανε συλλογές από ξεραμένα φύλλα
 πις δείχνανε στα πανηγύρια βγάζανε το ψωμί τους,
 άλλοι διαβεβαίωνταν τη βλαστικότητα των φυλλοβόλων
 διαφωνώντας όμως στο είδος ἡ και στην ανάγκη
     αναδάσωσης,
 άλλοι, μαζί και εγώ, υποστήριζαν πως όσοι υπάρχουν
 γη κα σπόροι υπάρχει δυνατότητα βαλανιδιάς.
 Το πρόβλημα του νερού παραμένει ανοιχτό.

■ ■ ■

Η λογοτεχνική ιστορία της πόλης στους ποιητές της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς αποτυπώνεται με έναν ιδιότυπο τρόπο, απόρροια μιας κοινής οδυνηρής εμπειρίας. Τα δύσκολα κατοχικά χρόνια, η Αντίσταση, η μεταπολεμική εμφύλια σύγκρουση και η δύσκαμπτη δεκαετία που την ακολουθεί, συνιστούν τον ιστορικό χρόνο μέσα στον οποίο ανδρώθηκαν οι περισσότεροι ποιητές αυτής της γενιάς. Η ήπτα της Αριστεράς με τις συνακόλουθες εκτελέσεις, φυλακίσεις και εξορίες καθώς και οι ανώμαλες πολιτικοοικονομικές συνθήκες της εποχής καθορίζουν και την οπτική γωνία, μέσω της οποίας αποτυπώνεται η πόλη κυρίως στο έργο των ποιητών της Αριστεράς. Η ανθρωπογεωγραφία της δίνει το στίγμα αυτής της δοκιμασίας αλλά και του συμβίβασμού. Πολύ αργότερα, μέσα από την κατασταλαγμένη ποιητική φωνή, η εικόνα της πόλης διαφοροποιείται, γίνεται πιο πολύμορφη και στο χώρο της δραματοποιείται η ανθρώπινη περιπέτεια.

Τα ποιήματα αυτά συνθέτουν ένα πυκνό δίκτυο ορατών και αόρατων πόλεων, ρεαλιστικών και πλασματικών κατασκευών, από την πρώιμη *Επιστροφή στην ποίηση* (1948-1951) που δημοσιεύεται μόλις το 1977, ως τις όψιμα «τακτοποιημένες» εκδοτικά *Παραμορφώσεις* (1989), όπου στεγάζονται και τα ποιήματα «Κλοιός» και «Επιμονή μιας πό-

Ο Τίτος Πατρίκιος μαζί με τον πατέρα του Σπύρο Πατρίκιο.

λης». Στις συλλογές *Αντικριστοί καθρέφτες* (1988), *Η ηδονή των παρατάσεων και Η αντίσταση των γεγονότων* (2000), η λογοτεχνική εικόνα των πόλεων διαχέεται σε μια κλίμακα χρωματική που διαφοροποιείται από τις προηγούμενες προβολές με τα υποδηλούμενα της τραυματικής αντικρισης του κόσμου με την πίστη στο όραμα για έναν καλύτερο κόσμο. Ο Οιδίποδας που «Πάλι ξεχώριζε με την αφή τα πράγματα / που κανείς δεν ήθελε να βλέπει», διασχίζει πόλεις – τοπιά όπου η ανθρώπινη ιστορία μεταγράφεται ως ώριμο ποιητικό σήμα, παραδείγματος χάριν στο ποίημα «Για τον Τάσο Λειβαδίτη»:

*Μας έδειξες πώς γινόταν η πόλη
που μέσα της αλλάζαμε κι εμείς
μας έδειξες πράγματα που τρομάζαμε
να παραδεχτούμε για οριστικά –
τους δρόμους μετά τη συντριβή της επανάστασης
τις πυρκαϊές που είχανε σβήσει στο γυρισμό*
.....
..... *Τους πεθαμένους
που μας επισκέπτονται τακτικά
στα καινούργια σπίτια μας .....*

Η παρουσία της πόλης στην πρώτη χρονολογικά ενότητα ποιημάτων συνηρει ένα ρεαλιστικό σύστημα εικόνων, μέσα από το οποίο προβάλλεται το αγωνιστικό συλλογικό όραμα, σε μια δύσκολη εποχή που προσδιορίζεται από την ξένη κατοχή, την αντίσταση, τον εμφύλιο με τις τραγικές συνέπειές του και το μετεμφυλιακό κλίμα που διαμορφώνεται στα χρόνια που ακολουθούν. Ο αφηγηματικός ιστός αυτών των ποιημάτων τέμνεται από περιγραφές – εικόνες και μέσα από τη ρητορική σκευή τους αρθρώνεται η πολιτική γεωγραφία της εποχής, είτε για την Αθήνα πρόκειται είτε για πρωτεύουσες της Ευρώπης, ως καταφυγή ή διέξοδος στο εφιαλτικό παρόν της Ελλάδας:

*Eιναι μακριά οι σοφές πόλεις της Ευρώπης
με τις γερτές σκεπές, τις καμινάδες
που δε γνωρίζουνε την αγωνία
της παράνομης συνεδρίασης.*

(«Παραλλαγές σε δύο θέματα»)

Στο ποίημα «Πολιτεία» η εικόνα της πόλης προβάλλεται κατάστικτη (Ποια πολιτεία είναι τούτη / χωρις δρόμους) και ο χρόνος έχει σταματήσει ενώ οι διαλογικές ψηφίδες του ποιήματος εγκλωβίζονται σ' ένα θλιβερό παρόν με φόντο «το χάρτινο ουρανό». Στο «Έωθινό» διανοίγεται προσώρας ένας άλλος κόσμος:

*Κάτω απ' τις πέτρες
μια πράσινη υπόσχεση ζωής
σοφό χορτάρι κοίτη σαλιγκαριών...*

*Ερωτας παντού χυμένος
Σα ρόδι που έσπασε στο πέτρινο κατώφλι*

με τις εικόνες, στο τέλος, του χαρταετού που πέφτει και του ραγισμένου ουρανού και της πόλης που ξανακαίγεται ολόκληρη.

Τα νεανικά ποιήματα του Πατρίκιου αυτής της περιόδου, με την άμεση συγκίνησή τους, επηρεάζονται περισσότερο από το πολιτικό κλίμα της εποχής και τις προσωπικές και συλλογικές εμπειρίες της δεκαετίας 1940-1950. Το γεγονός του θανάτου συντίθεται στο ποιητικό σώμα με αφοπλιστική ειλικρίνεια σε έναν κατάλογο ανώνυμων και επώνυμων νεκρών, του οποίου η παρουσία έχει τη διάρκεια του ποιητικού βίου του Πατρίκιου. Τα ποιήματα »Οι φίλοι» (προστάδιο της «Οφειλής»), «Σπουδή», «Οδός Δερβενίων» και «Φωτιές» προοικονομούν τις μετέπειτα αναγωγές, μέσω της μνήμης, στους φίλους που χάθηκαν, όπως επιμένει στο παραδοσιακής εκδοχής ποίημα «Σπουδή»:

*Χωρὶς ν' ανοιξεὶ η πόρτα μου μπαίνουν σκιές οι φίλοι
που χάθηκαν .....
..... Θα 'ναι κανεὶς σοφός
μα γέρος πια όταν μάθει τι στους νεκρούς του οφείλει.*

Ο διάλογος ωστόσο της Αθήνας με άλλες πόλεις, χαρακτηρίζεται από τον οικείο τόνο μιας ανθρωπιστικής εξαγγελίας· μέσα στην ήπτα δεν είναι η επιμονή μιας πόλης που προβάλλει αλλά η επιμονή ενός οράματος, παρά το βάρος της εμπειρίας από τον θάνατο τόσων φίλων:

*Ακρόπολη
αρχαία μάρμαρα που με κοιτάτε
ποιοι πέρασαν
ποιοι πολέμησαν
ποιοι χάραξαν τα' όνομά τους
ποιοι μείναν άγνωστοι για πάντα
είμαι κι εγώ ένας απ' αυτούς.*

*Ε, σεις πολιτείες που βρίσκεστε κοντά μου
σας μιλάω εγώ απ' την Αθήνα
στεφανωμένος από ένα γέρικο ουρανό
που βρέθηκε να'ναι γαλάζιος*

*Μιλάω σε σένα Παρίσι
με τις παλιές σου καρμανιόλες, λιθόστρωτο
πλυμένο απ' τη βροχή, το αίμα,*

*πις βρισιές των κομμουνάρων,
Παρίσι δίκως Σηκουάνα γι' αυτοκτονίες.
Σε σένα Άγια Πετρούπολη
με τα παρμένα χειμερινά Ανάκτορα*

.....
*Μιλάω σε σένα Μαδρίτη
κάρβουνο σαν και μας
καρφωμένη απ' τις μαυριτανικές λόγχες,
Μαδρίτη αγαπημένη, οδόφραγμα δικό μας.*
.....

Η θεματική της πόλης με τα παρεπόμενα των πολιτικών και κοινωνικών μεταλλαγών, κατέχει και στις επόμενες συλλογές πρωτεύουσα θέση, συνηρώντας στη γλώσσα και στο ύφος τα ίδια γνωρίσματα. Η διαφοροποίηση συντελείται στη συλλογή *Μαθητεία* ξανά του 1991, κυρίως στα ποιήματα που δεν περιλαμβάνονται στη *Μαθητεία* του 1963. Η επιστροφή του εξόριστου και οι δυσκολίες επανένταξής του σε μια χορτασμένη πολιτεία, όπου το παρόν μεταγράφεται σε κοινότοπες επαναλήψεις, αντιδιαστέλλεται με το αγωνιστικό παρελθόν και το συλλογικό επαναστατικό όραμα.

Αν και η θεματογραφία της *Μαθητείας* παραπέμπει άμεσα στις προσωπικές περιπέτειες του Πατρικίου και εκείνες της Αριστεράς, ο ποιητικός λόγος αποκλίνει από το ρητορικό σχήμα προγενέστερων συλλογών. Στην «Πρωτεύουσα ορεινού νομού» προβάλλεται, μέσα από το σκηνικό της ορεινής πρωτεύουσας, η φορτισμένη ερωτικά εικόνα, η οποία κυριαρχεί στην περιγραφική ανάπτυξη του ποιήματος. Η εικόνα της πόλης και η υπαρξιακή και ερωτική στέρηση υπερβαίνουν την πολιτική – ιστορική πραγματικότητα. Η γενέτειρα του Καρυωτάκη στα «Χρόνια της πέτρας», μέσω της μνήμης, οικοδομείται με τους τοπογραφικούς δείκτες των λεωφόρων και της μικρής οδού, των ξενοδοχείων και του νοσοκομείου, στο οποίο εστιάζεται η ερωτική εικόνα με την ανθυπολοχαγό νοσοκόμα:

*Μην ξαναπει κανείς
πως πρόκειται για μια πόλη¹
άσκημη, ασήμαντη, πνιγηρή.
Με τις πλατειές της λεωφόρους
τη μικρή οδό της Καρυωτάκη
τα πάρκα, τα ξενοδοχεία της
τη φρέσκια βλάστηση των κοριτσιών της
τρεις μέρες τη γύρναγα ξεχνώντας
τις βρισιές, την αγγαρεία, δεν τη χόρτασα.
Και πιο πολύ ήταν (πάνε δέκα χρόνια)
η ανθυπολοχαγός νοσοκόμος δεσποινίς Φ.
που μέσα στο νοσοκομείο αργοπορούσε*

τα ωραία μάτια της πάνω στα δικά μου –
για τρεις μέρες δεν ήμουν ο κουρεμένος
ο απόβλητος, ο φαντάρος που τον ακολουθούσε
το χαρτί με το ειδικό του σήμα.
Μην πει κανείς πως η Τρίπολη
είναι μονάχα η πρωτεύουσα
ενός ορεινού νομού.

Σεπτέμβρης 1961

Στη Θάλασσα επαγγελίας (1977, συμπληρωμένη στην τρίτη έκδοση το 1985) που αποτελεί σταθμό και αφετηρία στο έργο του Τίτου Πατρίκιου, εντοπίζονται τα στοιχεία ρήξης με την όλη προβληματική της λεγόμενης ποιησης της ήπατας. Όπως παρατηρεί ο Βίκτωρ Ιβάνοβιτς η ρήξη αυτή προσδιορίζεται από τα συμπτώματα υπερβάσεως της κοινής εν πολλοῖς ρητορικής της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς. Με άλλα λόγια, αφού είχε συμμετάσχει σε διεργασίες λιγο-πολύ συλλογικές, οι οποίες κορυφώθηκαν με τη Μαθητεία, ο Τίτος Πατρίκιος άρχισε, με αφετηρία τη Θάλασσα επαγγελίας, να οικοδομεί έναν δικό του ποιητικό χώρο.

Αυτός ο ποιητικός χώρος με τις πραγματικές και φανταστικές πόλεις και τις περιπλανήσεις μέσα σ' αυτές ενός σύγχρονου Οδυσσέα – αφηγητή, με τη θεματική του έρωτα κυριαρχη, μνημειώνει τις εμπειρίες και διαθέσεις της ατομικότητας. Ο σκηνικός διάκοσμος μεταμορφώνεται με ευρηματικές εικόνες από την καθημερινότητα, εκφράζοντας την αισθηση της φθοράς στη μεγάλη πόλη:

Ἐνα ξενοδοχείο ἡταν που κατοικούσαν
Ἐλληνες, Αλγερινοί, Πολωνοί κι Ινδοκινέζοι.
Παλιές ταπετσαρίες, μυρουδιές φαγητών και μούχλας
κι εμείς οι δυο κοιτώντας το ταβάνι
πάνω σ' εκείνο το τεράστιο κρεβάτι
που είχε αλλάξει από τα χρόνια και τα σώματα
σε κάποιο ζώο μυθικό
υποταγμένο πια στη μοίρα του.

.....
Παρίσι, Αύγουστος 1962

(«Ξενοδοχείο της αριστερής όχθης»)

Η εικόνα της πόλης – κυρίως το Παρίσι – υπάρχει στα περισσότερα ποιήματα αυτής της συλλογής («Όχθες», «Μνήμη», «Υπόγειο τραίνο», «Εβδομό πάτωμα», «Η άλλη πόλη», «Σταθμός του Βορρά» και άλλα). Στο ποίημα «Γράμμα από την Αθήνα προς φίλον που έμεινε στην Καισάρεια, 350 μ.Χ.», ο αληγορικός λόγος γειώνεται σε έναν ευθύ και καιριο κριτικό – ποιητικό υπομνηματισμό της σύγχρονης ιστορίας και στο οποίο οι χωροχρονικοί δείκτες παραπέμπουν στην καβαφική τεχνική:

Τώρα που εσύ διώκεσαι από τον επίσκοπο
 συκοφαντείσαι από τους αρειανούς
 των εθνικών αντιμετωπίζεις τις δολιότητες
 εγώ, αντί να σπεύδω για βοήθειά σου
 σ' απασχολώ με τα δικά μου.
 Όμως το αίμα μου έγινε φαρμάκι
 αυτή η γυναικα με μπόλιασσεν ολόκληρο.
 Οι εδώ αδελφοί που περιμένουν τόσα από μένα
 στη μάχη κατά των φιλοσόφων, τα 'χουν χάσει.
 Το ότι θα μου περάσει είναι σίγουρο.
 Ίσως να 'vai αυτό που πιο πολύ με καταβάλλει.

■ ■ ■

Η Προαιρετική στάση (1975) περιέχει ποιήματα τα οποία αναδεικνύουν άλλες πτυχές της λογοτεχνικής πόλης. Ιδιαίτερα το πεζόμορφο «Ο φωτογράφος» δίνει σε άλλη διάσταση τη σύγχρονη μεγαλούπολη, με την απρόοπτη διαδοχή εικόνων και την καταληκτική εμφάνιση του άλλου φωτογράφου.

Μια στοχαστική ποικιλία πόλεων έχουμε στους Αντικριστούς καθρέφτες, όπου το οξύ κριτικό μάτι ανατέμενε τα γεγονότα, προσωπικά και συλλογικά, με ανανεούμενη ποιητική φρεσκάδα αλλά και αναιρέσεις που συνδηλώνουν φωτοσκιάσεις της ιστορίας, σε μιαν άλλη εποχή:

μπορώ να εξατομικεύω τους θανάτους
 να βλέπω ποιοι τραφήκαν από το αίμα μου
 και ποιους νεκρούς έχω εγώ σκυλέψει –

Κατεβαίνουμε τον ίδιο ποταμό
 με διαφορετικούς ρυθμούς ροής.

5.2.1980

(«Αλεξάνδρεια η εν Αραχωσίᾳ»)

Στα ποιήματα «Ανάμνηση από τη Σικελία», «Ανάμνηση από την Αθήνα», «Αθήνα προς τα τέλη της Κατοχής», «Οδοι γερμανόφωνων περιοχών», «Cava dei Tirreni», «Πόλη της Τοσκάνης», «Νιπτήρες γυναικείων διαμερισμάτων», «Οι ζέβρες», η λογοτεχνία της πόλης προβάλλει εικόνες εντελώς καινούριες: γεγονότα, αντικείμενα, άνθρωποι συντάσσονται σε ακέραια ποιήματα, πολλές φορές με ειρωνική ψυχραιμία, διατηρώντας αψεγάδιαστη τη θερμοκρασία ενός ήθους στα ανθρώπινα μέτρα:

*Ετούτη η πόλη με σακάτεψε, όπως παλιά
μπορούσε μια πόλη να με σακατεύει,
με τους στρατώνες της τ' ἀδεια εργοστάσια
τους μαύρους τοίχους με τα κοφτερά γυαλιά
με τους στενούς της δρόμους, ἀδεντρη, στεγνή
με τις υφάλμυρες μαυριδερές γυναικες της
ευκίνητες, ρευστές, κάρβουνα μάτια
δέρματα λαδιά, μια στάλα ιδρωμένες
όσο χρειάζεται για έρωτα περαστικό και φευγαλέο
σ' αφώποτες μισούρημες ακροθαλασσιές
με πέτρες, πίσσες, σκουριές, αγκάθια.
Ετούτη η πόλη με γιατρεύει με τις νύχτες της
νύχτες του τόπου μου που δεν αλλάζουν.*

Στις Παραμορφώσεις η λογοτεχνική πόλη προβάλλει διάστικτη. Το ποιητικό σύμπαν της χωρίς τοπωνυμικές ενδείξεις κατακλύζεται από τον άστικτο λόγο, του οποίου η κειμενική διαφάνεια συντίθεται από τη συνεχή διαδοχή εικόνων μέσα σε ένα θαμπό φωτισμό. Στο ποίημα «Κλοιός» η πλασματική πόλη, ως μετουσίωση και κρυστάλλωση του ποιητικού γεγονότος, παραμένει περικλειστή – την περιβάλλει ήδη ένας τρίτος κλοιός. Όπι προβάλλεται στον σκηνικό χώρο της πόλης, παραμορφώνεται μέσα στην πολιτική εξαθλίωση. Όπι ανακαλύπτει ο αφηγητής, ακυρώνεται από την απρόοπτη συνέχεια:

*Έκλεινε αργά ο τρίτος μακρινός κλοιός
με αβέβαιη λάβα τελετουργικούς βασάλτες μπάζα
και δούλευαν αχόρταγες χοάνες των χημείων*

*έτρεχε ν' ανοιξει ένα δεύτερο κλοιό έτσι έλεγε
γυρεύοντας χειρουργικές λαβίδες βελόνες των παρακεντήσεων
γι' ἄρρωστες γλώσσες έμπυα μάτια μέλη αιμάσσοντα
άλλοι προσπαθούσαν σιωπηλοί με κοινά εργαλεία
σίδερα επινικελωμένα πάφιλες ρολόγια από ντουμπλέ
μια ρόδα ποδηλάτου με σπασμένες τις ακτίνες
κοιτούσαν συνεχώς την ώρα κάπι άκουγαν
ώσπου οι φύλακες των αποθηκών διώξαν τους περίεργους,*

*βέβαια κάπι παρόμοιο ίσως γινόταν και πιο μακριά
στις πάνω γειτονιές στις πέρα συνοικίες
μα οι τράπεζες που υμνούσαν την αποταμίευση
κύκλωναν για καλά την πόλη
την ίδια πόλη που είχανε χαράξει χιαστί¹
κι αυτοί με τα προκλητικά καλύβια τους
κι εκείνοι με τα σεμνά τους τα παλάτια.*

■ ■ ■

Η εικόνα της πόλης προβάλλει διαφοροποιημένη στις μεταγενέστερες συλλογές. Μια αστυγραφία σύνθετη και εύστοχη ποιητικά, όπου οι μεταλλαγές στον χώρο επινοούνται με ευρηματικό τρόπο, καταγράφει τη σύγχρονη καθημερινότητα σε ποικίλες εκφράσεις της ανθρώπινης περιπέτειας. Στο ποίημα «Η μαρμαρυγή» από τη συλλογή *Η ηδονή των παρατάσσεων* (1992), ο σταθμός λεωφορείων, το αστυνομικό τμήμα, το κουρείο, το iατρείο που διανυκτερεύει κι οι άλλοι χώροι αποτελούν εικόνες στο ίδιο χρώμα του πολεοδομικού σχεδίου που προβάλλει μέσα στη φθοριζουσα μαρμαρυγή.

Στην ίδια συλλογή, πέρα από τις άγνωστες πόλεις, σε αρκετά ποιήματα, επανέρχονται εικόνες από την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, τον Πειραιά, το Γύθειο αλλά και το Παρίσι, το Κάιρο, τη Φραγκφούρτη, τη Μπολόνια και τη Στοκχόλμη. Η σύγχρονη ανθρώπινη περιπέτεια, με τους οδυνηρούς μετασχηματισμούς της, διαθλάται στα περισσότερα ποιήματα σε πολεοδομικά σχήματα επώνυμων, άγνωστων ή απόμακρων πόλεων, εφόσον βέβαια υποθέσουμε / πως ζούμε πάντα στην ίδια πόλη. Άλλα και στο «Σφετερισμός αγαλμάτων», δείγμα ποιητικής, το οποίο ξεχωρίζει με τη λιτή λεκτική εκφορά του και την εν γένει κατασκευή του, υπόκειται η λογοτεχνική γεωγραφία της πόλης, όπως και στα «Η γλώσσα μου», «Οι αποσκευές», κ.ά., ενώ δηλώνεται στα ποιήματα «Ηλικίες των ονείρων», «Στους δρόμους του Καΐρου», «Τα παιδιά με τα σγουρά μαλλιά», κ.ά.

Τέλος στη συλλογή *Η αντίσταση των γεγονότων* (2000) περιέχονται μείζονα ποιήματα («Ο νέος ερευνητής», «Τα υπολείμματα», «Ο κύκλος» κ.ά.). Η ποιητική ανθρωπογεωγραφία της πόλης στα ποιήματα «Υστέρα από τιράντα χρόνια», «Κατοικία της μνήμης» και «Το σκηνικό», προβάλλεται στην ποιητική οθόνη ως βιωμένη ιστορία με τους τοπογραφικούς δείκτες της Αθήνας, του Πειραιά και του Παρισιού να αποτελούν τον πολεοδομικό χώρο όπου διαδραματίζονται πτυχές της σύγχρονης ιστορίας, εγχώριας και ξένης. Ό,τι καταγράφεται ως ιστορικό γεγονός, διαφεύγει μέσω της μνήμης, στον ποιητικό κόσμο της φαντασίας με τη διαχρονική κατάξιωση και δικαιώση της θυσίας του εσαεί νέου Τσε, σ' ένα προάστιο του Παρισιού. Η λογοτεχνική πόλη κατακλύζεται από την ειδηση της δολοφονίας του, και την παρουσία της αγέραστης μορφής του Ερένεστο Γκεβάρα:

*Τρώγαμε στην καντίνα του Κέντρου Ερευνών
στο Βωκρεσόν, τα φουντωμένα δέντρα
με το ελαφρό αγέρι αγγίζανε την τζαμαρία
όταν σαν σίφουνας μπήκε η Movik*

φωνάζοντας «Σκοτώσανε τον Τσε».

.....
Τώρα, ύστερα από τριάντα χρόνια
που γι' άλλη μια φορά το σκέφτομαι,
λέω ίσως για μας καλύτερα που δεν γέρασες
που έμεινες για πάντα νέος Ερνέστο
όπως η επανάσταση στη χαραυγή της,

.....
όμως εσύ μας έδωσες αφίσες εσαει
μ' ένα μπερέ, μ' ένα πουκάμισο, με το πούρο
που δεν σβήνει στα σαρκωμένα χείλη
να μας κοιτάζεις σαν να 'σαι απέναντι μας
με τα φιλήδονα μάτια του θανάτου,
να μας χαμογελάς με το χαμόγελο
μιας άφθαρτης μεταδοτικής νεότητας.

Απρίλης 1997

(«Υστερα από τριάντα χρόνια»)

Βιβλιογραφία

1. Σόνια Ιλίνσκαγια, *Η μοίρα μιας γενιάς*, Κέδρος, Αθήνα³ 1986.
2. Γιώργος Μαρκόπουλος, *Εκδρομή στην άλλη γλώσσα*, Ρόπτρον, Αθήνα 1991.
3. Δώρα Μέντη, *Μεταπολεμική πολιτική ποίηση. Ιδεολογία και ποιητική*, Κέδρος, Αθήνα 1995.
4. Βικτώρ Ιβάνοβιτς, «Η Θάλασσα επαγγελίας σε διάλογο με την Μαθητεία», *Εντευκτήριο*, 37/1 (Χειμ. 1996-1997) 19-26.
5. Συνομιλία. Κείμενα του Δ. Ν. Μαρωνίτη για το έργο του Τίτου Πατρίκιου, Κέδρος, Αθήνα 2005.

ΤΙΤΟΣ ΠΑΤΡΙΚΙΟΣ

To κομμωτήριο

Πρωτοάρχισα να γράφω για να κατανικήσω την πλήξη μου. Η μητέρα μου με έπαιρνε μαζί της στο κομμωτήριο του Μήτου και της Ζέτας, στην οδό Ίωνος, στην Ομόνοια. Ως ηθοποιός φρόντιζε την εμφάνισή της και πήγαινε συχνά εκεί για να της χτενίσουν τα μαλλιά, να της βάψουν τα νύχια και κυρίως για να της κάνουν περμανάντ. Το ισόγειο ήταν κουρείο για άντρες. Η μητέρα μου με παρέδιδε στον κύριο Νιόνιο, ο οποίος έβαζε αμέσως μιά σανίδα πάνω στα μπράτσα της ξύλινης πολυθρόνας, με κάθιζε εκεί ψηλά και με κούρευε με τη χοντρή μηχανή που μου τράβαγε τις τρίχες και με πονούσε. Τελείωνε γρήγορα, αλλά οι μυρωδιές από κολώνια, οινόπνευμα, στύψη και αρωματικό ταλκ προλάβαιναν να με διαπεράσουν.

Μετά ανέβαινα στο πατάρι όπου βρισκόταν το κομμωτήριο. Η Ζέτα και η νεότερη βοηθός της με αγκάλιαζαν, με φίλαγαν, μου έλεγαν «τι ωραίος έγινες που κουρεύτηκες» και με έβαζαν σε μια μαλακιά πολυθρόνα όπου βυθίζόμουν. Η μητέρα μου ήταν χωμένη μέσα στον τεράστιο ηλεκτρικό στεγνωτήρα. Εμενεί εκεί για ώρες. Δεν την ξεχώριζα από τις διπλανές της κυρίες, κι αυτές με το

κεφάλι εξαφανισμένο μέσα στους παραδίπλα στεγνωτήρες. Νόμιζα πως την είχα χάσει.

Οι ώρες μου φαινονταν ατέλειωτες. Προσπαθούσα να καταλάβω τι ήσαν, εκτός από τα βερνίκια των νυχιών με τα πολύχρωμα μπουκαλάκια, οι άλλες μυρουδιές, πιο γλυκιές και πιπεράτες από του κουρείου, αλλά δεν τα κατάφερνα. Είχα στη σάκα μου το Αναγνωστικό, ήμουν πια στη 2α Δημοτικού, όμως το ήξερα απέξω και βαριόμουν να το ξαναδιαβάσω.

Έτσι μια μέρα πήρα ένα τετράδιο, της καλλιγραφίας, με τις τέσσερις ριγές, κι άρχισα να γράφω για ένα παιδάκι που η μαμά του το είχε πάρει μαζί της στο κομμωτήριο κι εκείνο βαριόταν.

Οι γονείς του Τίτου Σπύρος και Λέλα Πατρίκιου

Παναγιώτης Νικολαΐδης

Χρόνια της πέτρας του νερού και της ποίησης

Αγαπητοί φίλοι. Μαζευτήκαμε απόψε για να τιμήσουμε έναν σπουδαίο ποιητή, έναν ευαίσθητο πνευματικό άνθρωπο και μια πολυσχιδή προσωπικότητα που σφράγισε ανεξίτηλα την ελληνική, μεταπολεμική, πνευματική ζωή με το πολυσήμαντο ποιητικό, πεζογραφικό, δοκιμιακό, επιστημονικό και μεταφραστικό του έργο.¹ Ο Τίτος Πατρίκιος γεννήθηκε στην Αθήνα το 1928 και κατάγεται από οικογένεια ηθοποιών. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Κοινωνιολογία στο Πανεπιστήμιο Σορβόννης και στο Ecole Pratique des Hautes Etudes στο Παρίσι. Εντάχθηκε στην ΕΑΜ και στην ΕΠΟΝ και έλαβε μέρος σε επιχειρήσεις του ΕΛΑΣ. Το 1944 ματαύθηκε την τελευταία στιγμή εκτέλεσή του από συνεργάτες των Γερμανών.

Μετά την κρίσιμη αναμέτρηση των δύο αντίπαλων πολιτικών παρατάξεων στον Εμφύλιο, ο Πατρίκιος βίωσε άμεσα τις πολιτικές διώξεις, τις συλλήψεις, τις εκτοπίσεις και τη στρατιωτική βία που εκδηλώθηκε στους χώρους της εξορίας (Μακρόνησος 1951-1952, Αϊ-Στράτης 1952-1953). Μιας βίας που πήρε την απάνθρωπη μορφή καταπίεσης της Ψυχοσωματικής, ηθικής και ιδεολογικής υπόστασης των κρατουμένων, και που προβλήθηκε μάλιστα ως ‘εθνική αναμόρφωση’ από πλευράς της πολιτικής βιούλησης των κρατούντων. Εργάστηκε ως δημοσιογράφος, μεταφραστής, δικηγόρος και κοινωνιολόγος ερευνητής και έζησε πολλά χρόνια στη Δ. Ευρώπη, κυρίως στο Παρίσι.² Ωστόσο, παρά το πλούσιο δοκιμιακό, πεζογραφικό, μεταφραστικό και επιστημονικό του έργο, απόψε θα επικεντρωθούμε στο αυθεντικό ποιητικό του πρόσωπο, που ως αναπόσπαστο και οργανικό μέλος της πρώτης μεταπολεμικής ποιητικής γενιάς σημάδεψε τη μεταπολεμική ποίηση στην Ελλάδα.

Αφετηριακό όριο της πρώτης μεταπολεμικής ποιητικής γενιάς ορίζεται το 1939. Ορίζεται τυπικά και ουσιαστικά από την εμπειρία της Κατοχής και της Αντίστασης, ενώ ορόσημο για τη συμπληρωμένη πια δημόσια παρουσία της μπορεί να θεωρηθεί το 1967, οπότε μετά την επιβολή της δικτατορίας, έλειψαν οι αντικειμενικές προϋποθέσεις για ελεύθερη έκφραση.³ Η ένταξη στις δυνάμεις της Αριστεράς και η συμμετοχή στα κινήματα Αντίστασης είναι η κοινή συλλογική βάση απ' όπου ξεκινούν οι κοινωνικοί μεταπολεμικοί ποιητές για να συνεισφέρουν τη δράση τους στον αγώνα και στην ποίηση της Αντίστασης. Η σύμπραξη της γενιάς αυτής στα πολιτικά δρώμενα του τόπου και του χρόνου της οδηγεί στην εκκόλαψη μιας νέας ποιητικής ηθικής που προκύπτει από τη συμπλοκή ποιητικής πράξης και πολιτικής δράσης.⁴

Από την αφετηρία της ποιητικής του πορείας ο Τίτος Πατρίκιος υιοθετεί τα

βασικά αισθητικά και ιδεολογικά δόγματα της Αριστεράς και ταυτίζεται με τη δεσπόζουσα της κοινωνικής μεταπολεμικής ποίησης που ορίζεται ως συλλογική δράση, συλλογικό βίωμα, ιδεολογικός προσανατολισμός και στράτευση της ποίησης.⁵ Ξεκινώντας λοιπόν από την κοινή βάση της συντροφικότητας και αξιοποιώντας τα βιώματα της συλλογικής δράσης ο ποιητής διαμορφώνει την πρώτη του ποιητική κατάθεση, μέσα στην οποία μπορούν να εντοπιστούν τα γενικότερα υφολογικά, θεματικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά της πρώτης κατάθεσης της μεταπολεμικής κοινωνικής ποίησης. Πιο συγκεκριμένα, η πρώιμη ποιητική του παραγωγή, στην οποία δείχνει σπάνια στόφα για μακρόπονες συνθέσεις σκεδόν συμφωνικού χαρακτήρα, αναγνωρίζεται εύκολα ο αυθόρυμπος, άμεσος και ρεαλιστικός τρόπος μεταφοράς στην τέχνη των εμπειριών μιας τραχιάς ιστορίας, η αισιόδοξη ενατένιση της ζωής και η έκφραση της νεανικής πίστης στο κοσμοθεωρητικό όραμα της Αριστεράς, και τέλος η συνειδητή δημιουργία μιας απολύτως μεταπολεμικής θεματικής περιοχής. Πρόκειται, επομένως, για μια γενιά που βιάζεται να εκφραστεί, την πιέζουν τα γεγονότα και οι εμπειρίες της, αφού η σύμμαρτη των βασικών εκπροσώπων της στα πολιτικά δρώμενα της εποχής τους ενηλικώνει γρήγορα.

*Παιδιά με βιαστικές ορμές
τραγουδώντας πολεμικά εμβατήρια
αφήσαμε τα θρανία
για να κατεβούμε στη διαδήλωση
δρασκελίσαμε τους φράχτες των αμπελιών
με τη χαρά της αρπαγής πάνω απ' το φόβο του δραγάτη.
Η πράξη προλάβαινε το στοχασμό
ο στοχασμός δε χωρούσε στα τραγούδια.
οι ξινές ρώγες ωρίμασαν απότομα.⁶*

(«Παραλλαγές σε δύο θέματα», ΠΙ, σ. 21)

Ο Τίτος Πατρίκιος ο νεότερος ποιητής της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς δηλώνει επίσημα την παρουσία του το 1954 με τη συλλογή *Χωματόδρομος*.⁷ Επίσημα, γιατί πριν από το πρώτο αυτό ποιητικό βιβλίο και από την ηλικία των δεκαπέντε ως είκοσι πέντε ετών δοκιμάζει τις δυνάμεις του με μια σειρά ποιημάτων τα οποία λόγω έκτακτων συνθηκών, δεν εκδίδονται στο χρόνο που πραγματικά ανήκουν, αλλά βλέπουν το φως σε μεταγενέστερες συγκεντρωτικές εκδόσεις. Από τότε και μέχρι σήμερα η ροή του ποιητικού του λόγου δεν ανακόπτεται, με αποτέλεσμα να σημειώσει δεκαεννιά σταδιοδείκτες μιας μεστής ποιητικής πορείας πενήντα πενήντα ετών.

Πρόκειται για ένα έργο εν προόδω που με εξαιρετική ευθύνη και συνέπεια επιτυγχάνει να προβάλει το σφυγμό και το άρωμα της δικής του επο-

χής, με ό, τι αυτό συνεπάγεται στο χώρο μιας νέας ιδεολογικής ηθικής, αλλά και μιας ακόμα πιο προχωρημένης ποιητικής αντίληψης. Μιας ποιητικής αντίληψης που αποφεύγει τη λυρική αισθηματολογία και αναζητά εναγώνια την κυριολεξία, την ποιητική πεζολογία και προπάντων, αλλάζει την εστιακή απόσταση του ποιητή απέναντι στο εμπειρικό, βιωματικό προ-ποιητικό υλικό. Δεν πρόκειται δηλαδή για την απόσταση της εποπτείας που κυριάρχησε και θεωρητικά, αλλά και πρακτικά στην ποιητική γενιά του '30. Τώρα η εποπτική αυτή απόσταση έχει καταργηθεί και τη θέση της παίρνει η οδυνηρή μέθεξη του ποιητή σε ένα συγκεκριμένο γεγονός.⁸

Από τη στάση μου
προς τη ζωή
βγαίνουν
τα ποιήματά μου.

Μόλις υπάρξουν
τα ποιήματά μου
μια στάση μου επιβάλλουν
αντίκρυ στη ζωή.

(«Στάσεις», Π I, σ. 225)

Με αυτούς τους λιτούς στίχους διατυπώνει ο ποιητής την αμφίδρομη σχέση ποιησης και ζωής και αναγνωρίζει τη βαρύνουσα σημασία του κοινωνικού εγώ στην ποιητική του δημιουργία και την επιρροή που ασκεί το ποιητικό γίγνεσθαι στην προσωπική του πορεία. Με άλλα λόγια, η θέση που κρατά ο καλλιτέχνης και η συμμετοχή του στην προβληματική και τους αγώνες του καιρού του, διαμορφώνει και το πρόβλημα της ιδεολογικής ηθικής απέναντι στην ποιητική λειτουργία.

Ωστόσο, περισσότερο από τα αγωνιστικά χρόνια της Κατοχής και της Αντίστασης, την προσωπική ηθική του Τίτου Πατρικίου την ορίζουν οι συνθήκες της εξορίας. Απομόνωση, εξαθλίωση, σωματική φθορά, ερωτική δίψα και αναπόληση δραματοποιούνται με αύξουσα συχνότητα στην περίοδο κυρίως της *Μαθητείας*.⁹ Η ποιητική καταγραφή που αναφέρεται στο βιωματικό χρόνο και στην περιπέτεια της δοκιμασίας διακρίνεται αφενός ως σύγχρονη ποιητική καταγραφή (ποιηση-μαρτυρία) και αφετέρου ως επιγενόμενη (ποιηση-μνήμη). Ο εξωτερικός χώρος, το πέτρινο τοπίο της ξηράς και το βραχώδες της θάλασσας και κατ' επέκταση η αγονία και ο αποκλεισμός του φυσικού τοπίου δημιουργούν μιαν εικόνα ερήμωσης και μετατρέπονται σε βασανιστικά όργανα εις βάρος της ανθρώπινης ύπαρξης στην εφιαλτική ατμόσφαιρα του στρατοπέδου. Η αδρή περιγραφή της στενογραφίας του στρατοπέδου υποδηλώνει την εξομοίωση των ανθρώπων με τη σκληρότητα του τοπίου, τη γραμμική αντίληψη του χρόνου, το αισθήμα της υλικότητας και των ψυχοσωματικών στερήσεων.

Μέρες του στρατιωτικού μου βίου
το σκουριασμένο συρματόπλεγμά σας
τρυπάει τα λόγια μου μ' εναλλασσόμενες λεπτομέρειες
χαώδη οικήματα, βαγόνια με φαντάρους
φανταστικές τοποθεσίες σπιτιών και συναντήσεων
θάλασσα κοντινή κι απρόσιτη, άμμο καυτή μέσα στα
νύχια...

Μέρες βασανισμένες από πρόσωπα κι ιδέες
μέρες κυνηγημένες από μεγάφωνα και προσταγές
μέρες ομαδικών κι ατομικών στερήσεων
έπειτα μόνο ατομικών, σκόπιμων και μελετημένων,
κι έπειτα μέρες με την πικρήν απόλαυση στερήσεων
που μόνος μου επέβαλλα κι άνοιγαν μια περιοχή
ελευθερίας...

Μέρες που ήθελα να κλάψω και δεν έπρεπε
μέρες που θα 'πρεπε και δεν μπορούσα
μέρες παραταγμένες μια-μια σε πειθαρχεία
σε προθάλαμους νοσοκομείων, κάτω από αντίσκηνα
πάνω στη λάσπη, μέρες της απειλής και της νύχτας,
ανέκκλητες, χωρίς αύριο, διεκδικώντας το τέλος μου,
χωρίς τέλος ...

(«Μέρες», Π II, σ. 90)

Η ιδιάζουσα πολιτική και ποιητική ηθική του ποιητή, προϋποθέτει όπως προαναφέρθηκε τη συνειδητοποίηση της θεμελιακής αντίθεσης ανάμεσα στην αισθητική ποίηση του Αιγαίου και τη συνεπακόλουθη ρήξη με τη γενιά του '30. Ταυτίζεται παράλληλα με το δραστικό ρόλο του συλλογικού υποκειμένου της ποιητικής λειτουργίας που τοποθετείται αμετακίνητα στο επίκεντρο των ιδεολογικοπολιτικών διεργασιών της μεταπολεμικής περιόδου. Ο

Στρατόπεδο εκτοπισμένων του Άη-Στράτη. Εσωτερικό σκηνής. Από αριστερά:
Θέμος Κορνάρος (συγγραφέας), Τίτος Πατρίκιος, Λέλα Πατρίκιου, Κώστας
Μπαλαδήμας (ηθοποιός), Χρίστος Δαγκλής (χαράκτης).

δημιουργικός διάλογος με τη γενιά του '30 εντοπίζεται με καθαρότητα στο ποίημα «Οι φίλοι», το οποίο αποτελεί την ποιητική απάντηση ενός μεταπολεμικού ποιητή στο γνωστό σεφερικό στίχο ένα παρθένο δάσος σκοτωμένων φίλων το μυαλό μας από το ποίημα «Τελευταίος Σταθμός».¹⁰

Δεν είναι η θύμηση των σκοτωμένων φίλων
που μου σκίζει τώρα τα σωθικά.
Είναι ο θρήνος για τους χιλιάδες άγνωστους
που αφήσανε στα ράμφη των πουλιών
τα σβησμένα μάτια τους
που σφίγγουνε στα παγωμένα χέρια τους
μια φούχτα κάλυκες κι αγκάθια.
Τους άγνωστους περαστικούς διαβάτες
που ποτέ μας δε μιλήσαμε
που μόνο κάποτε για λίγο κοιταζήκαμε
όταν μας έδωσαν τη φωτιά του τσιγάρου τους
στο βραδινό δρόμο.
Τους χιλιάδες άγνωστους φίλους
που έδωσαν τη ζωή τους για μένα.

(«Οι φίλοι», ΠΙ, σ. 29)

Ο χρόνος γραφής του ποιήματος (1949), δύο μόνο χρόνια μετά τη δημοσίευση του ποιήματος του Σεφέρη, καθώς και ο έντονα αποφατικός, εναρκτήριος στίχος Δεν είναι η θύμηση των σκοτωμένων φίλων που μου σκίζει τώρα τα σωθικά υπογραμμιζουν έντονα την παρουσία του ποιητικού διαλόγου. Το κύριο σημείο απόκλισης είναι η αλλαγή εστιακού σημείου, η μετάθεση του βάρους της μεταπολεμικής ποιητικής λειτουργίας από τη νηφάλια, σεφερική, θύμηση των σκοτωμένων φίλων στην επώδυνη μεταπολεμική τύψη του επιζώντα ποιητή-αγωνιστή.¹¹ Τύψη που εκφράζεται αφενός ως θρήνος για τους χιλιάδες άγνωστους φίλους που έδωσαν τη ζωή τους στον κοινωνικό αγώνα και θυσιάστηκαν για χάρη του κοινωνικού συνόλου και επιβάλλει αφετέρου μια νέα μεταπολεμική ποιητική ηθική που δεν επιτρέπει τη λήθη.

Στο μεταγενέστερο ποίημα «Οφειλή» η τύψη του επιζώντα ποιητή-αγωνιστή επιτείνεται δραματικά. Το ποιητικό υποκείμενο αισθάνεται σαν να του χαρίστηκε η ζωή από τους νεκρούς· νιώθει πως η επιβίωσή του αποτελεί κλοπή της ζωής των άλλων και έτσι η ποίησή του αναλαμβάνει την επώδυνη ιστορική και καλλιτεχνική ευθύνη να τους ιστορήσει. Αυτή η ιδιαίτερα ευαισθητή μεταπολεμική ηθική θεμελιώνεται στην επώδυνη λειτουργία της μνήμης· μιας μνήμης που δε νοείται απλοποιητικά ως μονόδρομη διαδικασία, αλλά ως μια σύνθετη κίνηση της συνείδησης. Πρόκειται για μια αμφίδρομη και επώδυνα αντιφατική δημιουργική διαδικασία που αντλεί αφενός από μια

παγιωμένη κατάσταση του ηρωικού, επαναστατικού παρελθόντος και αφετέρου από μια παρούσα κατάσταση διάψευσης και ήπτας. Η κίνηση της δημιουργικής μνήμης χαρακτηρίζεται πρώτα από μια κίνηση επιστροφής και ανίχνευσης του παρελθόντος χρόνου και ύστερα από μια δεύτερη που αφορά στη συλλογή εμπειριών από το παρόν, στο βαθμό που αυτές ως ζωντανές συγχρονικές με τον παρόντα χρόνο παραστάσεις εντείνουν τη δραστηριότητα της δημιουργικής συνείδησης του καλλιτέχνη.

Μέσα από τόσο θάνατο που έπεσε και πέφτει,
πολέμους, εκτελέσεις, δίκες, θάνατο κι άλλο θάνατο
αρρώστια, πείνα, τυχαία δυστυχήματα,
δολοφονίες από πληρωμένους εχθρών και φίλων,
συστηματική υπόσκαψη κι έτοιμες νεκρολογίες
είναι σα να μου χαρίστηκε η ζωή που ζω.
Δώρο της τύχης, αν όχι κλοπή απ' τη ζωή των άλλων,
γιατί η σφαίρα που της γλύτωσα δε χάθηκε
μα χτύπησε το άλλο κορμί που βρέθηκε στη θέση μου.
Ετοι σα δώρο που δεν άξιζα μου δόθηκε η ζωή
κι όσος καιρός μου μένει
σαν οι νεκροί να μου τον χάρισαν
για να τους ιστορήσω.

(«Οφειλή», Π II, σ. 197)

Όμως, το θέμα που εντείνεται με την πάροδο του χρόνου στον Τίτο Πατρικίο είναι η άσκηση και η λειτουργία της ποίησης μέσα στον ίδιο τον πολιτικό και τον κομματικό του χώρο. Η βίαιη ανακοπή της αγωνιστικής πορείας και η συνεπακόλουθη αντικειμενική στενότητα στην υπέρμετρη αισιοδοξία του ποιητικού λόγου, συνδέονται στη συνέχεια αιτιακά με τις αρνητικές ιστορικοπολιτικές εξελίξεις στις ανατολικές χώρες, οι οποίες κλονίζουν σημαντικά την ιδεολογική πίστη του ποιητή.¹² Η ιδεολογική και ηθική συστολή που εκδηλώνεται στην ποίησή του δεν περιορίζεται στην αποκάλυψη των λαθών που διέψευσαν καλές προσδοκίες, αλλά επεκτείνεται και στον καταλογισμό ευθυνών στο κομματικό κατεστημένο, στην επώδυνη αφαίρεση του ιδεολογικού πέπλου των πραγμάτων.

Αλήθεια, μες την ήπα πώς αλλάζουν όλα.
Τα πράγματα κρατάν στα χέρια τους οι υπεύθυνοι της
ήπτας
μεθυσμένοι από νύχτα και χαμένη δόξα
αντιστρέφουν τις ευθύνες, επιβάλλουν αποφάσεις
διέπουν τύχες αγωνιστών, καταδικάζουν, ανυψώνουν
στριμώχνουν την ιστορία στα μέτρα τους
κι αρχίζουν τα ομαδικά παραληρήματα.

*Μεταστροφές, αποστασίες, ξεπεράσματα,
επαναστάτες πειθαρχούν, εκκωρούν τη σκέψη τους
στον παραπάνω καθοδηγητή, άλλοι τρελαίνονται,
άλλοι αντιστέκονται, απομονώνονται, συντριβονται
άλλοι γίνονται δήμιοι των ιδιων των συντρόφων τους
άλλοι σκεπάζουν τις φωνές με ποιήματα δοξαστικά στο
Στάλιν...*

(«Απολογισμός», Π II, σ. 194)

Παράλληλα όμως ο ποιητής αισιοδοξεί για την ενεργητική του ιδεολογίας την εποχή της συλλογής *Μαθητεία Ξανά*: *Τα ποιήματα αυτά προκύπτουν ευθέως από ατομικά μου βιώματα κι αναμεταδίδουν περιστατικά που μια πολιτική εχεμύθεια μ' εμπόδιζε μέχρι τώρα να αποκαλύψω, γιατί αυτό θα έβλαπτε το κίνημα.* (Ας σταματήσουμε μ' αυτή την ιστορία, *Μαθητεία Ξανά*)

Έτσι ο χρόνος της επιστροφής του εξόριστου και κυνηγημένου μέσα στο πλήθος ποιητή στους αλλαγμένους πια δρόμους της μεταπολεμικής πολιτείας, όπου κυριαρχεί η νύκτα και η σιωπή, αποδίδει μια υπαρκτή κατάσταση αλλοίωσης, παραμόρφωσης και φθοράς των πραγμάτων. Με άλλα λόγια, οι αλλαγμένοι δρόμοι της επιστροφής αποτελούν γι' αυτόν χώρο προβληματισμού και κριτικής περίσκεψης για την κοινωνική λειτουργία της ποιητικής του πορείας με άξονες την κρίση της ιδεολογικής συνειδησης, την υπαρξιακή αγωνία και το σκεπτικισμό της πολιτικής ηθικής. Δεν είναι νομίζω τυχαίο το γεγονός ότι ο ποιητής αποτέλεσε ιδρυτικό μέλος του σημαντικού, για την κριτική των ιδεών της λογοτεχνίας και της κοινωνικής ζωής περιοδικού, *Επιθεώρηση Τέχνης* (1954-1967). Ενός περιοδικού που αποτέλεσε το βήμα για την εξωτερίκευση των ιδεολογικών αναζητήσεων και του κοινωνικού προβληματισμού των διανοούμενων που ανήκαν στο χώρο της Αριστεράς.¹³

*Οι άνθρωποι που πιο πολύ σεβάστηκα και θαύμασα
που πιο πολύ σιχάθηκα και μίσησα και τελικά αναζήτησα
είσαστε σεις.*

*Οι άνθρωποι που μ' ανάγκασαν να βλέπω ανθρώπινα τον
άνθρωπο
είσαστε σεις.*

*Κι αν τούτη τη σπιγμή σας κρίνω
το κάνω πια σαν ένα κομμάτι σάρκας απ' τη σάρκα σας.*

(«Διαδρομή», Π II, 181)

Μετά τον αγωνιστικό Χωματόδρομο και την αναστοχαστική *Μαθητεία* και *Μαθητεία Ξανά* έπειται η *Προαιρετική Στάση*, όπου συγκεντρώνονται ποιήματα γραμμένα κατά το πλείστον στα εξόριστα για τον ποιητή χρόνια της δικτατορίας. Εκεί η πολιτική και ποιητική στάση ορίζεται ως προσωπική απόφαση του ποιητή σε μια κρίσιμη καμπή της ελληνικής πολιτικής ζωής, αλλά και της ποιητικής του περιπέτειας. Μέσα σε αυτό το φλέγον πολιτικό και ποιητι-

κό τοπίο όπου άλλοι προσκυνούν προδοτικά, άλλοι θρηνούν παθητικά κι άλλοι βγάζουν το ψωμί τους, ο Πλατρίκιος πιο ψύχραιμος κρατήθηκε στην «Προαιρετική του Στάση». Στοιχείο επίμονο και ενεργητικό, συνεχές κι αμετανόητο κρίνει και κρίνεται από τη θέση του αναζητώντας μες τη βαθιά κρίση ένα ικανό σημείο προσανατολισμού.

Μόλις συνήλθε από το τράνταγμα
έψαξε για σπίρτα, να δει που βρέθηκε
να εξηγήσει την αιφνίδια πτώση.

Κι ήταν όλα γνωστά,

Τ' άχρηστα έπιπλα, οι αράχνες, οι παλιές βαλίτσες.
Τόσο που αναλογίστηκε μήπως δεν είχε πέσει
μήπως ήταν κλεισμένος πάντα στο ίδιο υπόγειο.
Όταν κάηκε και το τελευταίο σπίρτο
παραδέχτηκε το σκοτάδι.

Πέρα απ' τις ερμηνείες, τους τεμαχισμένους φωτισμούς
ήταν αναγκασμένος να ξαναβγεί στο φως.
Ξανά, ή πρώτη του φορά; Δεν είχε σημασία.
Ήταν αναγκασμένος να βγει στο φως.

(«Η καταπακτή», Π III, σ. 162)

Ωστόσο, τα τελευταία δέκα με δεκαπέντε χρόνια παρατηρείται μια θεαματική μεταβολή της ιστορικής και κοινωνικής πραγματικότητας στην οποία εγγράφεται το πρόσφατο έργο του ποιητή. Η μετά τα έτη 1988-1989 ιστορική περίοδος, αποτελεί το ρευστό πλαίσιο μέσα στο οποίο βλάστησε η πρόσφατη παραγωγή του. Η νέα υπο διαμόρφωση τάξη πραγμάτων εκφράζεται στις συλλογές *Αντικριστοί Καθρέφτες*, *Η ήδονή των παρατάσεων*, *Η Αντίσταση των γεγονότων* και *Η πύλη των λεόντων*,¹⁴ καθώς και στο βιβλίο *Στην Ίσαλο γραμμή* όπου οι φοβερές πραγματικότητες μεταμφιέζονται σε είκοσι φανταστικές, αλληγορούσες αφηγήσεις.

Η εκούσια μνήμη του ποιητή που θα έπρεπε να βρίσκεται σε διαρκή εγρήγορση συνδέοντας το προσωπικό με το πολιτικό στοιχείο, θρυμματίζεται κάθε μέρα περισσότερο από την αγωνία της συνειδησης μπροστά στο καινούριο, αλλά και από αυτούς που αλλάζουν τις γραμμές και διαχειρίζονται γενικά τη λήθη. Στην πορεία του από τη δράση στο σκεπτικισμό, από τον πολιτικό ενθουσιασμό στον ενδότερο στοχασμό διακρίνει κανείς την εμμονή του σε ορισμένες αξίες και ιδανικά που, ακόμη και όταν συνειδητοποιεί ότι ματαιώνονται, δεν παύει να πιστεύει σε αυτά αποκαλύπτοντας και καταγέλλοντας του αιτίους της ματαιώσης.

Χαρακτηριστική συλλογή που αποτελεί ένα είδος νηφαλιότερου απολογισμού μιας μακρόχρονης πια και συνεχιζόμενης πορείας και παράλληλα επανατοποιθετεί το πρόβλημα τη σχέσης ποιησης και πολιτικής, είναι *Η αντίσταση των γεγονότων*. Εδώ αντίθετα με την ενεργητική *Προαιρετική στάση*, η αντίσταση αποδίδεται στα ίδια τα ιστορικά γεγονότα και παραπέμπει στην ‘ανυπάκον’ συμπεριφορά της ιστορίας, όπως αυτή εξελίχθηκε μέσα στον ταραγμένο και ψυχορραγούντα πια αιώνα. Αν θεωρήσουμε δηλαδή ότι η *ιστορία*, καθώς διαμορφώνεται, παιρνει το δικό της δρόμο, διεκδικεί τη δική της αυτοτέλεια, επιμένει στα γεγονότα και παραμερίζει τα ενεχόμενα πρόσωπα (τις δράσεις και τις αντιδράσεις τους), τότε η αντίσταση των γεγονότων, ως εξήγηση της περιπλοκής, αποκτά άλλο βάρος και πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη.¹⁵ Παραθέτουμε το ποίημα:

Εξέταζε ο νέος ερευνητής
πάλι απ' την αρχή τους λόγους
που η αφοσίωση στην πίστη
σ' άλλους έφερνε θάνατο
και σ' άλλους υλικά οφέλη,
που η λατρεία μεταβαλλόταν σε μίσος
ο θαυμασμός σε αποστροφή,
που ανέκλητες αποφάσεις ανατρέπονταν
μέχρι κι από τους ίδιους τους δίκαιοτές.
Διέκρινε τώρα τους μηχανισμούς
που αλλάζανε τις ιδέες
σε ρητορική των ιδεών

το συνταίρισμα των φίλων
σε αστυνομευμένες συνευρέσεις
τ' αγκαλιάσματα των ερωτευμένων
σε ασκήσεις γυμναστηρίων,
ξεχώριζε στις φωτογραφίες της νέας εποχής
τα στίγματα του γήρατος.
Αλλά ούτε αυτός μπορούσε να συλλάβει
τι ένιωθαν εκείνοι που έφταναν
με τη θέλησή τους στη θυσία
ή εκείνοι που μάταια προσπαθούσαν
να την αποφύγουν,
ακόμα κι όσοι είχαν για δουλειά
να θυσιάζουν και ν' αρχειοθετούν ανθρώπους.

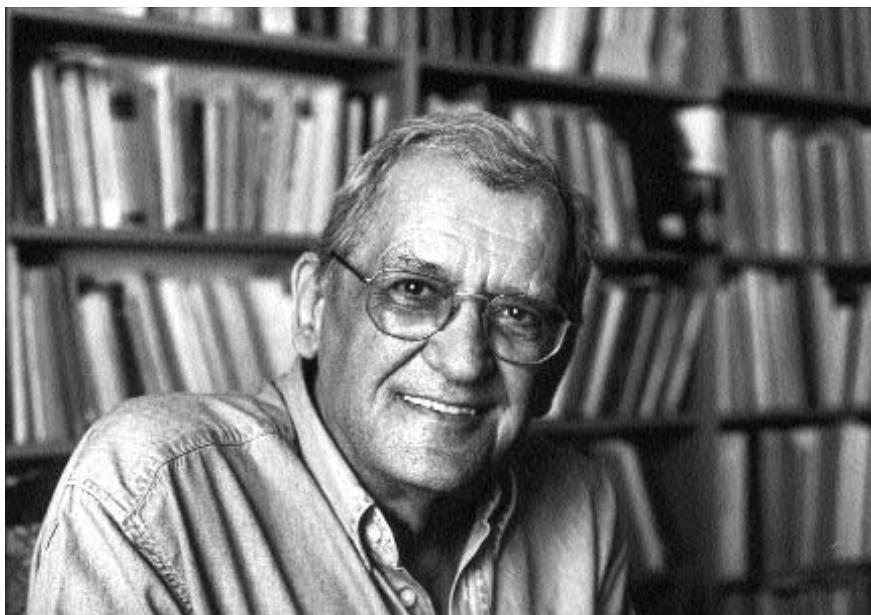
Όλα ήσαν μέσα στο παιχνίδι
του αιώνα που ψυχορραγάει ακόμα
ή μάλλον όχι, ήταν η αντίσταση των γεγονότων,
συλλογιζόταν ο ερευνητής καθώς χτυπούσε
τα πλήκτρα του υπολογιστή του.

(«Ο νέος ερευνητής», *Η αντίσταση των γεγονότων*, σ. 51-52)

Σε αντίθεση με την πρώτη αγωνιστική ποιητική περίοδο όπου το συλλογικό υποκείμενο ενεργεί μαχητικά δημιουργώντας ιστορία, και σε αντίθεση με τη δεύτερη ποιητική του περίοδο όπου η ανατροπή της επανάστασης οδηγεί στον ενδότερο στοχασμό, τη συνειδητοποίηση της ματαιώσης και στην εσωκομματική κριτική καταγγελία που αποσκοπεί στην εποικοδομητική διόρθωση, η τρίτη ποιητική περίοδος του Τίτου Πατρίκιου αποδέχεται το βαθύτερο νόημα της ποιητικής και πολιτικής σύζευξης. Αποδέχεται την αντίσταση των γεγονότων, την αντίσταση της ιστορίας και της ίδιας της ποιησης που τελικά ξεφεύγουν από το στενό, περιοριστικό πλαίσιο μιας υποκειμενικής οπτικής και εντέλει της ανθρώπινης δημιουργίας. Και δεν είναι καθόλου τυχαίο που ο ποιητής αποφάσισε να αποσπάσει από το συγκεκριμένο ποίημα την έκφραση «η αντίσταση των γεγονότων» και να την προβάλει ως τίτλο ολόκληρης της συλλογής. Η πρώιμη ποιηση της Αντίστασης μεταμορφώνεται τώρα, στην εκβολή του εικοστού αιώνα, στην επώδυνη συνειδητοποίηση της αντίστασης της ιστορίας, στην αντίσταση των ίδιων των γεγονότων, κάτι που υποτιμήθηκε από την ιστορία της Αριστεράς (τόσο στο χώρο της πολιτικής όσο και στο χώρο της ποιησης).

Για σχεδόν μισό αιώνα ο Τίτος Πατρίκιος παραμένει βαθύτατα πολιτικός ποιητής. Η ιστορία της πιο δοκιμασμένης στον εγχώριο εικοστό αιώνα ποιητικής γενιάς, που επιβίωσε δύσκολα, όταν δεν ξεκληρίστηκε στα χρόνια του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου, της κατοχής και του εμφύλιου σπαραγμού, ιστορία υπέρογκη σε επιφάνεια και βάθος, καθορίζει τη θεματική και τη

μορφολογία της ποιήσής του και αποτελεί τη λυδία λιθού, επάνω στην οποία δοκιμάζονται οι αντοχές της ίδιας της ποιητικής γλώσσας. Το ποιητικό του έργο συστήνει ένα συμπαγές, ενιαίο και εξελισσόμενο λογοτεχνικό πεδίο που έχει διαπεραστεί από το φως και το σκοτάδι της ιστορίας του τόπου του και που ως πυρήνα του έχει ουσιαστικά την ασταμάτητη αναμέτρηση με τη γλώσσα. Ο ποιητής με βαθιά εσωτερικότητα ανατέμνει τα γεγονότα, αποδίδει ευθύνες, απογοητεύεται, αλλά δεν παραιτείται και παραμένει μέχρι σήμερα μέσα από τον ποιητικό του λόγο ένας ανήσυχος στοχαστής με μια παράξενη εμμονή σε χαραμάδες φωτός, στον έρωτα, στην ελπίδα και στην ποιηση. Αυτό που πάνω απ' όλα μεταδίδει η ανάγνωση της ποιήσής του είναι το αίσθημα ευθύνης και η συνέπεια που συνοδεύουν αξεχώριστα το βαθύτατα αντιδογματικό πνεύμα του και εκπορεύονται από το αναλλοίωτο πλέγμα του προσωπικού του μύθου.

Σημειώσεις:

¹ Το παρόν κείμενο εκφωνήθηκε κατά τη διάρκεια εκδήλωσης που οργάνωθηκε από το περιοδικό *Άνευ* και το Σύνδεσμο Φιλολόγων προς τιμήν του ποιητή και πραγματοποιήθηκε στη Λευκωσία, στην Καστελιώτισσα την 24η Οκτωβρίου 2005.

² Πλούσια βιογραφικά, αλλά και βιβλιογραφικά στοιχεία για τον ποιητή εμπεριέχονται στη θεμελιώδη Ανθολογία-Γραμματολογία, *Η ελληνική ποίηση, η πρώτη μεταπολεμική γενιά*, επιμ. Α. Αργυρίου, Σοκόλη 1990, σ. 566-568.

3 Στην αφετηρία της παρουσίασης αυτής βρίσκονται οι βασικές εργασίες υπόδομής που οριοθετούν την ερευνητική περιοχή και συμβάλλουν αποφασιστικά στα μεθοδολογικά προβλήματα της μεταπολεμικής ποίησης: Α. Αργυρίου, «Η πρώτη μεταπολεμική γενιά», Ανθολογία και Γραμματολογία, *Η ελληνική ποίηση, η πρώτη μεταπολεμική γενιά*, ο.π., σ. 7-17, Σ. Ιλίνσκαγια, *Η μοίρα μιας γενιάς*, Κέδρος 1976, Δ. Μαρωνίτης, *Ποιητική και πολιτική ηθική*, Κέδρος 1976, οι εργασίες του Α' Συμποσίου Νεοελληνικής Ποίησης, Πανεπιστήμιο Πατρών, Γνώση 1982, και τέλος Δώρα Μέντη, *Μεταπολεμική πολιτική ποίηση, ιδεολογία και ποιητική*, Κέδρος 1995.

4 Δ. Μαρωνίτης, ο.π., σ. 14-15.

5 Δώρα Μέντη, ο.π., σ. 44-46.

6 Οι παραπομές στους τρεις τόμους υπό τον τίτλο *Ποιήματα* (Κέδρος 1998) σημειώνονται μέσα στο κείμενο σε παρένθεση, με την ένδειξη Π I, ή II, III και τον αριθμό της σελίδας στο τέλος κάθε παραθέματος.

7 Η πρώτη συλλογή του Τ. Πατρίκιου εκδόθηκε από τον ίδιο σε 500 αντίτυπα (Αθήνα, Ιούνιος 1954). Η συλλογή *Χωματόδρομος* με εκδοτικές διαφοροποιήσεις από την πρώτη ιδιωτική έκδοση συμπεριλαμβάνεται στη συγκεντρωτική έκδοση: *Ποιήματα I, 1943-1953*, Κέδρος 1998.

8 Δ. Μαρωνίτης, *Ποιητική και πολιτική ηθική*, ο.π., σ. 22.

9 Βλ. (Π II, σ. 87-203).

10 Γιώργος Σεφέρης, *Ποιήματα*, Ίκαρος 1994, σ. 212-215.

11 Βλ. και την ομώνυμη ποιητική σύνθεση του Τάκη Σινόπουλου «Επιζών» από τη συλλογή *Η νύχτα και η αντίστιχη* (1959), *Ποιήματα I*, σ. 187-194.

12 Για τον όρο «ποίηση της ήπας» έγινε μεγάλη θεωρητική συζήτηση. Βλ. Β. Λεοντάρης, «Η ποίηση της ήπας», *Επιθεώρηση Τέχνης*, 1963, τ. 106-107 και του ιδίου «Λίγα ακόμη για την ποίηση της ήπας», *Επιθεώρηση Τέχνης*, 1964, τ. 110. Βλ. επίσης Τ. Βουρνά, «Η ποίηση της ήπας' και η ήπα της κριτικής», *Επιθεώρηση Τέχνης*, 1964, τ. 9, Γ. Λυκιαρδόπουλος, «Η ποίηση της ήπας, σύγχρονη αντιστασιακή ποίηση», *Επιθεώρηση Τέχνης*, 1964, τ. 113, και Τ. Λειβαδίτης, «Η ποίηση της ήπας - θέμα για διερεύνηση», *Επιθεώρηση Τέχνης*, 1966, τ. 141. Βλ. επίσης Σ. Ιλίνσκαγια, *Η μοίρα μιας γενιάς*, ο.π., σ. 105-134. Το όλο ζήτημα εξετάζεται αναλυτικά στο βιβλίο της Δ. Μέντη, *Μεταπολεμική πολιτική ποίηση*, ο.π., σ. 138-149. Σύμφωνα με τη Σ. Ιλίνσκαγια και τη Δ. Μέντη η διπολική αντιμετώπιση (ήπα-αντίήπα) ανταποκρίνεται με περισσότερη πειστικότητα στην αμφιδρομή και διαλεκτική πραγματικότητα της συγκεκριμένης ποιητικής παραγωγής των μεταπολεμικών ποιητών.

13 Βλ. Κώστα Κρεμμυδάς, «Επιθεώρηση Τέχνης και Κώστας Κουλουφάκος: Βίοι Παράλληλοι», *Επιστημονικό συμπόσιο Επιθεώρηση Τέχνης μια κρίσιμη δωδεκαετία (29-30 Μαρτίου 1996)*, Εταιρεία Σπουδών νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας (ιδρυτής Σχολή Μωραΐτη) 1997, σ. 17-18.

14 Ιδιαίτερα για τη συλλογή *Η πύλη των λεόντων* ο Δ. Μαρωνίτης επισημαίνει: «Ωρίμασε και έγινε νηφαλιότερος ο προβληματισμός για τις σχέσεις ποίησης και πολιτικής, ποιητικού βίου και ιστορικής συγκυρίας. Αναγνωρίστηκε η ποιητική σημασία του αρχαίου μύθου, ως συμβόλου κυρίως της μετάθεσης από την κατηγορία των μυθικών προγόνων στη βαθμίδα των ιστορικών επιγόνων»: Βλ. «Πενήντα χρόνια Χωματόδρομος», *Εντευκτήριο*, 2005, τ. 69, σ. 13.

15 Δ. Μαρωνίτης, «Η αντίσταση των γεγονότων», *Συνομιλία, κείμενα του Δ. Μαρωνίτη για το έργο του Τίτου Πατρίκιου*, επιμ. Ε. Αντωνιάδου, Κέδρος 2005, σ. 87.

ΤΙΤΟΣ ΠΑΤΡΙΚΙΟΣ

Για βιβλία και για αυτοκίνητα

Στο Φεστιβάλ Βιβλίου της μικρής αυτής πόλης έχει έρθει ένα πλήθος κόσμου. Στην αλέα με τα πλατάνια οι εκδότες έχουν στήσει τους πάγκους τους. Εδώ στη νότια Γαλλία, στη Μασσαλία και τη γύρω περιοχή, η Ελλάδα δεν είναι τόσο απόμακρη. Ο δήμαρχος του Fureau έχει καλέσει για το Φεστιβάλ τρεις Έλληνες συγγραφείς. Κάθομαι στον πάγκο με τα απλωμένα ελληνικά βιβλία που έχουν μεταφραστεί στα γαλλικά. Δεκάδες, εκαποντάδες άνθρωποι περνούν, πολλοί στέκονται και τα περιεργάζονται, μερικοί τα αγοράζουν. Κάποιοι είναι Έλληνες που έχουν ξεχάσει τα ελληνικά αλλά διατηρούν τα ονόματά τους: η κυρία Παραπονιάρα, ο κύριος Πλαναγούδης. Συγκινούνται που βλέπουν Έλληνες από την Ελλάδα, θέλουν να μάθουν για σήμερα, λένε κάποιες φράσεις που έλεγαν στο σπίτι οι γονείς τους - πρόσφυγες από τα Βουρλά της Σμύρνης. Άνθρωποι που μου μοιάζουν, που τους μοιάζω, αλλά διαφορετικοί, Γάλλοι πια.

Ο μικρός Ιμπραήμ, Μαροκινός αυτός, που περνάει και ξαναπερνάει ώσπου αποφασίζει να μου μιλήσει, δε μου μοιάζει καθόλου κι όμως μου είναι πιο κοντινός. Θέλει να γίνει συγγραφέας και με ρωτάει τι πρέπει να κάνει για να γράψει ένα βιβλίο. Του λέω πως ένα βιβλίο, δηλαδή ένα καλό βιβλίο, θέλει τόση δουλειά όση για να φτιαχτεί ένα αγωνιστικό αυτοκίνητο. Άμα τελειώσει παίρνει αμέσως μέρος σε μια κούρσα, με έναν μόνο οδηγό, τον συγγραφέα του, όπως και τα αυτοκίνητα της Φόρμουλα 1 έχουν έναν μόνο πιλότο. Όμως από πίσω έχει μιαν ομάδα στήριξης, μικρή ή μεγάλη, του εκδότη τα βιβλία, του κατασκευαστή τα αυτοκίνητα. Βέβαια υπάρχουν κι εκείνα που κατεβαίνουν στους αγώνες με έξοδα του συγγραφέα ή του οδηγού, αλλά στα γκραν-πρι είναι καταδίκασμένα.

Στην εκκίνηση βιβλία και αυτοκίνητα έχουν τα ίδια στάνταρντ. Μερικά όμως είναι τα φαβορι. Πρώτα οι Ferrari και μετά τα MacLaren - Mercedes για τα αυτοκίνητα, πρώτα τα αγγλόφωνα και μετά τα ισπανόφωνα για τα βιβλία. Είναι μεγάλη υπόθεση για ένα αυτοκίνητο, όπως και για ένα βιβλίο, να έρθει πρώτο. Αλλά και το να τερματίσει χωρίς να χτυπήσει σε κάποιο εμπόδιο, να συγκρουστεί με κάποιο άλλο, να πατήσει κάποιον άνθρωπο, ή να ανατραπεί, δεν είναι λιγό. Κι έπειτα, μόλις πέσει η σημαία με τα ασπρόμαυρα τετράγωνα και τελειώσει ο αγώνας για τα αυτοκίνητα, μόλις ανακοινωθούν από τις σχετικές επιτροπές τα βραβεία κι τελειώσει ο αγώνας για τα βιβλία, ετοιμάζεται το επόμενο γκραν-πρι!

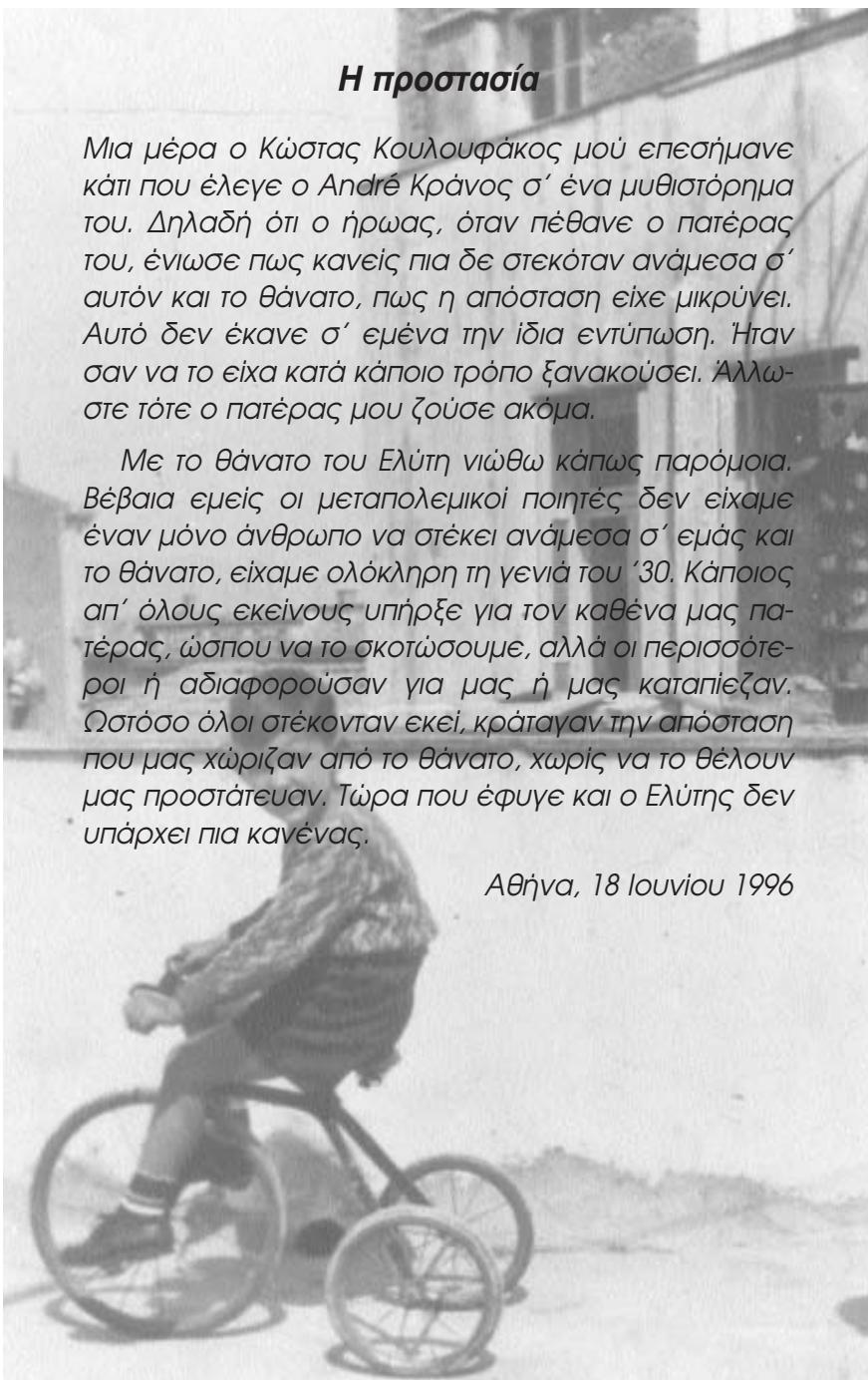
ΤΙΤΟΣ ΠΑΤΡΙΚΙΟΣ

Η προστασία

Μια μέρα ο Κώστας Κουλουφάκος μού επεσήμανε κάπι που έλεγε ο André Κράνος σ' ένα μυθιστόρημα του. Δηλαδή ότι ο ήρωας, όταν πέθανε ο πατέρας του, ένιωσε πως κανείς πια δε στεκόταν ανάμεσα σ' αυτόν και το θάνατο, πως η απόσταση είχε μικρύνει. Αυτό δεν έκανε σ' εμένα την ίδια εντύπωση. Ήταν σαν να το είχα κατά κάποιο τρόπο ξανακούσει. Άλλωστε τότε ο πατέρας μου ζούσε ακόμα.

Με το θάνατο του Ελύτη νιώθω κάπως παρόμοια. Βέβαια εμείς οι μεταπολεμικοί ποιητές δεν είχαμε έναν μόνο άνθρωπο να στέκει ανάμεσα σ' εμάς και το θάνατο, είχαμε ολόκληρη τη γενιά του '30. Κάποιος απ' όλους εκείνους υπήρξε για τον καθένα μας πατέρας, ώσπου να το σκοτώσουμε, αλλά οι περισσότεροι ή αδιαφορούσαν για μας ή μας καταπίεζαν. Ωστόσο όλοι στέκονταν εκεί, κράταγαν την απόσταση που μας χώριζαν από το θάνατο, χωρίς να το θέλουν μας προστάτευαν. Τώρα που έφυγε και ο Ελύτης δεν υπάρχει πια κανένας.

Αθήνα, 18 Ιουνίου 1996

Β. ΑΛΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΙΤΟ ΠΑΤΡΙΚΙΟ

Ελένη Αντωνιάδου

Ως πού μπορεί να φθάσει ένας Χωματόδρομος*

Παράκληση

Καλοί μου φίλοι, μια χάρη μόνο:
μην κλείνετε τα κινητά σας
παρακαλώ κρατήστε τα ανοιχτά.
Θέλω την ώρα των προσφωνήσεων
της ατέρμονης ομιλίας του ενός
της επιβεβλημένης σιωπής των άλλων
παρεμβολές από κουδουνίσματα
κλήσεις που δεν επείγουν,
συνδιαλέξεις χαμηλόφωνες για τρέχοντα ζητήματα
να διακόπτουν τους επίσημους μονόλογους.

(Η αντίσταση των γεγονότων, Κέδρος, Αθήνα 2000)

Αυτά κυρίες και κύριοι τα λέει ο Τίτος Πατρίκιος και ελπίζω να μην τα πάρετε τοις μετρητοίς.

Τα ποιήματα του Τίτου Πατρίκιου κατοικούν κατά κύριο λόγο σε πόλεις. Σ' αυτήν εδώ, ή αλλού. Διαβούν σε πολυκατοικίες, κυκλοφορούν σε σταθμούς λεωφορείων και τραίνων, παίρνουν αεροπλάνα, μένουν σε ξενοδοχεία. Ο ίδιος, εξάλλου, γεννήθηκε στο κέντρο της Αθήνας, σε μια κλινική στην οδό Σόλωνος και πέρασε τα πρώτα παιδικά του χρόνια σε σπίτια κοντά στην Ομόνοια και στο Σύνταγμα. Αυτό δε που μνημονεύεται στην ποίησή του ως πατρικό σπίτι, ήταν στην οδό Μάρνη, αριθμός 48. Την επίσημη είσοδό του πάντως στα Γράμματα την κάνει το 1954, από ένα μακρύ «Χωματόδρομο» και ένα υπαίθριο ποιητικό τοπίο. Είναι δε εντυπωσιακό το γεγονός ότι το μόνο μεγάλο και συνεχές διάστημα που έζησε κοντά στη φύση, ήταν όταν ήταν έγκλειστος, από τις αρχές του '50 έως το 1954, πρώτα στρατιώτης στη Μακρόνησο και ύστερα εκτοπισμένος στο στρατόπεδο του Άη Στράτη. Ο Χωματόδρομος γράφεται βέβαια εξ ολοκλήρου στον Άη Στράτη. Άλλα ασφαλώς δεν είναι αυτός ο λόγος που τον οδήγησε να δώσει στην πρώτη

* Ομιλία στην τιμητική εκδήλωση που έγινε για τα πενηντάχρονα του Χωματόδρομου στο Μουσείο Μπενάκη στην Αθήνα, στις 6.12.2004.

του συλλογή τον τίτλο Χωματόδρομος και να περιλάβει τόσες σκηνές φύσης και αγροτικής ζωής.

Το χανε δείξει τα σημάδια από νωρίς
Οι ξαφνικές νεροποντές, οι ξαφνικοί θυμοί της θάλασσας
τ' άλογα και τα βόδια στην πλαγιά
που κοίταγαν κατά τη δύση κι οσμίζονταν.
Πάει καιρός που τέλειωσε η σπορά.
Οι χωριάτες πίνουν κάνα rakí, τρίβουν τα ξυλιασμένα
δάχτυλά τους,
μιλάνε για το κρύο, για τη φτώχεια, για τη σοδειά,
κι έπειτα βιαστικά γυρνούν στα σπίτια τους.
Για τη σοδειά –
κι εμείς μιλούσαμε για θέρος.

Ο Πατρικίος είναι βέβαια τότε 26 ετών. Και όσο και να βρίσκονται μέσα στο οπτικό του πεδίο οι εγκαταστάσεις του στρατοπέδου και τα συρματοπλέγματα, τα μάτια του βλέπουν μακρύτερα και ο περιβάλλων φυσικός χώρος μπορεί να ενεργοποιήσει τη φαντασία του.

Τότε,
η αγάπη είχε έρθει μέσα από το δάσος
μ' ένα αλατζαδένιο φουστάνι κι ένα δεμάτι ξύλα.
Τα σκουριασμένα συρματοπλέγματα από παλιές στολές
οι πάσσαλοι που δείκναν ένα μισοσβησμένο «Προσοχή»
Τα καμένα δέντρα τα καμένα νούμερα
δεν την εμπόδιζαν να λέει απ' την αρχή το φως
να λέει το χώμα, να λέει τ' αγριολούλουδα
να λέει τ' όνομά μας.

Οι βασικοί λόγοι όμως αυτής της έκδηλης φυσιολατρείας βρίσκονται αλλού. Και πρέπει να αναζητηθούν στην αφθονία των συμβόλων που προσφέρει και με τα οποία ο νέος ποιητής θεωρεί ότι μπορεί να υπερασπίσει το συλλογικό όραμα. Η σπορά, το στάρι, το Ψωμί, το Θέρος, ευλόγως συγκαταλέγονται ανάμεσα σ' αυτά τα σύμβολα. Υστέρα, αυτή είναι η περιόδος που ο Πατρικίος γνωρίζει και συνδέεται με τον Γιάννη Ρίτσο, οι οφειλές προς τον οποίο είναι αναγνωρίσιμες στο πρώτο έργο του Πατρικίου. Οι στίχοι, από τους οποίους αντλεί εξάλλου και τον τίτλο, δικαιώνουν πιστεύω αυτή την άποψη.

Προχωρώντας στον ατέλειωτο χωματόδρομο του χρόνου
απαντούμε τις χιλιάδες ροδεσιές απ' τ' άλλα κάρα.

.....
.....
Τώρα μόνο το δικό μας κάρο υπάρχει να πάει στο μύλο
τα γεννήματα

.....
.....
εμείς χαράζουμε τα καινούργια χνάρια
στο δρόμο που ζητάει να πατηθεί
εμείς υψώνουμε τα όνειρά μας σε μεγάλα οδόσημα της ιστορίας.

Απόψε θα ήθελα να δω πού τον οδήγησε αυτός ο Χωματόδρομος. Να τον ακολουθήσω, όσο γίνεται, σε μια, ευτυχώς, ατέρμονη, Οδύσσεια, καθώς, ταξιδεψε κανονικά με τραίνα, με βαπόρια/μ' αεροπλάνα... άλλαζε φίλους, σπίτια, πόλεις... περπάτησε σε κάποιους δρόμους/ που δεν αναφέρονται στους συνήθεις οδηγούς.

Το 1954 είναι όμως ενωρις γι' αυτές τις διαδρομές. *Το ταξίδι μακρύ κι αγαπημένο./ Μα πο μπροστά απ' την αγάπη του ταξίδού/ είναι το στάρι των ανθρώπων όπως ο ίδιος λέει.* Το κείμενο πάντως που ακολουθεί είναι μετά λόγου γνώσεως ετεροβαρές, με το κέντρο βάρους στις πρώτες συλλογές. Όσο περνά ο καιρός είναι φυσικό, η εξωκειμενική και διακειμενική υποστήριξη στον αναγνώστη της ποίησης του Πατρίκιου να είναι μεγαλύτερη και πιο ευπρόσιτη.

Ο Χωματόδρομος που κυκλοφόρησε σε προσωπική έκδοση, με εξώφυλλο του Βλάση Κανιάρη, σε 500 αντίτυπα, είχε μια πραγματικά εκπληκτική υποδοχή από την Κριτική. Το βιβλίο κυκλοφόρησε την Άνοιξη και στις 19 Μαΐου 1954 έχουμε την πρώτη κριτική από τον Κλέωνα Παράσοχο στην Καθημερινή που αρχίζει με αυτά τα λόγια: *Πρέπει να πω αμέσως ότι το βιβλίο του κ. Τίτου Πατρίκιου είναι από τα λίγα βιβλία νέων που διάβασα τελευταία και που κίνησαν το ενδιαφέρον μου. Το ζωηρό μου ενδιαφέρον.*

Εκτός από τον Κλέωνα Παράσοχο, θα γράψουν: ο Βάσος Βαρίκας στον *Taxudrόμο*, ο Αστέρης Κοββατζής στην *Απογευματινή*, ο Μπάμπης Κλάρας στη *Βραδυνή*, ο Νικηφόρος Βρεπτάκος στα *Ελληνικά Χρονικά*, ο Ανδρέας Καραντώνης στη *Νέα Εστία*, ο Τάσος Λειβαδίτης στην *Αυγή*, ο Αλέξανδρος Αργυρίου στην *Άγγλοελληνική Επιθεώρηση*, ο Άλκης Θρύλος στη *Φλολογική Πρωτοχρονιά*. Η *Επιθεώρηση Τέχνης* ιδρύεται τα Χριστούγεννα του 1954 και φιλοξενεί την κριτική του Κώστα Κουλουφάκου, στο δεύτερο τεύχος της, το Φεβρουάριο του 1955. Οι κριτικές αυτές μάλιστα δεν περιορίζονται στον αθηναϊκό τύπο, αλλά φιλοξενούνται σε εφημερίδες σε όλη την Ελλάδα από την Καλαμάτα και τον Πύργο, ως τη Λάρισα, την Καβάλα, τα Χανιά και τη Μυτιλήνη, αλλά και στην Κύπρο και στο Κάιρο και στην Αλεξάνδρεια. Στην *Ελευθερία* της Λευκωσίας γράφει για τον Χωματόδρομο ο ποιητής Άντης Περνάρης και στον *Taxudrόμο* του Καΐρου, ο Μανώλης Γιαλουράκης. Παρουσίαση γίνεται και από το ραδιόφωνο, στη *Θεσσαλονίκη* και την *Πάτρα*. Ο απόλυτος φτάνει ως το 1958, με την κριτική του Γλαύκου Αλιθέρση στην εφημερίδα *Σφιγξ* του Καΐρου.

Μια πλούσια σοδειά, εντυπωσιακά εγκωμιαστική στο μεγαλύτερο μέρος της, για ένα νέο ποιητή. Κοινός παρονομαστής είναι ότι η κριτική των υποδέχεται κα τον παραδέχεται ως ποιητή και αυτή είναι και η μεγαλύτερή του κατάκτηση με αυτή την πρώτη εμφάνιση που δεν έχει όμως συνέχεια για

ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, καθώς ο Πατρικιος θα εμφανιστεί ξανά, μόλις το 1963, με την πολυσήμαντη *Μαθητεία*.

Σ' αυτό το διάστημα πολλά και καθοριστικά συνέβησαν στη ζωή του Πατρικιού. Έως το 1959 ζει στην Αθήνα ως αδειούχος εξόριστος και στο διάστημα αυτό η πνευματική του παρουσία υποδηλώνεται κυρίως μέσα από τις σελίδες της *Επιθεώρησης Τέχνης*, της οποίας εξάλλου είναι ιδρυτικό στέλεχος. Στο περιοδικό δημοσιεύει κυρίως μεταφράσις εκτενών θεωρητικών κειμένων και θεατρική κριτική. Εδώ θα παιζουν ρόλο και τα γονίδια, καθώς, όπως είναι γνωστό, οι γονείς του, Σπύρος και Λέλα Πατρικιού ήταν ηθοποιοί, αλλά και ο παππούς και η γιαγιά του, από την πλευρά της μητέρας του, Πλαναγιώτης και Ευδοξία Σταματοπούλου.

Ίσως δεν έχει ενδιαφέρον να πούμε ότι γράφοντας τον Αύγουστο του 1956 για την παράσταση της κωμωδίας *Εκκλησάζουσες* από το Εθνικό, μια φράση του για τη μουσική του Μάνου Χατζιδάκι, αποτέλεσε το έναυσμα για μια αντιπαράθεση με το Φοίβο Ανωγειαννάκη, μέσω αλληλογραφίας από τις στήλες του περιοδικού που κράτησε κάποιους μήνες. Η επίμαχη φράση του Πατρικιού ήταν πως ο Χατζιδάκις βασανίστηκε ανάμεσα στις συμπληγάδες της *τζαζ* και του ρεμπέτικου, κάτι που απέρριπτε παντελώς ο ειδικός περὶ τη μουσική Ανωγειαννάκης. Ανάμεσα στις παραστάσεις, για τις οποίες έγραψε τότε ο Πατρικιος, ήταν *Ο Πελέας* και *Η Μελισσάνθη* του Μαίτερλιγκ που παρουσιάσει η Αππική Σκηνή του Καραντινού. Η στριγγλα που έγινε αρνάκι του Σαιξπηρ από το Θέατρο Εθνικού Κήπου του Χατζίσκου, Θα σε κάνω βασίλισσα, των Σακελλάριου-Γιαννακόπουλου στο Πάρκ, με τον Βασίλη Λογοθετίδη, *Τριαντάφυλλο* στο σήθος του Τένεσσου Ουιλλιαμς και *Ηλικία* της νύχτας του Ιάκωβου Καμπανέλλη, από το Θέατρο Τέχνης του Κουν.

Όταν αποκτά διαβατήριο και φεύγει για το Παρίσι, το 1959, θα συνεχίσει να ασχολείται από εκεί, γράφοντας για τη θεατρική ζωή στη γαλλική πρωτεύουσα. Στο αφιερωματικό τεύχος μάλιστα για τον Μπρεχτ, τον Νοέμβριο του 1961, δημοσιεύει χρονολόγιο για τον Μπρεχτ, μια μεγάλη συνέντευξη με το Μπερλίνερ Ανσάμπλ, την οποία πήρε μέσω της μεγάλης μπρεχτικής ηθοποιού, της Έλενας Βάιγκελ, την οποία συνάντησε μετά τις παραστάσεις του Μπερλίνερ Ανσάμπλ, στο Παρίσι, καθώς και μετάφραση ποιησης του Γερμανού συγγραφέα.

Ποιήματα όλη αυτή την περίοδο, έως δηλαδή και την έκδοση της *Μαθητείας*, γράφει, δημοσιεύει όμως μόνο δύο φορές, στην *Επιθεώρηση Τέχνης*. Στο τεύχος 39, τον Μάρτιο του 1958, το πολύστιχο «Σαββατόβραδο» και τον Μάιο του 1962, στο τεύχος 89, τα δέκα ποιήματα που θα αποτελέσουν μαζί με όλα δύο την ενότητα «Παραμορφώσεις» που θα ενταχθεί, όπως και το «Σαββατόβραδο», στην *Μαθητεία*.

Οι λόγοι για τη δεκάχρονη αυτή σιωπή εμπεριέχονται πιστεύω, μέσα στα ίδια τα ποιήματα της *Μαθητείας*, στα οποία αναγνωρίζεται η επώδυνη μετατροπή της βεβαιότητας του Χωματόδρομου, στα δραματικά ερωτηματικά της μετεμφυλιακής δεκαετίας του '50. Οι άνθρωποι σ' αυτό τον τόπο γυρεύουν μια απόκριση, γράφει στο «Σαββατόβραδο», ένα ποίημα που προοιωνίζεται το κλίμα της *Μαθητείας* πολύ περισσότερο από τις *Παραμορφώσεις*, των

οποίων την ιδιαιτερότητα και τον κρυπτικό χαρακτήρα πολύ εύστοχα επεσήμανε ο Δημήτρης Μαρωνίτης, στην παρουσίαση της ξεχωριστής και συμπληρωμένης τους έκδοσης, το 1989, από τις εκδόσεις Διάττων. Και ως υπόθεση εργασίας απλώς αναφέρω ότι ένα ποίημα των *Παραμορφώσεων* επιλέγει ο Τάκης Σινόπουλος ως το καλύτερο της *Μαθητείας*, το ποίημα «Γραφομηχανή», στην κριτική που δημοσιεύει στο περιοδικό *Εποχές* τον Δεκέμβριο του 1963. Μια κριτική στην οποία αμφισβητεί μεν την αξία της *Μαθητείας*, θεωρώντας την ως κατάθεση ενός στρατευμένου ποιητή, αλλά επιστρατεύει τον Braque, τον Sartre και τον Auden, για να υποστηρίξει τις απόψεις του για την υποταγμένη, όπως αναφέρει, ποίηση, στη σκοπιμότητα της ιδεολογίας.

Μιλώντας για την κριτική, θα πούμε πως η *Μαθητεία*, παρά τον πικρό κριτικό και αυτοκριτικό της λόγο, έγινε ευνοϊκά αποδεκτή κυρίως από την αριστερή κριτική, Τάσος Λειβαδίτης, Ελλη Αλεξίου, Νικηφόρος Βρεπτάκος παραδείγματος χάριν, αλλά δεν είχε την ίδια ευρεία αποδοχή, όπως τον λυρικότερο και αισιοδοξότερο *Χωματόδρομο*. Ήταν όμως αυτή που μαζί με τη συλλογή του Θανάση Κωσταβάρα, *Ο Γυρισμός*, έδωσαν στον Βύρωνα Λεοντάρη το υλικό να ξεκινήσει, μέσα από την *Επιθεώρηση Τέχνης*, στο τεύχος 106-107, του Οκτωβρίου - Νοεμβρίου, 1963, τη μεγάλη συζήτηση για την *Ποίηση της ήπας*, χαρακτηρισμός που καθιερώθηκε ως όρος.

Τα ποίηματα της *Μαθητείας*, από πλευράς γραφής, καλύπτουν το διάστημα από το 1952 έως το 1962.

BETO, AETO, GETO, SFA, το Γάμμα Κέντρο
απ' την κορφή ως τα νύχια πέτρα
τ' αντίσκηνα σα σβώλοι λάσπη
ένα κομμάτι λάσπη οι άνθρωποι
τρεμόσβηνε η ψυχή γινόταν χώμα

Αυτά είναι τα χρόνια της εξορίας, αλλά η επιστροφή θέτει το αδυσώπητο ερώτημα: *Και τώρα εδώ πώς ξαναρχίζεις*:

Ελειψε οχτώ χρόνια.
φυλακή, Μακρόνησο, εξορία.
Σαν ξανάρθε,
οι φίλοι τον αγκάλιαζαν και τον ρωτούσαν.
Μ' αυτά που έλεγε φαίνονταν τόσο απλά
τόσο συνηθισμένα...
Κ' έκλεισε για μια στιγμή τα μάτια
να δει ξανα την παγωμένη απομόνωση.
τις νύχτες στη χαράδρα.
Λίγο να ξαναζήσει τις αγωνίες της κάθες μέρας
που τώρα, μέσα στη χορτασμένη πολιτεία
άλλαζαν σε κοινότοπες επαναλήψεις.

(«Οχτώ χρόνια»)

Η ενότητα της *Μαθητείας* που περιέχει αυτό το ποίημα έχει τίτλο «*Χρόνια τῆς ασφάλτου*». Ο Πατρίκιος γνωρίζει ήδη ότι απομακρύνεται από το Χωματόδρομο και έχει μεγάλο ενδιαφέρον να αναλογιστούμε και το είδος του συμβολισμού που περικλείει ο τίτλος της τελευταίας ενότητας της *Μαθητείας*, *Το δάσος και τα δέντρα*, σε σχέση με τα ποίηματα που περιέχει και με όσα ειπώθηκαν πριν για τη σχέση του Πατρίκιου με τη φύση. Ένα απόσπασμα από το ποίημα «*Απολογισμός*», για του λόγου το ασφαλές.

.....
Είμαστε οι νικημένοι.
Το φέρνω το ξαναφέρνω στο μυαλό μου
το ξέρω χρόνια τώρα κι όμως ακόμα
μου είναι σχεδόν αδύνατο να το δεχτώ
όπως εκείνος που του 'κοψαν το πόδι
κ' ύστερα από καιρό πάει να το ξύσει μες στη νύχτα.
.....

Ο Πατρίκιος είναι ακόμα επαναστάτης. Και παρά το γεγονός ότι σ' αυτή τη συλλογή θα μας πει:

Από τη στάση μου
προς τη ζωή
βγαίνουν τα ποιήματά μου.

μόλις υπάρξουν
τα ποιήματά μου
μια στάση μου υποβάλλουν
αντίκρι στη ζωή

φαίνεται πως ακόμα δεν είναι έτοιμος για τους μοναχικότερους δρόμους της ποιησης. Γι' αυτό και η αγωνιώδης επίκληση: *Το δρόμο, πρέπει να βρούμε το δρόμο/κάθε σπιγμή να ξαναβρίσκουμε το δρόμο.*

Ο Πατρίκιος θα μείνει στην Αθήνα ως την επιβολή της δικτατορίας, το 1967, οπόταν θα φύγει για το Παρίσι, προκειμένου να αποφύγει τη σύλληψη. Θα επιστρέψει με τη μεταπολίτευση, το 1975, οριστικά στην Αθήνα και τότε κλείνει, πιστεύω, και η πλάστιγγα οριστικά υπέρ της ποιησης, ως στάση ζωής. Παρά το γεγονός ότι τα ποιήματα που θα ενταχθούν στη συλλογή *Προαιρετική στάση* που εκδίδονται εκείνη τη χρονιά και έχουν γραφτεί εξ ολοκλήρου στο Παρίσι από το 1967 έως το 1973, είναι ακόμα προσανατολισμένα στις τραυματικές εικόνες του αμεσότερου και πιο απομακρυσμένου παρελθόντος και στην επιθυμία του νόστου.

Αθήνα 1954. Ο Τ. Πατρίκιος μαζί με τον Γ. Ρίτσο

Ξένοι παντού, γυρνάμε
από χώρα σε χώρα, από πόλη σε πόλη.
Το λίγο φως από την πατρίδα
που απόμεινε στην κόχη του ματιού
όλο και ξεθωριάζει
κάτω από ξένους ουρανούς.

Δεκέμβρης '69
(«Ξένοι ουρανοί»)

Σε δύο όμως ποιήματα αυτής της συλλογής-τομής, «Το κέντημα» και «Τα χέλια του Μπρατσάνο», αρχίζει να εμφανίζεται αυτό που θα ονόμαζα ως «ευρωπαϊκή εμπειρία» και το οποίο θα αρδεύει από τούδε και στο εξής την ποιηση του Πατρικίου, όπως και ποιήματα, στα οποία η ποιηση δείχνει να αποσύρεται σε πιο στοχαστικούς δρόμους, στοιχείο που επισής θα γίνει πολύ πιο ευδιάκριτο σε κατοπινά χρόνια.

Η *Προαιρετική στάση*, έχει ακόμα σημασία ότι εκδίδεται πλέον από εκδοτικό οίκο, τον Ερμή και σηματοδοτεί μια εκδοτική παρουσία συνεχή και χωρίς μεγάλα χρονικά χάσματα. Εξ άλλου την ίδια αυτή εποχή, το 1975 δηλαδή, δημοσιεύεται και σε μορφή επιφυλλίδων, στο Βήμα, η μελέτη του Δημήτρη Μαρωνίτη για την πρώτη μεταπολεμική γενιά που επικεντρωνόταν στην τριάδα Αλεξάνδρου, Αναγνωστάκης, Πατρικίος. Οι επιφυλλίδες αυτές συγκεντρώθηκαν αργότερα σε τόμο και εκδόθηκαν από τον Κέδρο, το 1976, με τίτλο *Ποιητική και πολιτική ηθική*. Αυτά τα κείμενα υποδομής διαδραμάτισαν το δικό τους καθοριστικό ρόλο, επανεντάσσοντας, από την πλευρά της θεωρητικής υποστήριξης, τον Πατρικό στην ενεργό ελληνική ποιητική πραγματικότητα, μετά από πολυετή εκδοτική και φυσική απουσία.

Μετά την *Προαιρετική στάση* ο Πατρικίος ακολουθεί ποιητικά μια διπλή πορεία. Ξανανοίγει πρώτα όλους τους λογαριασμούς με το μέχρι τότε έργο του, κάνοντας αρχικά μια πρώτη προσπάθεια συγκεντρωτικής έκδοσης που κυκλοφόρησε από το Θεμέλιο το 1977 με τίτλο *Ποιήματα I*, στον οποίο εντάσσονται και ποιήματα προ του *Χωματόδρομου*. Η πρακτική αυτή της επαναδιαπραγμάτευσης με το έργο του, περιλαμβάνει αναδιάταξη του υλικού, προσθήκες, επεξεργασία κάποιων ποιημάτων και τμηματικές επανεκδόσεις. Σ' αυτή την κατηγορία εντάσσονται οι κατοπινές συλλογές του: *Θάλασσα επαγγελίας*, Θεμέλιο 1976, *Αντιδικίες*, Ύψιλον 1981, *Παραμορφώσεις*, Διάττων 1988 και *Μαθητεία ξανά*, Διάττων 1991. Οι λογαριασμοί αυτοί κλείνουν το 1998, όταν όλο αυτό το υλικό θα βρει την οριστική του μορφή, στην τρίτομη συγκεντρωτική έκδοση του Κέδρου, με τίτλο *Ποιήματα I, II και III*, στην οποία εντάσσονται και μερικά από τα εφηβικά του ποιήματα.

Στις συλλογές που κυκλοφορούν χωριστά, *Αντικριστοί καθρέφτες*, Στιγμή 1988, *Η ηδονή των Παρατάσεων*, Διάττων 1992, *Η αντίσταση των γεγονότων*, Κέδρος 2000 και *Η πύλη των λεόντων*, Διάττων 2002, τα ποιήματα του Πατρικίου δεν περιβάλλονται από συρματοπλέγματα, δεν χρειάζεται να περιμένουν σε ουρές με ελλιπή δικαιολογητικά, ή να αλλάζουν διαρκώς σπίτια, εδώ ή αλλού. Τώρα όμως, εκείνος ελπίζει στις καθυστερήσεις/ στα τροπο-

ποιημένα δρομολόγια/ στις απρόβλεπτες επεκτάσεις των διαδρομών και το ταξίδι γίνεται αφορμή και αιτία για να αλλάξει ο χάρτης της ποιητικής του γεωγραφίας. Επισκέπτεται μνημεία και μουσεία, καταγράφει Αναμνήσεις από τη Σικελία, περιγράφει μια Πόλη της Τοσκάνης, αναλογίζεται όσα είδε ένα Μεσημέρι στο σιδηροδρομικό σταθμό του Paestum, προσπερνά την Cava dei Tirenī, περπατά στους δρόμους της Βουδαπέτης και του Μονάχου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η ποιησή του σταμάτησε να τροφοδοτείται από τις μαυρόασπρες εικόνες των περασμένων καιρών.

*Όσο με κατοικεί η μνήμη επανέρχομαι
σ' αυτά που έγιναν, σ' αυτά που είδα,
είτε σ' αυτά που ξέρω από πρώτο χέρι,
έχοντας όμως κάθε φορά να διαπεράσω
κι άλλα στεγανά που μένουν μέσα μου.*

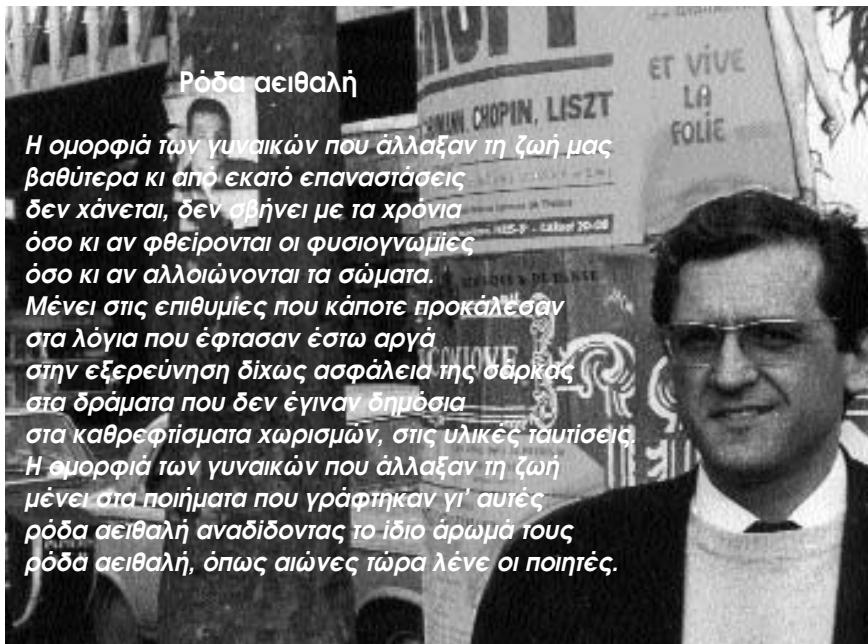
(«Κατοικία της μνήμης», Η αντίσταση των γεγονότων)

Χωρίς αυτό και πάλι να σημαίνει ότι δεν αναζητά και νέους δρόμους όπως συνέβηκε στην τελευταία του, προς ώρας συλλογή, Η πύλη των λεόντων, με τα πέντε ποιήματα, στα οποία η Μυθολογία σχολιάζει την Ιστορία και τα καθ' ημάς με τρόπο εξόχως ειρωνικό.

*Από όταν ο Θησέας σκότωσε τον Μινώταυρο
ο λαβύρινθος εγκαταλείφθηκε, απολύθηκαν οι φύλακες
με τον καιρό γκρεμίστηκε η οροφή του
βγήκαν στο φως οι τρομεροί διάδρομοι
οι αιθουσες για τα βασανιστήρια, την ανθρωποφαγία
οι στοές με τις κρυμμένες εφευρέσεις
τους καταχωνιασμένους θησαυρούς
πέσανε οι τοίχοι, μείναν μόνο τα χνάρια
από περίπλοκα χαράγματα πάνω στη γη.
Όμως προσομοιώσεις λαβυρίνθων, σκοτεινές κατασκευές
δεν έπαψαν να xτίζονται με νέα υλικά
με καινούργια τέρατα, θύματα, ήρωες, ηγεμόνες,
φτιάχνονται προπαντός λαβύρινθοι με λέξεις
κάθε χρονιά μπαίνουν μέσα τους νέες φουρνιές
αγόρια και κορίτσια, με φόβο μαζί κι αψηφισιά
για τις παγίδες, τις καταπακτές, τ' αδιέξοδα
φιλοδοξώντας να ξαναπλάσουν και να παιξουν
το παλιό δράμα προσαρμοσμένο στα νέα δεδομένα
δίνοντας στους κύριους ρόλους τα ίδια ονόματα
Μίνωας, Πασιφάλη, Μινώταυρος, Αριάδνη,
Δαιδαλος, Ίκαρος, Θησέας.*

Αν τώρα υποθέσουμε ότι κάποιος ακροατής δεν είχε ακούσει τίποτε για τον Πατρικιό, παρά μόνο όσα ως τώρα είπα, θα έβγαζε ισως το συμπέρασμα πως η ποιησή του είναι κατ' εξοχήν πολιτική, που είναι. Αυτό όμως είναι μόνο μέρος της αλήθειας, γιατί ο Πατρικιός είναι και πολλά άλλα. Είναι στο-

χαστής, είναι μέγας κινηματογραφιστής της ποιησης, είναι βαθύτατα ειρωνικός. Δεν έχει νόημα να προσπαθήσω να καλύψω το κενό, αλλά επιτρέψτε μου να διαβάσω ένα διαφορετικό ποίημα, σχετικά πρόσφατο, πρώτα γιατί το αγαπώ ιδιαιτέρως και δεύτερον, γιατί αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, ένα απόσταγμα του ύφους που εκόμισε στην ποιησή μας ο Πατρίκιος

Ο Τίτος Πατρίκιος ασφαλώς και ανήκει στην πρώτη μεταπολεμική γενιά, αφού συμφωνήσαμε πως έχουμε ανάγκη τις κατηγοριοποιήσεις. Άλλα η ποίησή του την έχει, ευτυχώς, υπερβει. Ο Οδυσσέας του δεν το έχει σκοπό να παραμείνει μόνιμα σε καμιά Ιθάκη, αφού ένιωθε όσο γερνούσε/ ότι τα όσα είδε κι έπαθε/ αρκούσαν για τους άλλους, όχι για τον ίδιο. (Η πύλη των λεόντων). Εγώ πάντως, ως φανατική του αναγνώστρια, τον ευχαριστώ γι' αυτή τη διαρκή εκκρεμότητα, όσο κι αν δυσκολεύει τους μελετητές, του εαυτού συγκαταλεγομένου. Κανένας στίχος δεν ανατρέπει καθεστώτα, το ξέρεις Πατρίκιε από την εποχή της πρώτης Μαθητείας, αλλά εσύ ο ίδιος μας διαβεβαιώσες πως οι στίχοι κάνουν τη δουλειά τους/ .....δεν ανατρέπουν καθεστώτα/ μα σίγουρα ζούνε πιο πολύ απ' όλες τις καθεστωτικές αφίσες. Να είσαι καλά και σε άλλα με υγεία.

«με την ποίηση, για να μην ανατραπούμε από τα εχθρικά κύματα της ζωής»

Συνέντευξη του Τίτου Πατρικίου στον Γιώργο Κ. Μύαρη Φωτογραφίες Φίλιππος Χρήστου

Η συζήτηση με τον Τ. Πατρικίο, ποιητή που πορεύεται από το 1954 στους δύσβατους δρόμους της δημιουργίας και που συνεχίζει να συγκινεί με τη στοχαστική διάθεση του στίχου του, είναι μία πρόκληση πνευματική. Λόγος πυκνός και αμεσότητα επέτρεψαν να θέσουμε σε γοντευτική δοκιμασία τα κύπαρα του χρόνου.

-Γ.Μ.: Θα ήθελα σαν ένα είδος εισαγωγικού σχολίου και με αφορμή την παρουσία σας στην Κύπρο, να πω για το ευρύτερο κοινό, μα και για τους φιλολόγους, ότι έχει μία ιδιαίτερη σημασία το ότι λίγα κείμενα δικά σας υπάρχουν στα σχολικά βιβλία. Δηλαδή ουσιαστικά αν περιοριστούμε στα «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας», στο Λύκειο περιέχεται μόνο το ποίημα «Οφελή» μέσα στις σελίδες τους. Στην Κύπρο, όμως, χρησιμοποιείται στη μέση εκπαίδευση επιπλέον ένα βιβλίο, δεν ξέρω αν το έχετε υπόψη σας, η «Ανθολογία Νεοελληνικής Ποίησης», που είχαν επιμεληθεί οι Ν. Ορφανίδης και Στ. Παπαντωνίου. Σ' αυτήν περιέχονται επτά ποιήματα δικά σας: «Οι φύλοι», γραμμένο το 1949, το «Μεγάλο γράμμα», γραμμένο το 1952, και μεταγενέστερα «Τα βουνά», «Ιακώβ καλλιεργητής», «Ποιητικά αναμορφωτήρια», «Αλληγορία», και σε φωτογραφία αυτόγραφου το ποίημα «Μυστική ζωή».

Ο Τ. Πατρικίος μαζί με τον Γ. Κ. Μύαρη

-Τ.Π.: Νομίζω το έχω δει εδώ το βιβλίο αυτό, αλλά δεν έφτασε στα χέρια μου.

-Γ.Μ.: Αμέσως μόλις ολοκληρώσουμε τη συζήτηση θα σας δώσω αυτό που κρατώ στην τσάντα μου, αν το έχω μαζί μου, ή θα σας το στείλω στην Αθήνα.

-Τ.Π.: Αναφέρατε και το ποίημα «Μυστική ζωή», κατά σύμπτωση αυτές τις μέρες το πρόσεξα πάλι... -καμιά φορά γράφεις κάτι, το δημοσιεύεις χωρίς να του δίνεις μεγάλη σημασία... Και ο Μαρωνίτης σ' ένα βιβλίο που εκδόθηκε πριν δέκα μέρες στην Αθήνα, -πρόκειται για μια συγκέντρωση όλων των μελετημάτων και των δοκιμών που έχει γράψει για μένα μέσα σε τριάντα χρόνια, τη φιλολογική δουλειά την έκανε μία Κύπρια φιλόλογος που ζει στην Αθήνα, η Ελένη Αντωνιάδου- κάνει μία ιδιαίτερη ανάλυση σ' αυτό το ποίημα. (σημ.Γ.Μ.: πρόκειται για τη συναγωγή κειμένων «Συνομιλία» από τις εκδόσεις Κέδρος).

-Γ.Μ.: Συμπτωματικά, λοιπόν, με τη συζήτηση φτάσαμε και σ' αυτό. Θα σας ρωτήσω λίγο αργότερα σχετικά με το συγκεκριμένο ποίημα. Πρώτα, όμως, για το τωρινό ταξίδι και την εκδήλωση. Φαίνεται ότι είναι βαθιές οι σχέσεις επικοινωνίας και φιλίας με την Κύπρο. Η πρόσκληση του λογοτεχνικού περιοδικού «ANEY» και του Συνδέσμου Φιλολόγων Λευκωσίας επιβεβαιώνει αυτό το γεγονός. Θα θέλατε να μας θυμίσετε κάτι από τις παλαιότερες επισκέψεις σας στο νησί; Θυμάμαι την εκδήλωση πριν λίγα χρόνια για την παρουσίαση των συγκεντρωτικών εκδόσεων των ποιητικών συλλογών σας.

-Τ.Π.: Είχα έρθει πριν επτά χρόνια, το 1998, στην «Πύλη Αμμοχώστου». Σαν να ήταν χτες μου φαίνεται. Μέναμε και στο ίδιο ξενοδοχείο. Άλλα, δυστυχώς, πέρασαν επτά χρόνια. Είχαμε πει με την κυρία Ε. Αντωνιάδου και με το «Σπίτι της Κύπρου» τότε, καθώς είχανε βγει αυτοί οι τρεις τόμοι, να πρωτοπαρουσιάστούν εδώ. Πράγματι, η πρώτη τους παρουσίαση έγινε στη Λευκωσία. Μετά παρουσιάστηκαν στην Αθήνα. Είχαν έρθει και από την Ελλάδα ακριβώς ο Δημήτρης Μαρωνίτης και ο Σπύρος Τσακνιάς, αγαπητός φίλος ο οποίους λίγους μήνες αργότερα χάθηκε.

-Γ.Μ.: Είχατε έρθει όμως και παλιότερα.

-Τ.Π.: Έχω έρθει πάνω από δέκα φορές στην Κύπρο. Σε φεστιβάλ του Δήμου Λευκωσίας, με τα ελεύθερα πανεπιστήμια, με προσκλήσεις των εκδοτών, με τις ποιητικές βραδιές με πανσέληνο της «Ακτής» και του Νικου Ορφανίδη.

-Γ.Μ.: Έχετε, επομένως, γνώμη διαμορφωμένη για τη λογοτεχνική παραγωγή της Κύπρου.

-Τ.Π.: Ναι. Η πρώτη- πρώτη γνωριμία, άμεση, της Κύπρου έγινε το 1981 - κοντέύουν, δηλαδή, 25 χρόνια πια- με ένα μεγάλο συνέδριο που είχε οργανώσει το Pen Club της Κύπρου. Και είχαμε έρθει πολλοί από την Ελλάδα, απ' τους οποίους - και πάλι λέω δυστυχώς- πολλοί δε βρίσκονται ανάμεσά μας, όπως ο Αντώνης Σαμαράκης, όπως η Νανά Καλιανέση, που ήταν η ιδρύτρια και δημιουργός των εκδόσεων του Κέδρου. Και είχαμε περάσει υπέροχα τότε. Μείναμε και πολύ καιρό. Μετά, όταν τέλειωσε το συνέδριο, έμεινα παραπάνω σε φίλους που έκανα εδώ. Γνώρισα, έτσι, ακόμα πιο πολύ την Κύπρο.

-Γ.Μ.: Από αυτά που μπορείτε να θυμηθείτε κι από αυτά που διαβάσατε τα τελευταία χρόνια, έχουμε από την Κύπρο μία προσπάθεια συμβολής και ανανέωσης στο λογοτεχνικό έργο, στην ποιητική γραφή του ελληνισμού, γενικότερα;

-Τ.Π.: Νομίζω πως έχουμε. Έχουμε μία ουσιαστική συμβολή, κυρίως στο χώρο της ποίησης και θα μπορούσα να πω μερικούς ποιητές, τους ξέρετε κι εσείς, αλλά που και για μένα και για μας στην Ελλάδα είναι πάρα πολύ αξιόλογοι. Εκτός από τον Μόντη, που είναι πια και Κύπριος και πανελλήνιος ποιητής, ένας ποιητής πάρα πολύ καλός, που δυστυχώς πέθανε σχετικά νέος κι αυτός, ήταν ο Θεοδόσης Νικολάου. Εγώ αγαπάω πάρα πολύ έναν ποιητή, είναι ο Μιχάλης Πασιαρδής... Καλά ο

Κυριάκος Χαραλαμπίδης, ο Θεοκλής Κουγιάλης, απ' τους νεότερους ο Λεύκιος Ζαφειρίου. Χτες το βράδυ γυρίσαμε στο ξενοδοχείο με τα βιβλία που μου έδωσε ένας πολύ νέος ποιητής, ο Βάκης Λοϊζίδης, και διάβασα σήμερα το πρωί και είδα να έχει πολύ ωραία ποιήματα. Η ποιηση παραμένει πάρα πολύ ζωντανή στην Κύπρο. Και ποιήτριες, όπως η Πίτσα Γαλάζη, που τη θεωρώ πολύ σημαντική ποιήτρια, η Κλαιρη Αγγελίδου. Ήδη στο μυαλό μου έχω τόσους ποιητές, παρόλο που δεν τους αναφέρω όλους. Άλλα λέγοντας αυτά τα ονόματα ξέρω ότι παραλείπω πάρα πολλούς άλλους άξιους... Ο Φοίβος Σταυρίδης στη Λάρνακα. Λοιπόν, υπάρχει μία συνεχής δημιουργία ποιησης στην Κύπρο η οποία εκβάλλει στο μεγάλο ποτάμι της ελληνικής ποιησης. Δε χάνεται, δε μένει, δηλαδή, πάντα χωριστή και ανεξάρτητη.

-Γ.Μ.: Θα ήθελα, λοιπόν, στο σημείο αυτό να διευρύνω τη συζήτηση και να αξιοποιήσω ένα στίχο που έχει κάνει ...θόρυβο από παλιά, ένα στίχο δικό σας από τη «Μαθητεία»:

«γιατί κανένας στίχος σήμερα δεν ανατρέπει καθεστώτα

κανένας στίχος δεν κινητοποιεί της μάζες...

Ποιες μάζες; Μεταξύ μας τώρα –

Ποιοι σκέφτονται τις μάζες;

Το πολύ μια λύτρωση ατομική, αν όχι ανάδειξη».

Δηλαδή, θα μπορούσε κανείς να πει μετά από όλες αυτές τις ανακατατάξεις που συνέβησαν σε παγκόσμιο επίπεδο- ιδεολογικές, κοινωνικές, πολιτικές- έχουμε φτάσει από την «ποίηση της ήττας» στην «ήττα της ποίησης»; Είναι ένα ερώτημα δικαιολογημένο ή είναι υπερβολικό;

-Τ.Π.: Όχι, θα έλεγα (σημ. Γ.Μ.: έχουμε φτάσει) στη νίκη της ποιησης. Γιατί η ποιηση βγαίνει ηπημένη, μόνο αν της αναθέσουμε φαντασιακούς ρόλους. Ο ρόλος της ποιησης είναι άλλος. Ο ρόλος της ποιησης είναι να δίνει απόλαυση στις αισθήσεις και μαζί να ξυπνάει τις συνειδήσεις. Ο ρόλος της ποιησης δεν είναι να φτιάχνει ψεύτικα και χάρτινα ντουφέκια, όπως λέω στο ίδιο ποίημα παρακάτω, διότι τα καθεστώτα ανατρέπονται -να πω μία κοινοτοπία, αλλά που παραμένει αληθινή- από τις κινητοποιήσεις των μαζών. Δεν είναι η ποιηση που κινητοποιεί τις μάζες. Πουθενά. Η ποιηση όμως ενεργοποιεί τις συνειδήσεις, οι οποιες, εμμέσως, και από άλλα πράγματα ενεργοποιούνται και μπορούν να επιδράσουν στα γεγονότα. Ωστόσο, θέλω να πω και το εξής, αυτό το ποίημα είναι γραμμένο το 1956, αν θυμάμαι καλά, δηλαδή πριν πάρα πολλά χρόνια.

-Γ.Μ.: Άρα, το διαπερνούν δεδομένα των συγκεκριμένων ιστορικών- πολιτικών συνθηκών...

-Τ.Π.: Και είναι γραμμένο σε αντίθεση και σε αντιπαράθεση με ορισμένους ποιητές της εποχής εκείνης οι οποιοι, ενώ δεν είχαν καμια συμμετοχή στα πολιτικά και στα κοινωνικά δρώμενα, απολύτως καμιά, γράφανε κούφια επαναστατικά ποιήματα. Υπάρχει, λοιπόν, στην Ελλάδα ένας συνάδελφός σας φιλόλογος, ο Κώστας Παπάς, ο οποίος είναι

ένας τρομερός ερευνητής –πριν χρόνια είχε γράψει ένα ολόκληρο βιβλίο για την ποίησή μου. Αυτός ανακάλυψε ακριβώς αυτά τα ποιήματα.

-Γ.Μ.: *Εντόπισε τα ποιήματα που προκάλεσαν την αντίδρασή σας;*

-Τ.Π.: Τα ποιήματα, τα οποία προκάλεσαν αυτό το ποίημα το δικό μου. Και βρήκε τα ποιήματα που γράφουν για ντουφέκια, για ξιφολόγχες, για ανατροπή καθεστώτων, στα οποία ευθέως αναφέρομαι και τα οποία είχα εγώ ξεχάσει. Ήση μένουν αυτοί οι στίχοι. Βέβαια πιστεύω –και καθένας πιστεύει πάντα κάτι καλό γι' αυτό που έχει γράψει– ότι αυτοί οι στίχοι δεν εκφράζουν «ήπα της ποίησης», εκφράζουν μία προσπάθεια να αποσαφηνιστεί ο πραγματικός ρόλος της ποίησης.

-Γ.Μ.: *Ειδικά την εποχή του 1956 είναι και η εποχή που δημιουργείται και ανθίζει η ιδέα για την «Επιθεώρηση Τέχνης» και όλο το ρεύμα συζήτησης των «καθιερωμένων» απόψεων στην Αριστερά.*

-Τ.Π.: Τότε έχει αρχίσει η έκδοσή της. Η «Επιθεώρηση Τέχνης» έχει ένα χρόνο ζωής.

-Γ.Μ. *Nαι, από τα Χριστούγεννα του '54-'55. Άλλα αναφέρομαι στο ρεύμα και τη διάθεση να ανανεωθούν τα πολιτιστικά δεδομένα και ο πολιτικός λόγος μάλιστα.*

-Τ.Π.: Ακριβώς, ακριβώς. Και είναι και μία χρονιά που συμβαίνουνε και στον διεθνή χώρο τεράστια γεγονότα.

-Γ.Μ.: *To 20o συνέδριο του ΚΚΣΕ.*

-Τ.Π.: *Nai!*

-Γ.Μ. *Και όλα τα σχετικά με αυτό κοσμοϊστορικά γεγονότα. Στην ουσία έχετε απαντήσει σε μία ερώτηση που θα έκανα για το αν έχει απήχηση ο ποιητικός λόγος. Άλλα μπορείτε να το συνδέσετε, αν θέλετε, με το σήμερα και να μας πείτε, αν ο ποιητής –υπάρχει μία τέτοια τάση ανάμεσα στους ποιητές– ορθά αποσύρεται στην ιδιώτευση; Ή, όπως λέγατε σε μία συνέντευξη, αν δεν κάνω λάθος, του 1989: «Να ξαναβρούμε την ατομικότητα μας, χωρίς να χαθούμε στην άβυσσο μιας ατομικής μοναξιάς»;*

-Τ.Π.: Θα το ξανάλεγα και σήμερα αυτό. *Nai*, «να ξαναβρούμε την ατομικότητα μας, χωρίς να χαθούμε στην άβυσσο μιας ατομικής μοναξιάς». Θα το ξανάλεγα.

-Γ.Μ.: *Pιο δυνατά, ίσως;*

-Τ.Π.: *Nai*, διότι η αναζήτηση της ατομικότητας, η αναβύθιση μέσα στην ατομικότητά μας είναι αναγκαία και χωρίς αυτήν δεν μπορούμε να κάνουμε βήμα. Άλλα, ταυτοχρόνως, μπορεί να γίνει η μεγαλύτερη παγίδα, που να μας δέσει και να μας δεσμεύσει μέσα σ' αυτή την εσωτερικούση και να μας κάνει ανίκανους να ξαναβγούμε στον κόσμο. Το πρόβλημα, όχι μόνο του ποιητή, το πρόβλημα, πιστεύω, του κάθε ανθρώπου, είναι αυτή η διαρκής κίνηση απ' την εσωτερικούση στην εξωτερικούση κι απ' την εξωτερικούση στην εσωτερικούση. Δεν γίνεται, όμως, να έχεις μία λογοτεχνία, μία τέχνη, που να είναι μόνο εσωτερική. Τότε καταλήγουμε τελικά στη σιωπή, καταλήγουμε στην άρνηση της τέχνης.

-Γ.Μ.: Βέβαια, με την απάντησή σας έμμεσα καλύππεται εν μέρει και ένα άλλο σοβαρό θέμα, μα θα ήθελα ένα σχόλιο επιπλέον για το αν υπάρχει χρέος του ποιητή ως διανοούμενου στην εποχή μας.

-Τ.Π.: Ο ποιητής έχει ένα χρέος. Κάθε άνθρωπος έχει ένα χρέος. Το ζήτημα είναι το χρέος αυτό να μη γίνει αισθηση ενοχής, αισθηση ενός ανεκπλήρωτου χρέους, μια **αισθηση την οποία πολλές φορές δημιουργούν οι εξουσίες**, για να καθυποτάξουνε τον καλλιτέχνη, το **συγγραφέα, τον ποιητή**. Να σε κάνουν, δηλαδή, να νιώθεις ότι δεν εκπληρώνεις ποτέ το χρέος σου, άρα ότι είσαι υπόλογος, ότι πρέπει να απολογείσαι, πρέπει να είσαι εξαρτημένος από κάποια υπέρτερη δύναμη η οποία **μόνο** αυτή θα σου δώσει το συγχωροχάρτι. **Μόνο** αυτή θα σου πει «μηράβι, παιδί μου, το εκπλήρωσες το χρέος σου». Λοιπόν, η ύπαρξη χρέους είναι ένα πράγμα. **Η εκπλήρωση του χρέους, όμως, δεν κρίνεται** κατά τη γνώμη μου –όχι κατά τη γνώμη, αλλά κατά την πεποιθηση μου- **από τις εξουσίες**. Κρίνεται από την έμπρακτη συμμετοχή στη ζωή κι από την έμπρακτη έκφραση αυτής της συμμετοχής.

-Γ.Μ.: Αυτή η επισήμανση ανακαλεί τώρα στο νου μου στίχους, τους οποίους είχα καταγράψει ώστε να ζητήσω το σχολιασμό σας, δηλαδή στίχους από το αφιέρωμα του περιοδικού «Η Λέξη» τον Ιούλιο του 2004 και από το ποίημά σας «Έχουν την ώρα τους τα λόγια», τους οποίους διαβάζω για τις ανάγκες της συνέντευξης:

«Λόγια αχανών ομιλιών από υπερήλικους ηγέτες, λόγια κρατικοποιημένης ανταρσίας, λόγια έγκρισης από αφανείς προϊσταμένους».

Ακριβώς, η ποιητική τέχνη του Τίτου Πατρίκιου παραμένει αντιεξουσιαστική, διότι δεν μπορεί να υπερβεί την προέλευση και τη στράτευσή της, όπως θα έλεγε ένας κακόπιστος; Ή αποτελεί αυτή η αντιεξουσιαστική διακήρυξη και στάση ένα από τα στοιχεία τα εκ των ων ουκ άνευ της ποιητικής τέχνης;

-Τ.Π.: Εκ των ων ουκ άνευ! Εκ των ων ουκ άνευ! Γι' αυτό και μερικοί φίλοι ο επεσήμαναν και μου είπανε: «Άρα με αυτό το ποίημα επανέρχεσαι στην πολιτική ποίηση». Λέω: επανέρχομαι στην ανοικτή πολιτική ποίηση, αλλά την πολιτική ποίηση δεν την έχω εγκαταλείψει ποτέ. Σ' αυτό το ποίημα, όμως, ξαναλέω πάλι ανοικτά ορισμένα πράγματα και είναι ένα ποίημα που σκοπεύω απόψε να το διαβάσω ολόκληρο (γελά) (σημ. Γ.Μ.: η συνέντευξη παραχωρήθηκε λιγή ώρα πριν από την εκδήλωση της 24ης Οκτωβρίου 2005, στη μεσαιωνική Καστελιώτισσα της Λευκωσίας).

-Γ.Μ.: Πρόλαβα, λοιπόν!

-Τ.Π.: Ναι!

-Γ.Μ.: Στην ίδια κατεύθυνση με αυτά, θυμάμαι ότι στη «Μυστική Ζωή», που την αναφέραμε και προηγουμένως, γράφατε:

«Μπροστά σε τέτοιες βεβαιότητες
τα μυστικά μου γίνονται υποθέσεις εργασίας».

Έχετε εκεί αποδώσει, δεν ξέρω αν είναι έτσι, μία απαισιόδοξη διαπίστωση ή πρόκειται για κάτι άλλο;

- Τ.Π.: Η αρχική μου πρόθεση - αλλά η αρχική πρόθεση ενός ποιητή δεν παιζει κανένα ρόλο, σημασία έχει η πρόσληψη που κάνει ο αναγνώστης- ήτανε ειρωνική. Γιατί αυτό το μικρό ποίημα που είναι πέντε στίχοι, νομίζω, είναι ένας διάλογος ανάμεσα σ' αυτόν που είναι στο πρώτο πρόσωπο το υποκείμενο του ποιήματος και ένα άλλο πρόσωπο. Και, ενώ το υποκείμενο του ποιήματος προσπαθεί να του δώσει πράγματα ή, αν θέλετε, ακόμα και να το θαμπώσει, ακόμα και να του προξενήσει θαυμασμό γι' αυτά που έχει να του πει, το άλλο πρόσωπο τα ξέρει όλα. Οπότε τον αφοπλίζει. Και το υποκείμενο του ποιήματος θέλει να πει μ' αυτό το ειρωνικό ότι, όμως, τελικά αυτές οι υποθέσεις εργασίας δεν μπορούσαν να πιάσουν την πραγματικότητα. Αυτή ήταν η πρόθεση η δική μου. Το ενδιαφέρον για μένα είναι ότι τώρα στην ανάλυση που κάνει ο Μαρωνίτης σ' αυτό το βιβλίο (σ. Γ.Μ. στη «Συνομιλία»), που ξαναείδα το κείμενό του, θεωρεί ότι ο διάλογος αυτός κατ' ουσίαν είναι διάλογος του αναγνώστη με την ανάγνωση. Βρίσκει δηλαδή ότι είναι ένας διάλογος περί ποιήσης κι όχι περί ζωής, όπως το φανταζόμουν εγώ.

-Γ.Μ.: Εγώ το πλησίασα περισσότερο από τη δική σας άποψη, δηλαδή διάλογος περί ζωής και μάλιστα το συνδέω με το ακόλουθο: έχουμε τις θεωρίες και τις απολογητικές θέσεις περί του «τέλους» θεωριών, αξιών κ.λ.π., έρχεται ο ίδιος ο άνθρωπος και λέει «μα υπάρχω κι εγώ και υπάρχει και η αγωνία μου για τη ζωή».

-Τ.Π.: Βεβαίως υπονοεί, επίσης, ότι ο διάλογος γίνεται ανάμεσα στο υποκείμενο που είναι Έλληνας και τον συνομιλητή είτε τη συνομιλήτρια που είναι ξένος ή ξένη. Γιατί εκείνος αυτά όλα τα ξέρει από ξενόγλωσσα όχι από ελληνικά βιβλία. Κι είναι κι ένα ποίημα γραμμένο στο εξωτερικό, δεν το έχω γράψει στην Ελλάδα.

-Γ.Μ. Αυτό δεν το ήξερα. Ήταν στον καιρό της αυτοεξορίας σας, μέσα στο κυνηγητό απ' τη δικτατορία;

-Τ.Π.: Είναι ένα από αυτά τα λίγα ποιήματα που έγραψα στη διάρκεια της δικτατορίας, που κατόρθωσα και έφυγα από την Αθήνα. Δε με πιάσανε το πρώτο βράδυ που πήγαν να με πιάσουν. Δε με βρήκανε, έφυγα και...

-Γ.Μ.: Τότε ζούσατε στη Γαλλία και την Ιταλία;

-Τ.Π.: Μπράβο, vail! Όλα αυτά τα ποιήματα είναι γραμμένα είτε στο Παρίσι είτε στη Ρώμη. Και είναι και πολύ λίγα, γιατί δεν είχα συγκέντρωση. Μου είχε δημιουργήσει τέτοια ψυχική κατάπτωση η κατάσταση της δικτατορίας που ήταν το μόνο που δεν μπορούσα να κάνω. Έτρεχα συνεχώς για αντιδικτατορικές εκδηλώσεις και οργάνωση εκδηλώσεων. Το να γράψω ποίηση μού ήτανε πάρα πολύ δύσκολο τα εφτά χρόνια, δηλαδή. Αυτό το βιβλίο που έγινε, η «Προαιρετική στάση», που είναι περίπου 40 ποιήματα, είναι ό,τι έγραψα μέσα σε εφτά χρόνια.

-Γ.Μ.: Μάλιστα, είναι μία σημαντική λεπτομέρεια αυτή. Εγώ δεν τη γνώριζα. Κάτι ακόμη να σας ρωτήσω για το οποίο μιλήσατε και προηγουμένως -δύο φορές το αναφέρατε και μου έκανε εντύπωση. Οι πυκνές απώλειες

ανθρώπων της λογοτεχνίας, ιδίως της ποίησης στα τελευταία χρόνια είναι παράγοντας ανασταλτικός για την πορεία της λογοτεχνίας και γενικά του ελληνικού πολιτισμού;

-Τ.Π.: Πάντα είναι ένα φοβερό κενό - ένα φοβερό κενό για τα Γράμματά μας. Και για τους ανθρώπους που τους γνώρισαν και τους αγάπησαν, μία φοβερή πληγή. Δηλαδή, υπάρχουν μερικοί άνθρωποι που είχα συνδεθεί μαζί τους και των οποίων ο θάνατος για μένα ακόμα παραμένει μία ανοιχτή πληγή.

-Γ.Μ.: *Tου Μανόλη του Αναγνωστάκη...*

-Τ.Π.: Του Μανόλη του Αναγνωστάκη είναι λίγο πρόσφατο, ακόμα σαν να μην το' χουμε -να μην το' χω καταλάβει. Άλλα του Λειβαδίτη που είναι πια δέκα χρόνια πεθαμένος, του Τσακνιά όπως είπα, του Ρίτσου, του Βρεττάκου, του Κουλουφάκου. Και τώρα έρχονται απανωτά...

-Γ.Μ.: *Σαχτούρης, Λάγιος...*

-Τ.Π.: ...Σαχτούρης...Για τον Σαχτούρη οφείλω να πω ότι, ενώ τον θεωρώ πολύ σπουδαίο ποιητή, από τους μεγαλύτερους της εποχής, δεν είχα γνωριμία, δεν είχα επαφή μαζί του. Και έτσι...

-Γ.Μ.: *Tην απώλειά του την προσεγγίζετε περισσότερο πνευματικά και όχι συναισθηματικά, βιωματικά.*

-Τ.Π.: Ναι, ναι! Δεν έτυχε να γνωριστούμε. Όπως με τον Ελύτη, συναντηθήκαμε δύο-τρεις φορές και ήπιαμε ένα καφέ. Δεν έτυχε να δημιουργηθεί μία σχέση επικοινωνίας και φιλίας. Τον Σεφέρη δεν τον είδα ποτέ. Άλλα υπήρχαν άλλοι ποιητές που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη ζωή μου.

-Γ.Μ.: *Καταλαβαίνω. Ήταν οι άνθρωποι της γενιάς σας και της δράσης την οποία και σεις είχατε αναπτύξει.*

-Τ.Π.: Έτσι, τον Μανόλη Αναγνωστάκη τον γνώρισα από πολύ νέος. Είχαμε μεγάλο διάλογο...

-Γ.Μ.: *To δυσαναπλήρωτο κενό που υπάρχει βλέπετε ότι μπορεί να καλυφθεί από τους νέους; Υπάρχει κάποια καλή σχέση των νέων με την ποίηση;*

-Τ.Π.: Ξέρετε, είναι το ρητό ότι «η φύση δεν δέχεται το κενό», το ίδιο και η λογοτεχνία, το ίδιο και η ποίηση. Συνεχώς θα ρθιούνε καινούριοι. Το ζήτημα πια είναι, όταν πια ξεπεράσει κανείς την ψυχική οδύνη που νιώθει για την απώλεια των ανθρώπων με τους οποίους συνδέθηκε. Από 'κει και πέρα είναι πώς θα διατηρηθεί η μνήμη αυτών των ανθρώπων, γιατί καμιά φορά τους ξεχνάμε. Κι απ' αυτή την άποψη οφείλω να πω ότι έχω κάνει μία μεγάλη προσπάθεια.

-Γ.Μ.: *Με τ' αφιερώματα, με διαλέξεις, δημοσιεύματα...*

-Τ.Π.: Ναι! Δε σταματάω να μιλάω για τους ανθρώπους που φύγανε. Είτε προφορικά, είτε γραπτά, είτε σε συνέδρια, είτε σε συνεντεύξεις, είτε σε ειδικά αφιερώματα. Προσπαθώ όσο γίνεται να κρατάω την μνήμη τους και την επιγνωση τής συμβολής τους πάντα ζωντανή.

Γ.Μ.: Μπαίνετε στον πειρασμό να κάνετε συγκρίσεις για το κοινό και ευρύτερα τους αποδέκτες της ποίησης, δηλαδή αυτούς μιας παλιότερης εποχής, ας πούμε στις δεκαετίες τις μεταπολεμικές, του '50 και του '60, με αυτούς της σημερινής κατάστασης; Είναι ένα πυκνό ακροατήριο, είναι ελάχιστο;

-Τ.Π.: Ως προς τους αποδέκτες, η ποίηση πάντα, τουλάχιστον τους τελευταίους αιώνες, ήταν μια μειοψηφική τέχνη. Ειδικότερα από την εποχή του ρομαντισμού η ποίηση δεν είχε τα μεγάλα ακροατήρια, όπως είχε το μυθιστόρημα που αναπτύσσεται τον 19^ο αιώνα κυρίως. Η ποίηση έχει ένα μικρό ακροατήριο και σε μας, μολονότι στα πρώτα χρόνια του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους η ποίηση έπαιξε ρόλο συνεκτικό. Αργότερα και ο Παλαμάς. Ακόμα και ο Σικελιανός, όχι μόνο με το περιφήμο ποίημα που απάγγειλε με τη βροντερή φωνή του -ήμουνα μικρό παιδί, αλλά ήμουνα κι εγώ εκεί- στην ταφή του Παλαμά, αλλά και με το σύνολο του έργου του. Ακόμα και ο Βάρναλης, ως προς την κοινωνική αισθηση της ποίησης, που θέλησε να της δώσει ένα καθολικότερο χαρακτήρα. Άλλα και τα χρόνια εκείνα δεν νομίζω ότι οι αναγνώστες ήσαν πάρα πολλοί.

-Γ.Μ.: Υπήρχαν συσσωματώσεις ενδιαφερόμενων, φαντάζομαι.

-Τ.Π.: Ναι. Άλλα η ποίηση έχει, απ' την άλλη μεριά, αυτό το θετικό, το ότι έχει διάρκεια μεγαλύτερη. Και κυρίως έχει ισχυρότερη αποτύπωση στη μνήμη. Δηλαδή απ' την ποίηση θυμόμαστε στίχους οι οποίοι μπορούν σε μία δύσκολη στιγμή της ζωής μας να μας χρησιμεύσουν. Όχι για «να ανατρέψουν καθεστώτα», αλλά για να κρατήσουν εμάς ζωντανούς και **να μην ανατραπούμε από τα εχθρικά κύματα της ζωής**.

-Γ.Μ.: Εννοείτε από τη γενικευμένη ισοπέδωση.

-Τ.Π.: Πόσοι από μας, και μη ποιητές, έχουν φέρει στίχους σε δύσκολες ώρες ή σε ευχάριστες ώρες της ζωής τους, οι οποίοι στίχοι τους κράτησαν, τους ενέπινευσαν, τους δυνάμωσαν. Ενώ απ' το μυθιστόρημα θυμάσαι μόνο τα ονόματα των ηρώων το πολύ ή ένα γενικό σενάριο. Δεν μπορείς να αναπλάσεις με την μνήμη ένα μυθιστόρημα με την μνήμη αναπλάθεις ένα ποίημα. Αυτό είναι. Από την άλλη μεριά όμως -και το έλεγα τώρα και στον νέο φίλο Γιώργο (σημ. Γ.Μ.: πριν ακριβώς από τη συζήτησή μας ο Τ. Πατρίκιος έδινε συνέντευξη στο δημοσιογράφο Γιώργο Σαββινίδη της «Χαραυγής»)- πολλές φορές οι ποιητές έχουμε την τάση να παραπονιόμαστε και να γκρινιάζουμε ότι δεν μας διαβάζουνε, ότι δεν μας καταλαβαίνουνε, ότι είμαστε λίγο παραμερισμένοι, λίγο αδικημένοι και τα λοιπά. Πιστεύω ότι εκεί που έχουμε ένα χρέος -και ξανάρχομαι σε θέμα που μας απασχόλησε πριν- είναι στο να κάνουμε μία προσπάθεια να επικοινωνήσουμε με τον κόσμο. Γιατί πολλές φορές μ' αυτήν την αισθηση της αγνόησης και της παραγνώρισης, δεν πάμε να επικοινωνήσουμε. Αυτό που χρειάζεται είναι **όχι να κάνεις παραχωρήσεις**, για να γίνεις συμπαθής και ευχάριστος, αλλά να κάνεις **αναγνώσεις**. Απ' αυτή την άποψη, και γενικά οι φιλόλογοι και ειδικά εγώ σε σχέση με τους φιλολόγους, βρίσκω να έχουμε μία πολύ σημαντική επικοινωνία, διότι οι φιλόλογοι δεν είναι απλώς πιο

ευαισθητοι και, αν θέλετε, πιο εξειδικευμένοι αναγνώστες. Είναι οι μεγάλες γέφυρες που μεταδίδουν τη λογοτεχνία στα παιδιά. Κι όχι μόνο στο σχολείο, γενικότερα.

-Γ.Μ.: Έχετε κάτι να επισημάνετε για τη σχέση λογοτεχνίας και σχολείου;

-Τ.Π.: Είναι ένα περιπλοκό θέμα. Αλλά εγώ, επειδή έχω πολλές επαφές με τους φιλολόγους - δηλαδή, να, τον περσινό χρόνο με κάλεσαν σε τρεις - τέσσερις πόλεις οι τοπικοί σύλλογοι φιλολόγων στην Καλαμάτα, στο Ναύπλιο, στα Γιάννενα, στην Ξάνθη-, βλέπω, ας πούμε, πόσο μπορώ να επικοινωνήσω. Βλέπω τι προσεκτικό και στοχαστικό μαζί ακροατήριο είναι, και πώς από ακροατήριο οι φιλόλογοι γίνονται συνομιλητές και όχι παθητικοί ακροατές. Από την άλλη μεριά, το ξαναλέω αυτό, χρειάζεται να αυξήσουμε την επαφή με τον κόσμο μέσω των αναγνώσεων. Διότι η ανάγνωση, η δημόσια ανάγνωση σ' ένα κοινό, όσο το δυνατόν μεγαλύτερο, δεν είναι μόνο το κανάλι που θα κάνει να περάσει η ποίηση. Δεν είναι μόνο η επαφή με τους ανθρώπους. Είναι και η αποκατάσταση της αδικημένης στις μέρες μας προφορικότητας της ποίησης. Έχουμε συνηθίσει η ποίηση να είναι ένα τυπωμένο χαρτί, ενώ η ποίηση ξεκινάει από την προφορικότητα και, κατά τη γνώμη μου, πρέπει να καταλήξει ξανά στην προφορικότητα. Ακόμα και σε κάποια θεατρικότητα που θα στηρίξει τον ποιητικό λόγο, ώστε να περάσει στον κόσμο. Εδώ έχουμε ένα χρέος, πιστεύω, και καμιά φορά είτε από συστολή, είτε από φόβο, είτε από άλλες αρνητικές καταστάσεις δεν το κάνουμε όσο θα χρειαζόταν, αλλά δεν το κάνουν και οι αρμόδιοι φορείς. Έχω, ας πούμε, -το βλέπω στην Ιταλία, στην Ισπανία, στη Γαλλία- οι δήμοι και οι τοπικές αυτοδιοικήσεις κάθε χρόνο οργανώνουν ατελείωτες συναντήσεις με ποιητές και αναγνώσεις ποιητών, από πολλές χώρες και με πολλές γλώσσες. Εμείς το κάνουμε λίγο. Έχουμε αρχίσει στην Ελλάδα να το κάνουμε, αλλά πολύ περιορισμένα.

-Γ.Μ.: Σε μας, εδώ, πολύ περιορισμένα. Ουσιαστικά μόνο στις βραδιές ποίησης.

-Τ.Π.: Χρειάζονται περισσότερες βραδιές ποίησης, με ποιητές που θα διαβάζουν.

-Γ.Μ.: Σας ευχαριστώ πολύ. Είμαι σίγουρος ότι η αποψινή εκδήλωση για το έργο σας θα έχει μεγάλη επιτυχία.

Η συνέντευξη δόθηκε το απόγευμα της 24ης Οκτωβρίου 2005, στη Λευκωσία.

Κυριάκος Μπαρρής

Τίτος Πατρίκιος: Για ένα ορισμό της Ποίησης, της Τέχνης, της Πολιτικής, της Ζωής

Από την αρχή ομολογώ ότι ειδικός για την ποίηση, του Τίτου Πατρίκιου δεν είμαι ούτε τα διαβάσματά μου για το μεταπολεμικό μας ποιητή είναι αρκετά ώστε, να μου παρέχουν επάρκεια και ασφάλεια για να καταθέσω την άποψή μου. Βρήκα όμως τη λύση. Ας είναι καλά η πλούσια βιβλιογραφία, η μελέτη της οποίας μου δίνει τουλάχιστο την εγκυρότητα. Ίσως με βολεύει να πω ότι παρθενογένεση δεν υπάρχει ούτε στην κριτική.

Η αλήθεια είναι ότι κάποια ιδέα είχα και το οφείλω στη Θεσσαλονίκη, στην πόλη των σπουδών μου, στο Αριστοτέλειο. Εκεί φυσιόσε αέρας προοδευτικός και αέρας ελευθερίας, εκεί στις αξέχαστες για μένα αιθουσές του παλιού κτηρίου της Φιλοσοφικής ακούαμε για Αναγνωστάκη, Αλεξάνδρου και Πατρίκιο όταν οι συνομήλικοι μας στην Αθήνα ήταν κολλημένοι ακόμα στον Παλαμά. Σοφοί δάσκαλοι μας άνοιξαν τα μάτια για να δούμε τη γοητεία της μεταπολεμικής ποίησης που μας ήταν εντελώς άγνωστη. Απέραντη ευγνωμοσύνη εκφράζω με την ευκαιρία αυτή στο Δημήτρη Μαρωνίτη, τον καλύτερο αναγνώστη και κριτικό της περιόδου αυτής που μας γοήτευε με τις διαλέξεις του, τον αειμνηστό Γιώργο Σαββίδη και τον πολύ αγαπητό μου Δάσκαλο, φίλο και Άνθρωποι Γιώργο Κεχαγιόγλου που παρεπιμπόντως κανένας «πάνσοφος» και «άμεπτος» Μπαμπινιώτης δεν μπορεί να τον αγγιξει.

Ο Τίτος Πατρίκιος λοιπόν, ανήκει στην πρώτη μεταπολεμική γενιά των ποιητών μας μαζί με τους λίγο μεγαλύτερους του Άρη Αλεξάνδρου (1922) και Μανώλη Αναγνωστάκη (1925). Ο ίδιος γεννήθηκε το 1928 στην Αθήνα από γονείς ηθοποιούς που είχαν έντονη κοινωνική δράση και ανήκαν στην Αριστερά και είναι ανεψιός της γλυκύτατης ποιήτριας Λιλής Ιακωβίδου. Μοναχοπαίδιο ο Τίτος μεγάλωσε στα καμαρίνια του Θεάτρου, είχε γύρω του αγάπη και στοργή, έτυχε πολύ καλής μόρφωσης, είναι πολύγλωσσος και πολυταξιδεμένος. Σπουδάσε τη Νομική και συνέχισε με φιλοσοφικές κοινωνιολογικές σπουδές στο Παρίσι. Ταυτόχρονα σπουδάσε και ηθοποιός. Ανήσυχο πνεύμα κυνηγούσε τη γνώση και ρουφούσε τα βιβλία διαβάζοντας από τον Πλάτωνα μέχρι τους Μπρέχτ και Μπουρντιέ. Ενταγμένος στην Αριστερά μελέτησε πολύ και αγάπησε το Μάρξ και ο ίδιος ομολογεί ότι η σκέψη του Μάρξ τροφοδοτεί πάντα τη δική του και δηλώνει ταυτόχρονα ότι δεν του αρέσει ο όρος Μαρξιστής αφού τον αποστρεφόταν και ο ίδιος ο Μάρξ. Η αριστερή του Παιδεία του οδήγησε στην κομματική στράτευση και τον έφερε κοντά στο Γιάννη Ρίτσο που ο ίδιος τον θεωρεί δάσκαλο και πατέρα του

και στον οποίο ίσως οφείλει την ενασχόλησή του με την ποιηση. Όταν η πολιτική του δράση που ξεκίνησε νωρίς και οι αγώνες του του επέφεραν την εξορία στον Άη Στράτη εκεί είχε την τύχη να γνωρίσει το Γιάννη Ρίτσο για τον οποίο λέει:

Με υποχρέωσε να δω τη γελοιότητα των απόψεών μου και μου είπε: Δε θα ξανάρθεις στο καλύβι μου αν δε μου φέρεις ποίημα. Δεν έχεις καταλάβει ότι η ποιηση είναι η μοίρα σου; Είσι από την πιεση προέκυψε η ποιηση. Και άρχισα να του πηγαίνω τα πρώτα χειρόγραφα.

Πραγματικά αν δεν είχε την τύχη αυτού του συναπαντήματος πιθανό να τον κέρδιζε η πολιτική δράση και να τον έχανε η ποιηση. Γράφει ο ίδιος:

«Όταν με εκτόπισαν στον Άη Στράτη το 1952 δεν έλεγα στους άλλους ότι γράφω ποίηματα. Είχα αποφασίσει ότι είχα τελειώσει με την ποιηση επηρεασμένος από τα μαρξιστικά μου διαβάσματα και θεωρώντας ότι η ποιηση δεν μπορούσε να συμβαδίζει με τους αγώνες και τη δράση».

Παράλληλα με την Αριστερή Παιδεία φρόντισε να αποκτήσει και κοσμοπολίτικη κάτι που τον ολοκλήρωσε, του έδωσε αέρα και άνεση.

Σωστά το είδε ο Γ. Κοντός που αναφέρει: *Eίναι ανθρώπινος, ταξιδιάρικος. Αποπνέει ένα αέρα ξενοιασίας. Είναι μεν ποιητής και διανοούμενος, αλλά δεν αποπνέει εκείνη την ενοχλητική μούχλα ορισμένων ανθρώπων αυτού του χώρου. Είναι κινητικός, ποιητής του καιρού μας που ανανεώνεται, δεν κομπιάζει. Πέρα από τα πολλά ταξίδια και τις αγάπες είχε πλούσια δράση σε πολλούς τομείς της πνευματικής ζωής. Συνιδρυτής της Επιθεώρησης Τέχνης, δικηγόρος, επιστημονικός σύμβουλος της Unesco στο Παρίσι και της FAO στη Ρώμη, κοινωνιολόγος στην Αθήνα, μεταφραστής του Αραγκόν, του Σταντάλ, του Μπαλζάκ, του Βαλερύ, του Νερούντα.*

Πολιτικό ον λοιπόν ο Τίτος Πατρικίος και ταυτόχρονα σπουδαίος ποιητής, πνευματικός άνθρωπος και διανοούμενος. Θα λεγα ότι σ'όλη του τη ζωή παλεύει να τα συνταιρίασει: Τα καταφέρνει μια χαρά παρόλο που αναπόφευκτα συνεχώς το ένα εμπλέκεται και παρεμβαίνει στο άλλο. Αυτό είναι αναπόφευκτο. Το επέλεξε ο ίδιος να είναι πολιτικός ποιητής να συνδυάσει την πολιτική του σύμπραξη και δράση με την ποιηση. Και το ξεκίνησε αυτό από πολύ μικρή ηλικία από τα χρόνια της κατοχής και της αντίστασης και το εξαργύρωσε με φυλακίσεις, εξορίες, μέχρι και καταδίκη σε θάνατο το 1944 κάτι που ματαιώθηκε την τελευταία στιγμή από συνεργάτες των Γερμανών. Πολύ μικρός άρχισε και την ποιηση. Έγραφε από παιδί, αλλά το 1943 μέχρι το 1948 σταμάτησε. Στο μεταξύ ήρθε η κατοχή και ο εμφύλιος. Ήθελα πράξη, η ποιηση μπορούσε να περιμένει και θα ρθει μετά πολύ πλουσιότερο αφού την ποιησή του θα την ορίζουν οι μνήμες της κατοχής, τα βιώματα και οι εμπειρίες από τον Εμφύλιο, τις εξορίες, τις φυλακίσεις και τις συνθήκες μέσα από τις οποίες έζησε κατά τη δύσκολη αυτή περίοδο. Είναι χαρακτη-

ριστικό το ποίημα του «Οφειλή» που ανήκει στη συλλογή του «Μαθητεία» τη δεύτερη του μετά το «Χωματόδρομο» που ήταν η πρώτη του και εκδόθηκε το 1954 ενώ ο ποιητής ήταν μόλις 26 χρονών:

*Μέσα από τόσο θάνατο που έπεφτε και πέφτει
πολέμους, εκτελέσεις, δίκες, θάνατο κι άλλο θάνατο
αρρώστια, πείνα, τυχαία δυστυχήματα,
δολοφονίες από πληρωμένους εχθρών και φίλων
συστηματική υπόσκαψη κι έτοιμες νεκρολογίες
είναι σα να μου χαρίστηκε η ζωή που ζώ.
Δώρο της τύχης, αν όχι κλοπή απ' τη ζωή των άλλων
γιατί η σφαίρα που της γλύτωσα δε χάθηκε
μα χτύπησε το άλλο κορμί που βρέθηκε στη θέση μου.
Έτσι σα δώρο που δεν άξιζα μου δόθηκε η ζωή¹
κι όσος καιρός μου μένει
σαν οι νεκροί να μου τον χάρισαν
για να τους ιστορήσω.*

Έτσι λοιπόν ενηλικιώθηκε συμπράποντας στα πολιτικά δρώμενα της εποχής του και γνώρισε δύο φορές την εξορία. Από το 1951 μέχρι το 1953 και από το 1967 μέχρι το 1975 και αυτά τροφοδοτούν την ποίησή του. Συνέχεια τον απασχολεί η σχέση ποιησης και έμπρακτης συμπεριφοράς και το ανάποδο.

*Από τη στάση μου προς τη ζωή βγαίνουν τα ποιήματά μου.
Μόλις υπάρχουν τα ποιήματά μου μια στάση μου επιβάλλουν
αντίκρυ στη ζωή*

(*Μαθητεία, «Χρόνια της Πέτρας»*)

Με αυτή τη στάση πορεύεται στο δρόμο της ποιησης περιγράφοντας με τρόπο εφιαλτικό τις συνθήκες της πολιτικής εξορίας ασκώντας την κριτική του χωρίς να εξαιρεί και την Αριστερά. Η ρεαλιστική απόδοση της πραγματικότητας χαρακτηρίζει γενικά την ποίησή του που φαίνεται ότι δέχεται επιδράσεις όχι μόνο από το Ρίτσο αλλά και από τους Καβάφη, Ελύτη, Σεφέρο αλλά και από ξένους όπως το Μαγιακόφκσι, Πάουντ, Νερούντα και Μπρέχτ.

Πέρα από την αμφισβήτηση, τη διαμαρτυρία, τη φυσιολατρία και τον ερωτικό αισθησιασμό, εκείνο που διαφοροποιεί τον Πατρικιό από τους άλλους της γενιάς του είναι ότι ακόμη και στα πιο επώδυνα ποιήματά του υπάρχει σχεδόν πάντα μια ελπίδα και μια αισιοδοξία. Το επισημαίνει ο Δημήτρης Μαρωνίτης:

Eίναι αναμφισβήτητα ο αισιοδοξότερος από τους τρείς από (οι άλλοι δύο

είναι οι Αλεξάνδρου και Αναγνωστάκης) αν αυτός ο χαρακτήρας επιπρέπεται ν' αποδοθεί σε ποιητή που περιγράφει τις συνθήκες της πολιτικής εξορίας με τρόπο κάποτε εφιαλτικό. Παρά ταύτα ακόμα και στα πιο σκοτεινά και έμφρακτα ποιήματά του υπάρχει σχεδόν πάντα ένα παράθυρο λειτουργίκης ή προγραμματικής ελπίδας».

Αυτό όμως δεν του αποτρέπει από το να αποδώσει τη στυγνή πραγματικότητα. Για την εμπειρία του στα κελλιά της Μακρονήσου σου γράφει:

*Η άμμος έμεινε για πάντα μες στο στόμα μου
η πέτρα για πάντα στην καρδιά μου
τ' αγκάθια μείναν για πάντα καρφωμένα μες στα νύχια μου.*

(«Προσχέδια για τη Μακρόνησο»)

Όλα αυτά είναι φυσικά αν σκεφτεί κανείς ότι αυτή η γενιά μεγάλωσε μέσα στον πόλεμο και την πείνα, γνώρισε τη νίκη και την ήπα, γνώρισε την πλήρη καταστροφή. Ισως να έχει δικαίο ο Δημήτρης Χριστοδούλου όταν λέει ότι η μεταπολεμική ποιητική γενιά δεν είναι μεταπολεμική, αλλά πολεμική γενιά. Εμένα πάντως μ' αρέσει αυτός ο χαρακτηρισμός.

Μεταφέρουν στην Τέχνη, λέει η Σόνια Ιλίνσκαγια, τις διάφορες εναλλασσόμενες εμπειρίες μιας εξαιρετικά έντονης και τραχιάς ιστορίας και μ' αυτή την ιδιότητά της η ποίησή τους στάθηκε πολύ δεκτικός, ακριβής και αυθεντικός εκφραστής της εποχής τους.

Η ζωή λοιπόν εμπλέκεται με τη θεματική της ποίησης αλλά και με την εκφραστική της περιβολή. Δε χρειάζεται διακοσμητικά στοιχεία, φλυαρίες, φτιασίδια και καμιά λέξη «στιλπνή», «παρθενική», «ιδεατώς ωραία» που λέει κι ο Μανώλης Αναγνωστάκης και επαναλαμβάνει ο Τίτος Πατρίκιος.

Τόση αηδία πια για ομορφιές

Στο κάτω κάτω τι στολιδια, χρειάζονται σε τέτοια εποχή όταν ο ποιητής καλείται να μιλήσει για θάνατο, εγκλήματα και καταστροφή. Γράφει ο Τ. Πατρίκιος στο ποίημα.

Σαν Τυμβωρύχοι

*Kι' αν σου βρωμάνε πτωματίλα οι ποιητές τούτα τα χρόνια
Ειναι γιατί τις νύχτες γυρνάν στα κοιμητήρια σαν τυμβωρύχοι
Ψάχνοντας τους νεκρούς να βρουν έστω ένα ψήγμα αλήθειας»*

(Μαθητεία, «Οι ριζες και η βροχή»)

Ενώ θέλοντας να κατακρίνει και τα εγκλήματα των Αριστερών στον Εμφύλιο γράφει στο ποίημα «Κατοικία της μνήμης»:

*Μιλάω για τον πατέρα μου με το κεφάλι του ανοιγμένο
από το χτύπημα υποκόπανου στο θέατρο Ερμής
για το Μενέλαιο παιδί εργολάβου τον σκότωσαν
οι δικοί μας χωρίς λόγο και ξεχάστηκε*

Πρωταγωνιστές στην ποίηση του Πατρικίου τα γεγονότα και όχι οι ιδέες.
Το λέει στην «Αντίσταση των γεγονότων»

*Τα γεγονότα είναι εκείνα που κρίνουν τις ιδέες
και όχι το ανάποδο*

και συνεχίζει:

*Αυτά τα τελευταία χρόνια δεν άλλαξαν οι ιδέες, αλλάξαν τα πράγματα.
Κάποτε πίστευα ότι υπάρχουν απόλυτες αλήθειες και τώρα βλέπω ότι οι
αλήθειες είναι σχετικές και πολλαπλές.*

Η αλήθεια είναι μόνιμο ζητούμενο της ποίησής του. Η Χριστίνα Ντουνιά
το επισημαίνει: *Η ποίηση του Πατρικίου στοχάζεται, υποψήφια είναι, αμφιβάλλει,
αναθεωρεί, εξελίσσεται, δίνει το παρόν του στο προσκλητήριο του και-
ρού του. Κεντρικός άξονας η αναζήτηση της αλήθειας.*

Σ' αυτό συμφωνεί και ο Τάκης Σινόπουλος:

*Η ποίηση του Πατρικίου που ήταν πριν στην υπηρεσία της ιδεολογικής
γραμμής, σήμερα εντάσσεται στην υπηρεσία της αλήθειας.*

Ο ίδιος ο ποιητής οριοθετεί το στόχο του:

*Μόνο μιαν άκρη της αλήθειας να σηκώσω
να ριξω λίγο φως στην πλαστογραφημένη μας ζωή*

Ο ποιητής ψάχνει συνέχεια για την αλήθεια, αυτή την αλήθεια που ανα-
ζητεί κι ο «νέος ερευνητής» στο ομώνυμο ποίημα. Ψάχνει το φως ζώντας
και συμμετέχοντας στο τώρα χωρίς αυταπάτες. Η λέξη στην κυριολεξία και
στην απλότητα της είναι το όπλο του. Φαίνεται να πιστεύει στη ρήση του Μα-
λαρμέ ότι «η ποίηση δε γίνεται με ιδέες. Γίνεται με λέξεις».

Η έννοια και ο ρόλος της ποίησης απασχολεί πολύ τον Πατρικίο. Ο Δη-
μήτρης Μαρωνίτης με το αλάνθαστο του μάτι και την πολύχρονη δουλειά
του μέτρησε 651 ποιητολογικούς στίχους στην παραγωγή του Πατρικίου από
το 1943-1992.

Αγωνιά για την ποίηση, για τη σχέση της με την πολιτική, ειρωνεύεται
τους εργάτες της και αυτοσαρκαζόμενος γράφει:

*Ο άλλος απόκτησε δώδεκα κοστούμια, τώρα ελπίζει βενζινάκατο παρα-
μένοντας Αριστερός και εγώ αντί ν' αφοσιωθώ στην ποίηση καθηλώνουμε
σε πράγματα ρευστά και τετριμένα.*

Καταθέτοντας τους στίχους του, τον απασχολεί και η επιβίωσή της στο χρόνο και οι ενδεχόμενες περιπέτειές τους:

*Σκέψου αύριο τους στίχους σου
να τους περιμαζεύουν σε ιδρύματα
να τους αναμορφώνουν, να τους πειθαρχούν
και να τους παρατάσσουν σ' επίσημες εκδόσεις
Δεν ξέχασα ποτέ τη σπουδαιότητα
της Επικαιρικής ποίησης
Ούτε της εύληπτης γραφής
Να λοιπόν ένας στίχος
σημερινός, ευκολονόητος
Και πανελλήνιος
«Τι λέτε ρε μαλάκες».*

Δεν έχει αυταπάτες για τη δυνατότητα και τη δυναμική τους

*Κανένας στίχος σήμερα δεν ανατρέπει καθεστώτα
Κανένας στίχος σήμερα δεν κινητοποιεί τις μάζες,*

παρά τη συμβουλή του Αναγνωστάκη:

*'Εστω, ανάπηρος
Δείξε τα χέρια σου
Κρίνε για να κριθείς*

Πιστεύει ότι δεν υπάρχει καλή και κακή ποίηση. Υπάρχει μόνο ποίηση και μη ποίηση κι η ποίηση είναι αιώνια, μας το λέει στο ποίημα:

Εποχικές συγκρούσεις

*Έχω δει τόσα βασίλεια να γκρεμίζονται
κι άλλα να υψώνονται στη θέση τους
τόσους άρχοντες να πέφτουν
και τους επίγονους να εριζουν για το θρόνο
Μονάχα η ποίηση είναι αιώνια
Λοιπόν, μη σπαταλιέστε σε πράγματα παροδικά*

(*Μαθητεία, «Αντιδικίες»*)

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα η άποψή του για το ρόλο της ποίησης:

Η ποίηση ψάχνει για απαντήσεις σ' ερωτήματα που δεν έχουν ακόμα τεθεί. Γι' αυτό και ο Καβάφης είναι τόσο μεγάλος. Διότι αναζητά απαντήσεις σε

ερωτήματα που μας απασχολούν σήμερα και που δεν είχαν διαμορφωθεί στην εποχή του.

Είναι φανερός ο αντιεξουσιαστικός ρόλος που αποδίδει στην ποίηση και το λέει ακόμα πιο φανερά σ'ένα του ποίημα:

*Καλοί μου φίλοι μια χάρη μόνο:
μην κλείνετε τα κινητά σας
θέλω οι ακτινοβολίες εκαποντάδων κινητών
να μπαίνουν σε χώρους αδιαπέραστους
να φέρνουν κουβεντολόγια καθημερινής ζωής
ακόμα και στα περιφρακτα ενδιαιτήματα
των κάθε είδους ηγεμόνων.*

Αυτή του τη στάση ζωής κάποιοι την αμφισβήτησαν και τον κατέκριναν όταν το 1996 αποφάσισε να εμπλακεί ενεργά στην Πολιτική και μπήκε στο ψηφοδέλτιο επικρατείας του ΠΑΣΟΚ.

Πιστεύει στη δυναμική της σχέσης Πολιτικής και πολιτισμού και αγωνίστηκε να γίνουν σχέσεις λόγων και αντίλογων και όχι να είναι προεκλογικές σχέσεις παροχών και αντιπαροχών. Διάλογο και συμμετοχή σημαίνει γι'αυτόν να μιλούν και οι άνθρωποι του πολιτισμού στους ανθρώπους της πολιτικής και όχι μόνο το αντίθετο. Όπως λέει ο προεκλογικού τύπου συναντήσεις της πολιτικής με τον πολιτισμό μοιάζουν με έκκληση βοήθειας στα δύσκολα. Προσοχή όμως τα δύο δεν πρέπει να εμπλέκονται αφού η λειτουργία της Τέχνης διέπεται από τη λογική των άκρων ενώ η πολιτική είναι λειτουργία των μέσων όρων. Επομένως όταν η λογική τα εξουσίας κυριαρχεί στη λειτουργία της τέχνης τότε παράγεται τέχνη αυλική και το καλλιτεχνικό αποτέλεσμα είναι πιλάφι. Οι δύο λειτουργίες πρέπει να λειτουργούν παράλληλα, ανεξάρτητα.

Η ιδέα της συμμετοχής είναι που τον ενέπνευσε ν'αναμιχθεί στην ενεργό πολιτική. «Το Μάιο του '68 έγινε αγώνας γ'αυτήν και είναι καίριο ότι επανέρχεται. Δεν είναι ένα απλό σύνθημα, εκφράζει την ανάγκη της υπέρβασης της απομόνωσης και της εξατομίκευσης στην οποία έχει οδηγηθεί ο σημερινός άνθρωπος».

Ο άνθρωπος του πολιτισμού δεν μπορεί να παραμένει απομονωμένος αφού η Τέχνη δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο παρά επιμειξία με τους άλλους.

Το είπα και πιο πάνω. Ο Πατρικίος είναι υπέρ της δράσης για την αλλαγή. Γίαυτό άλλωστε πλήρωσε τόσο κόστος. Φαίνεται να πιστεύει αυτό που διάβασε από τον Μάρξ ότι οι φιλόσοφοι το μόνο που έκαναν ήταν να ερμηνεύουν τον κόσμο κατά διαφόρους τρόπους, όμως εκείνο που έχει σημασία είναι να τον μετασχηματίσουμε.

Αυτή η στάση ζωής του ποιητή φαίνεται κι από την απάντηση που έδωσε στο ερώτημα αν άξιζε τον κόπο να μπει στην πολιτική με το ΠΑΣΟΚ.

Αξιζουν τα πράγματα που κάνουμε και δεν αξιζουν αυτά που δεν κάνουμε. Από κει και πέρα εγώ ανήκω στην κατηγορία των ανθρώπων που θέλουν να παρέμβουν στη ζωή κι όχι μόνο να την αντικρίζουν παθητικά.

Γενικότερα αν για τους αγώνες του μετάνιωσε εκ των υστέρων, δίνει αποστομωτική απάντηση:

Είμαι απ' αυτούς που δεν έκαναν ποτέ δήλωση μετάνοιας και μάλιστα σε εποχές όπου από ένα vai ή ένα όχι κρεμόταν η ίδια η ζωή μου. Το ζήτημα δεν είναι αν μετανώνει κανείς εκ των υστέρων για ότι έκανε, αλλά αν καταλαβαίνει το τι έκανε και γιατί.

Είναι επομένως φανερό ότι ο Τίτος Πατρίκιος δεν μας έδωσε μόνο στίχους και ποίηση δύνατη στα δύσκολα μεταπολεμικά χρόνια αλλά με τη ζωή του, με τους αγώνες που έδωσε και μέσα από την παρέμβασή του ως πνευματική προσωπικότητα μας έδωσε πρότυπα ζωής και μοντέλα συμπεριφοράς παρόλο που ο ίδιος τονίζει σε συνέντευξή του *Δε μου αρέσει να δίνω συμβουλές ούτε να προβάλλω μοντέλα στους νέους*. Η υπέρτατη φιλοδοξία μου θα ήταν να τους ωθώ να συγκινούνται και να σκέφτονται. Δεν υπάρχει ένα και μόνο ένα «σωστό» μοντέλο για τα πράγματα της ζωής.

Κάπου εδώ ολοκληρώνεται η εργασία μου αυτή για τον «έφηβο» της μεταπολεμικής μας ποίησης. Απέφυγα σκόπιμα και ενσυνείδητα να μπώ βαθιά στην ανάλυση και στην ερμηνεία του ποιητικού του έργου. Άλλωστε τι περισσότερο να πω αφού όλα τα είπαν και τα έγραψαν τόσο καλά έγκριτοι μελετητές του έργου του και της μεταπολεμικής ποίησης γενικότερα. Προτίμησα αντί αυτού να μείνω πιστός τουλάχιστο στον τίτλο της εργασίας όπως την καθόρισα και να δειξω πώς τοποθετείται ο Τίτος Πατρίκιος απέναντι στα κεφαλαιώδη θέματα της Ποίησης, της Τέχνης, της Πολιτικής και της Ζωής.

Για τα θέματα αυτά ελπίζω αγαπητή κα Ντίνα Κατσούρη η εργασία μου να λέει κάπι και ν' ανταποκρίνεται στην ποιότητα και στους φιλόδοξους στόχους του έγκριτου περιοδικού σας Άνευ.

Κυριάκος Μπαρρής

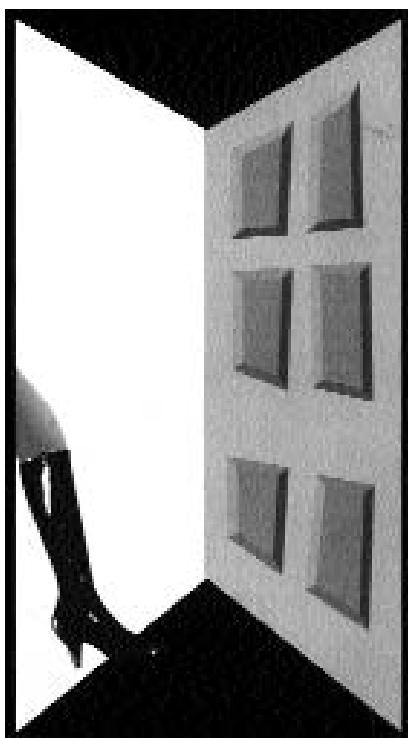

ΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΑΤΡΟΥ

Ντίνα Κατσούρη

Ενδιάμεσες πόρτες του Άλαν Άικμπορν από το θέατρο ENA, Νοέμβριος 2005

Τα θέατρο ENA και ο Αντρέας Χριστοδουλίδης έχουν συνδέσει το όνομά τους με έργα θρίλερ, με πλοκή μυστηριώδη και ανατριχιαστική και ακόμα με έργα που διαχειρίζονται μεταφυσικές καταστάσεις και ψυχολογικές διαστροφές. Και οφείλουμε να πούμε πως έχουν κερδίσει ένα σταθερό ακροατήριο με αυτές τις επιλογές. Αυτή τη φορά μας προτείνουν τις «Ενδιάμεσες πόρτες» του Άλαν Άικμπορν. Πιστεύουμε πως το έργο αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει ένα θαυμάσιο σενάριο για τον κινηματογράφο που με τις σύγχρονες τεχνικές θα μπορούσε να γίνει εξαιρετική ταινία. Ήτοι όπως το είδαμε στο θέατρο ENA ήταν μια παράσταση που εξαντλούσε τη θεματογραφία της στο να ανοίγουν και να κλείνουν πόρτες σε ένα ακατάλληλο σκηνικό χώρο. Και εδώ, ακριβώς, αντιγράφω από το πρόγραμμα «στη διαδικασία της συγγραφής ο Άικμπορν είχε πάντα υπόψιν τους ηθοποιούς του θεάτρου Scarborough και τους συγκεκριμένους θεατρικούς χώρους όπου θα παρουσιάζονταν τα έργα. Το τελευταίο ειδικά ήταν εξαιρετικά σημαντικό στην

ανάπτυξη των έργων, αφού η αρχιτεκτονική του θεάτρου Scarborough επέτρεψε, υποβοηθούσε ακόμα, τις χρονικά και τοπικά χαλαρές καταστάσεις. Αναμφίβολα αυτός είναι ένας από τους λόγους που ο Άικμπορν έχει μια συνεχή και επαναλαμβανόμενη εμμονή με πλοκές που έχουν σχέση με τη μετακίνηση στο χώρο - χρόνο». Ο Αντρέας Χριστοδούλης μπορεί να έδωσε μια παράσταση με νεύρο και ρυθμό πολύ φοβάμαι, όμως, πως αγνόησε πέρα για περά τις επιθυμίες του συγγραφέα. Το αποτέλεσμα ήταν ένας ασφυκτικός κλοιός σε όλα τα επίπεδα.

Όσο για τους ηθοποιούς ιδιαίτερα τους νέους (Αστέρω Κυπριανού, Δήμα Δημοσθένους, Ελίζα Πατσαλίδου) ο σκηνοθέτης δεν ακολούθησε την αρχή πως οι νέοι ηθοποιοί πρέπει να αγκαλιάζονται με αγάπη για να δώσουν τον καλύτερο εαυτό τους. Απλά τους άφησε να παραπάσσουν και να ψάχνονται χωρις βοήθεια. Παρ' όλα αυτά και τα τρία παιδιά, που έδειξαν πως έχουν πολλές προοπτικές και ταλέντο πράγματα που τα είδαμε και σε άλλες παραστάσεις άλλων θιάσων και του ENA. Όσο για τους δόκιμους ηθοποιούς ο Σωτήρης Μεστάνας ως Τζούλιαν άνετος και εσωτερικός, η Χριστίνα Χριστόφια ως Τζέσσικα έδωσε ένα ενδιαφέροντα τύπο και ο Μανώλης Μιχαηλίδης ως Χάρολντ μας έδειξε ξανά πόσσο καλός ηθοποιός είναι.

Η μετάφραση της Ειρένας Ιωαννίδου Αδαμίδη πολύ καλή. Ενώ στο πρόγραμμα μας πληροφορούν πώς το έργο διαδραματίζεται σε μια σουΐτα του πολυτελούς ξενοδοχείου Regal, ο σκηνογράφος Κωνσταντίνος Κουνής μας έδωσε εντελώς το αντίθετο. Ένα μιζέρο και φτωχικό δωμάτιο. Επιτυχημένος ο φωτισμός του Αντρέα Χριστοδούλη.

Μαρά μην τρέχεις της Ελένης Ράντου από την Κεντρική Σκηνή της ΕΘΑΛ, Νοέμβριος 2005

Ο Άδωνις Φλωρίδης είναι ένας ευσυνείδητος σκηνοθέτης και ότι μας έδωσε μέχρι τώρα είχε συνέπεια και έμπνευση. Έτσι και στην περίπτωση αυτή προσπάθησε να μας δώσει τον καλύτερο του εαυτό. Έδωσε νεύρο και κέφι στην παράσταση και πάλαιψε με ένα έργο που δεν ήταν θεατρικό αλλά γράφτηκε ως κινηματογραφικό σενάριο όπως μας πληροφορεί ο ίδιος.

Η Ελένη Ράντου είναι μια εξαιρετή ηθοποιός. Είναι ακόμα μεταφράστρια και θεατρική παραγωγός. Τώρα θέλησε να γίνει και θεατρική συγγραφέας. Και αυτό που μας έδωσε δεν είναι θεατρικό έργο αλλά ένα κινηματογραφικό σενάριο σαν αυτά που βλέπουμε σε καθημερινές σειρές με την ίδια θεματογραφία, την ίδια γλώσσα και την ίδια οπτική. Δεν πρωτοτύπησε. Απλά και αυτή έβγαλε προς τα έξω τα προβλήματα της ελληνικής πραγματικότητας εφ' όλης της ύλης. Βέβαια η γραφή της είχε νεύρο και πυκνότητα και όχι μόνο. Είχε μια φοβερή ικανότητα στο στήσιμο των

Στη φωτογρ. ο Κ. Καζάκας και η Χρ. Αρτεμίου

διαλόγων που είχαν αμεσότητα και εξυπνάδα. Οι ατάκες διαδέχονταν η μια την άλλη με απίστευτο ρυθμό και ευελιξία. Και είναι αυτό που σου μένει από το έργο. Κατά τα αλλά παρέπεμπε σε δεκάδες τηλεοπτικά σήριαλ, όπως είπαμε, που είδαμε. Και το ερώτημα: Γιατί δεν το άφησε κινηματογραφικό σενάριο;

Από τους ηθοποιούς αυτός που έκλεψε την παράσταση ήταν ο Κώστας Καζάκας ως Λουκάς που απογείωσε το ρόλο του. Όσον αφορά τους άλλους ηθοποιούς πιστεύω ότι ο Φλωριδής έκαμε λανθασμένες επιλογές. Νομίζουμε ότι η Χριστιάνα Αρτεμίου θα επρόβαλλε πιο δημιουργικά το ρόλο της Ζωής και η Έλενα Χριστοφή θα μας έδινε μια πιο δυνατή και ολοκληρωμένη γιαγιά. Αν αντιστρέφονταν δηλαδή οι ρόλοι. Ο Χάρης Πισίας ως Αποστόλης/αφηγητής ήταν άκρωμος, χωρίς δυναμισμό. Ο Μαρίνος Ανωγυριάτης ως Βαγγέλης έδωσε ένα ικανοποιητικό τυπίστα. Οι άλλοι ρόλοι απλά διεκπεραιώθηκαν ευπρεπώς.

Τα σκηνικά του Γιώργου Παπαδόπουλου ξένα με το ύφος και την ουσία της παράστασης. Γενικά ακαλισθητα. Η μουσική επιμέλεια του Φλωριδή εύστοχη, ανάλαφρη, συναρπαστική.

Πάνω: Ελ. Χριστοφή, Χρ. Αρτεμίου, Κ. Καζάκας.

Κάτω: Χ. Πισίας, Μ. Ανωγυριάτης

Κώστας Χατζηγεωργίου

Μήδεια της Κρίστα Βολφ από την Πειραματική Σκηνή του ΘΟΚ στο θέατρο Αγορας Αγ. Ανδρέα σε σκηνοθεσία Στέφανου Κοτσίκου, Νοέμβριος 2005

Η Πειραματική Σκηνή του ΘΟΚ έκανε έναρξη της φετινής της σαιζόν με τη «Μήδεια» της γερμανίδας μυθιστοριογράφου Κρίστα Βολφ, η οποία μεταποιεί τον αρχαίο μύθο πλάθοντας μια Μήδεια που υπερβαίνει τα στερεότυπα που έχουν αποτυπωθεί στη συνείδηση του δυτικού ανθρώπου για αιώνες τώρα. Η Κρίστα Βολφ τοποθετεί το έργο της σε μια εποχή όπου ανατρέπονται οι μητριαρχικές δομές του πολιτικού και κοινωνικού συστήματος και επικρατούν οι πατριαρχικές. Η Μήδεια της, όπως και η Μήδεια του Ευριπίδη, έρχεται από μια βάρβαρη και διεφθαρμένη Κολχίδα σε μια Κόρινθο ευημερούσα και συνομούμενη, η οποία την καλοδέχεται αλλά δεν παύει να τη θεωρεί μια ξένη. Είναι η Άλλη και ό,τι αυτό σημαίνει. Σύντομα όμως ανακαλύπτει ότι η Κόρινθος είναι το ίδιο διεφθαρμένη όπως η πατρίδα της γιατί

Στη φωτογραφία: Η Ιωάννα Σιαφκάλη ως Μήδεια

ο βασιλιάς για να κρατηθεί στην εξουσία σκότωσε μια από τις κόρες του και την έθαψε στα θεμέλια της πόλης αποκρύβοντας τον φόνο από τους υπηκόους του. Αυτό το φοβερό μυστικό δεν είναι πρόθυμη να το παραγγωρίσει γι' αυτό δεν αργεί να έρθει σε σύγκρουση με το βασιλιά και τους αδίστακτους συμβούλους του. Αναπόφευκτα τώρα είναι απειλή και πρέπει να διασυρθεί σα μάγισσα και να εξοντωθεί. Η Κρίστα Βολφ μετατρέπει τον αρχικό μύθο σε καθρέφτη όπου ανακλάται ο αγώνας της καταπιεσμένης γυναικας για διεκδίκηση υπόστασης και ανεξαρτησίας. Είναι μια πάλη για εξουσία μεταξύ άντρα και γυναικας σε μια εποχή που δε διαφέρει πολύ από τη δική μας.

Ο Στέφανος Κοτσίκος που σκηνοθέτησε το έργο μας έδωσε μια καθ' όλα αξιόλογη παράσταση. Έκανε μια βαθειά ανάγνωση του έργου και κατόρθωσε να φέρει στην επιφάνεια όλα τα στοιχεία που συνθέτουν το χαρακτήρα της ηρωίδας και να τα παραστήσει με ευκρίνεια. Στην προσπάθειά του ευτύχησε να έχει δύο ευαίσθητους και δεκτικούς συνεργάτες: την Ιωάννα Σιαφκάλη που ερμήνευσε το ρόλο και τον Γιώργο Κουκουμά που έκανε τους φωτισμούς. Η παράσταση διέτρεχε τον κίνδυνο να γίνει μονότονη και κουραστική αφού ως μονόλιγος επέβαλλε περιορισμό στην κινηση και τη σωματική έκφραση και βασίζοταν σχεδόν εξ ολοκλήρου στην εκφορά του λόγου και την έκφραση του προσώπου. Αυτό είναι κάπι που βάζει σε δοκιμασία έναν ηθοποιό όμως η Ιωάννα Σιαφκάλη κατόρθωσε να κρατήσει αμείωτο το ενδιαφέρον του κοινού σ' όλην τη διάρκεια της παράστασης.

Εισχώρησε σε βάθος στο κείμενο, εξερεύνησε τους στοχασμούς, το ρυθμό και το ύφος του και μας έδωσε με ζωντάνια το Ψυχισμό της γυναικας που στη διεκδίκηση των δικαιωμάτων της στον έρωτα και στη ζωή μπλέχτηκε σ' ένα παιχνίδι πολιτικής δολοπλοκίας και συγκρούστηκε με μια αδίστακτη εξουσία. Η όλη επιτυχία της παράστασης οφείλεται και στον Γιώργο Κουκουμά που με τους ευφάνταστους φωτισμούς του συνέβαλε ουσιαστικά στο ξεδιπλώμα μιας πραγματικά συγκλονιστικής ιστορίας.

Ντίνα Κατσούρη

Μπαμπά μην ξαναπεθάνεις Παρασκευή από το Σατιρικό Θέατρο, Δεκέμβριος 2005

Όταν ακούς ότι την παράσταση την υπογράφει το δίδυμο Αλέξανδρου Ρήγα και Δημήτρη Αποστόλου ξέρεις από πριν πως οι προδιαγραφές του έργου έχουν να κάνουν με τη σάτυρα της Ελληνικής κοινωνικής πραγματικότητας. Έτσι και τώρα είχαμε μια φάρσα που είχε να κάμει με το θέμα της αρχαιοκαπηλίας και όλα τα συναφή. Ήταν πραγματικά μια καλογραμμένη σπαρταριστή «μαύρη κωμωδία». Όμως οι συγγραφείς κάπου έχασαν το μέτρο και τα όρια της ανάπτυξης του θέματός τους με αποτέλεσμα να το ξεχιλώσουν αφόρητα και βαρετά. Οι απανωτές δολοφονίες ήταν εκείνα τα σημεία του έργου που το έκαμπαν φλύαρο και κουραστικό. Κατά τα άλλα είχε ένα διάλογο γεμάτο σπιρτάδα και χιούμορ.

Kai αυτήν την παράσταση υπογράφει η Δέσποινα Μπεμπεδέλη που της

έδωσε ένα τρελό ρυθμό με νεύρο και ένταση. Ταυτόχρονα μας έδωσε μια ομαδική δουλειά όπου ο ένας ηθοποιός έπαιρνε από τον άλλο για να φτάσουν στο τελικό αποτέλεσμα. Από την ομάδα θα ξεχωρίσαμε τη Μαριάννα Καυκαρίδου ως Ελένη Καραβά για την αμεσότητα και τη συνέπειά της, όπως μας έχει συνηθίσει άλλωστε, και τη Μαρία Φιακά ως Γιάννα Καραβά που μας έδειξε ακόμα μια φορά τις προοπτικές της με την παρουσίαση της υστερικής ερωτήλας αδερφής. Οι άλλοι ηθοποιοί κινήθηκαν σε σωστούς τόνους και συμπεριφορές. Τα σκηνικά του Κώστα Καυκαρίδη καλαισθητά και λειτουργικά. Η μουσική επιμέλεια της Μαριάννας Καυκαρίδου επιτυχημένη και εύστοχη.

Στη φωτογραφία οι: Μ. Φιακά, Δ. Μπεμπεδέλη,
Μ. Καυκαρίδη, Μ. Δημητρίου

Εκτυφλωτική λάμψη του Ρίτσαρτ Γρίνμπερκ από το Θέατρο Διόνυσος, Δεκέμβριος 2005

Πραγματικά είναι θλιβερό και ταυτόχρονα εξοργιστικό να βλέπεις νέα παιδιά που αγαπούν το θέατρο και έχουν ταλέντο και κέφι να δουλέψουν για αυτό να ταλαιπωρούνται πάνω στη σκηνή με σκηνοθετικές οδηγίες που έχουν να κάμουν με επικίνδυνους ακροβατισμούς, αναίπεις υστερίες και ουρλιαχτά. Μιλάμε βέβαια για τους Χάρη Κκολό, Κωνσταντίνο Τσολή, Λουκία Πρωτόπαπα. Τους έβλεπες να προσπαθούν με αγωνία να ερμηνεύσουν αυτό που είχαν μπροστά τους χωρίς να ξέρουν από πού να πιαστούν: από το έργο (ποιο έργο;) τα μηνύματα του συγγραφέα (ποιά μηνύματα;) Ο συγγραφέας δεν ολοκλήρωσε τις προθέσεις του, απλά ψαχνόταν. Και έπρεπε οι ηθοποιοί και όλοι εμείς να υποστούμε τις παλινδρομήσεις και τις ανασφάλειές του. Ιδιαίτερα οι ηθοποιοί, που είναι τρία νέα παιδιά που από παλαιότερες τους δουλειές, είτε στο θέατρο είτε σε σήριαλ, μας έδωσαν τη βεβαιότητα πως είναι αισιόδοξες οι προβλέψεις για το μέλλον τους. Ο σκηνοθέτης Νίκος Χαραλάμπους δεν τους λυπήθηκε;

Ο τέλειος γάμος του Ρόμπιν Χάουτον από το Θέατρο ΣΚΑΛΑ, Δεκέμβριος 2005

Το ΣΚΑΛΑ οφείλει την επιτυχία αυτής της παράστασης στο Βούλγαρο σκηνοθέτη Σλάβτσο Πέεβ που της έδωσε απίστευτο νεύρο και ρυθμό. Κίνησε

σαν μαριονέτες τους ηθοποιούς του, εκμεταλλεύτηκε κάθε φράση από το κείμενο του Ρόμπιν Χάουτον και έδωσε στο έργο έξυπνες και ευέλικτες λύσεις.

Ο Ρόμπιν Χάουτον έγραψε μια σπαρταριστή φαρσοκωμωδία γεμάτη ανατροπές και παρεξηγήσεις λεκτικές και μη. Η γραφή του είναι έξυπνη και δροσερή. Το θέμα του βέβαια δεν είναι ιδιαίτερα πρωτότυπο, ξέρει, όμως, να xειρίζεται τη γλώσσα και τις όποιες ανθρώπινες καταστάσεις. Η μετάφραση της Μαρίας Χατζηκλεάνθους μας βοήθησε να μπούμε στο κλίμα του συγγραφέα.

Από τους ηθοποιούς ξεχωρίσαν οι ερμηνείες της Χάρις Πισσούριου ως Μαρίνας και ιδιαίτερα της Άννας Σκορδή ως Ματίνας. Είχαν αμεσότητα και ευελιξία και προ πάντων πίστευαν σε αυτό που έκαναν. Ο Λώρης Λοϊζίδης ως Βασιλής αγωνίστηκε ηρωϊκά με το ρόλο του. Τον πρόδινε, όμως, το τηλεοπτικό του παρελθόν. Ο σκηνοθέτης δε δούλεψε όσσα θα έπρεπε τη Δανάη Χριστου που ως Ρένα την άφησε να κινείται σπασμαδικά και ασυγκράτητα παραπέμποντας μας και αυτή σε τηλεοπτικά σήριαλ. Ευχάριστη πρώτη παρουσία του Ηλία Ηρακλέους ως Χάρη. Η μικρή εμφάνιση της Μόνικας Μελέκη ως Δάφνη ζωντάνεψε την παράσταση και διαπιστώσαμε ακόμη μια φορά σε πόσα επίπεδα μπορεί να κινηθεί.

Τα σκηνικά της Μαρίας Χατζηκλεάνθους ευπρόσωπα. Δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο για τα κοστούμια που δεν είχαν καμιά ταυτότητα.

Στη φωτογραφία: Δ. Χριστου, Λ. Λοϊζίδης,
Μ. Μελέκη, Α. Σκορδή, Ηλ. Ηρακλέους,
Χ. Πισσούριου

Κώστας Χατζηγεωργίου

Οι Αγροίκοι του Κάρλο Γκολντόνι από την Κεντρική Σκηνή του ΘΟΚ σε σκηνοθεσία Νίκου Χαραλάμπους, Ιανουάριος 2006

«Οι Αγροίκοι» ανήκουν στις κωμωδίες που ο Γκολντόνι έγραψε στη βενετσιάνικη διάλεκτο και που κατά γενική ομολογία θεωρούνται οι καλύτερές του. Στους «Αγροίκους» έχουμε μια κωμωδία χαρακτήρων και ηθών. Με το λεπτό, ειρωνικό του ύφος ο Γκολντόνι σχολιάζει και διακωμαδεί συμπεριφορές και διαγράφει μια κοινωνική διαδικασία που προχωρεί αυτόνομα και σιωπηλά ανατρέπει καθιερωμένες καταστάσεις πραγμάτων που αρχίζουν να μην έχουν σχέση με τη διαμορφούμενη πραγματικότητα. Είμαστε στη Βενετία στα μέσα του 18ου αιώνα και βλέπουμε αυτήν τη διαδικασία να αντι-

κατοπτρίζεται στην καινούργια κωμωδία που έρχεται με τον Γκολντόνι στην πρωτοπορία, να αντικαταστήσει την ήδη παρηκμασμένη Commedia dell' Arte. Στην παράσταση αυτή οι ζυμώσεις εκδηλώνονται μέσα από τους χαρακτήρες και τις συμπεριφορές του που διαιγράφονται πάντοτε με φόντο τη βενετσιάνικη κοινωνία αυτής της εποχής.

Ο Νίκος Χαραλάμπους με οξυδέρκεια διέγνωσε αυτή την πραγματικότητα και χάραξε μια σκηνοθετική γραμμή που στην παράσταση την ανέδειξε με αρκετή σαφήνεια. Φαίνεται να έδωσε περισσότερη σημασία στους γυναικείους ρόλους και δικαιολογημένα γιατί εδώ είναι φορείς της εν εξελίξει κοινωνικής αλλαγής. Η καθεμιά ζεχωριστά και όλες μαζί οι γυναικες επινοούν τρόπους για να διαβρώσουν και να ξεπεράσουν τις παλιές προκαταλήψεις της ανδροκαρούμενης βενετσιάνικης κοινωνίας. Η προσπάθειά τους ξεκινά από το οικογενειακό περιβάλλον με επίκεντρο τους συζύγους τους οι οποίοι γελοιοποιούνται με την επιδειξη περισσής αυτοπεποιθησης και βεβαιότητας ότι ελέγχουν τα πάντα. Από τις γυναικείες προσωπικότητες η πιο έντονη είναι εκείνη της Φελίτσε στον χειρισμό ανθρώπων και καταστάσεων. Επιτυγχάνει να μαλακώσει τη σκληρή και άξεστη συμπεριφορά όχι μόνο του συζύγου της αλλά και των άλλων αγροίκων της συντροφιάς. Πολύ καλές και οι ερμηνείες της Έλενας Παπαδοπούλου στον ρόλο της Μαργκαρίτα, μιας εύθικτης και πεισματάρας γυναικας που κάνει το σύζυγό της Λουνάρντο να γίνεται πιο άξεστος και σχεδόν ανυπόφορος στη συμπεριφορά του, και της Λένιας Σορόκου στο ρόλο της αφελούς και απλοίκης Μαρίνας που δεν κατορθώνει να έχει μεγάλη επιδραση πάνω στον άνδρα της τον Σιμόν. Η Στέλλα Φυρογένη άφησε να φανεί η υποκριτική της ικανότητας στον ρόλο της νεαρής Λουτσιέτα όμως υπήρξαν στιγμές κάποιας υποθερμίας στην ερμηνεία της.

Σε σύγκριση με τους γυναικείους ρόλους, οι ανδρικοί ρόλοι κάπου υστέρησαν σε επίπεδο. Ίσως να μη βοηθούσε το κείμενο αφού όλοι οι άνδρες έχουν ως κοινό παρονομαστή το άξεστο του χαρακτήρα. Όμως μπορούσε, νομίζω, ο σκηνοθέτης να δουλέψει περισσότερο εκείνες τις λεπτές αποχρώσεις που υπάρχουν στο κείμενο και δίνουν στον καθένα μια ιδιαιτερότητα. Ξεχώρισαν ο Ντίνος Λύρας στον ρόλο του Λουνάρντο, Ο Γιώργος Μουδιῆς στον ρόλο του Σιμόν και ο Βαρνάβας Κυριαζής στον ρόλο του κόμητος Ρικάρντο.

Στη φωτογραφία οι: Στ. Φυρογένη, Αν. Σαντοριναίου, Ελ. Παπαδοπούλου, Ντ. Λύρας, Λ. Σορόκου

Σωστή η προσπάθεια του σκηνοθέτη να εντάξει την ομάδα των αρλεκίνων χορευτών ως οργανικό στοιχείο στα σκηνικά δρώμενα δίνοντας τους το ρόλο του Χορού. Με την κίνηση και τη σιωπή τους έκαναν καίρια σχόλια όμως υπήρξαν στιγμές που οι παρεμβάσεις τους ήταν φλύαρες και αχρείαστες.

Τα πολύ καλά σκηνικά και κοστούμια του Στέφανου Αθηναϊνή έδεσαν αρμονικά με τη σκηνική πράξη όμως η χρήση οπτικού υλικού (video) ως στηρικτικού στοιχείου της σκηνογραφικής προσπάθειας δεν πρόσθεσε τίποτα το σημαντικό. Η μουσική του Ευαγόρα Καραγιώργη και οι φωτισμοί του Γιώργου Κουκουμά συνέβαλαν θετικά στη δημιουργία της κατάλληλης ατμόσφαιρας.

Ntiva Katoúro

O upologachós Ínismor tou Márτen Makntóna apó tē Néa Skennή tou ΘΟΚ, Ianouários 2006

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία πως ήταν μια εξαιρετική παράσταση που είχε πίσω της ένα δυνατό και αποφασισμένο σκηνοθέτη τον Χρίστο Σιοπαχά που μαζί με δυο χαρισματικούς νέους τον σκηνογράφο Γιώργο Τσάππα και τη Μελίτα Κούτα μας έδωσαν το αποτέλεσμα που είδαμε.

Δεν υπάρχει ακόμα καμιά αμφιβολία πως ο Μάρτιν Μακντόνα είναι ένας πολύ καλός συγγραφέας με δυνατή πέννα, νεύρο και εκφραστικότητα. Να προσθέσουμε σε αυτά και το χιούμορ. Εκεί, όμως, που υπάρχει αμφιβολία είναι στις προθέσεις του Μακντόνα και στον τρόπο διαπραγμάτευσης του συγκεκριμένου έργου απέναντι στο θέμα της τρομοκρατίας. Μπορεί, βέβαια, να λέει ο ίδιος «Εννοώ πως είναι ένα βίαιο έργο που τάσσεται ολόψυχα κατά της βίας». Σε εμάς, όμως, δημιουργήθηκαν διάφορα ερωτηματικά. Γιατί δεν αναφέρεται σε αυτούς που σπρώχνουν τους ανθρώπους να έχουν ως ύστατη επιλογή τους την τρομοκρατία που έχει ως ύστατο καταφύγιο τη βία; Γιατί δε διαφοροποιεί τους απελευθερωτικούς αγώνες και τους αγώνες για κοινωνική δικαιοσύνη από την τρομοκρατία; Γιατί δε λέει τα πράγματα με το όνομά τους που μπορεί να είναι Μπλερ, Μπους, Πινοσέ; Η τρομοκρατία δε γεννιέται από μόνη της και ο γάτος Τόμας δε μπορεί να είναι η δικαιολογία που καταδυκείται τη ματαιότητα της βίας.

Το έργο ήταν χτισμένο και δομημένο με θαυμάσια τεχνική και η ανέλιξή του τροφοδοτεί άμεσα τις ευαισθησίες του θεατή. Παίρνοντάς το στα χέρια του ο Χρίστος Σιοπαχάς εκμεταλλεύτηκε κάθε ατάκα του και κάθε λεπτομέρεια δίνοντάς μας τις εφιαλτικές εικόνες και στιγμές που θέλει να παρουσιάσει ο συγγραφέας. Η σκηνοθεσία του είχε μια απίστευτη δυναμική και ένα νεύρο απεριόριστο. Οι ηθοποιοί ανταποκρίθηκαν στην πρόκληση του σκηνοθέτη που φανερά δεν τους άφησε να πάρουν ανάσα. Ο Σπύρος Σταυρινίδης ως Ντόννυ είχε ένα ιδιαίτερο εκτόπισμα. Ο Ορέστης Σοφοκλέους ως Ντεΐβυ πάλαιψε με το ρόλο του αφήνοντας κάπου κάπου να του ξεφύγουν κάποιες άτσαλες στιγμές. Ο Θεόδωρος Μιχαηλίδης ως Πάντρικ πλησίασε το ρόλο του με γενναιότητα και το δάμασε τελικά. Η Μαρία Μαρ-

γέτη ως Μάρεντ ευέλικτη και συνεπής. Ο Χριστόφορος Χριστοφόρου ως Κριστό είχε αμεσότητα και εκφραστικότητα. Ο Μιχάλης Μακρής ως Τζέϊμς, ο Σώτος Σταυράκης ως Τζόϋ και ο Νικανδρος Σαββίδης ως Μπρένταν έδωσαν με πειστικότητα, άλλος πολύ και άλλος λίγο, τους νεαρούς επαναστάτες χωρίς να χάνει ο καθένας την ιδιαιτερότητά του στην εκφορά του ρόλου τους.

Θα ήταν κρίμα να μην επαινέσουμε τους φωτισμούς της Καρολίνας Σπύρου.

Εξαιρεση η μετάφραση του Δημήτρη Κιούση και της Κοραλλίας Σωτηρίου,

Μαριάννα Παπαστεφάνου

Ο Γυρισμός του Χάρολντ Πίντερ από την ΕΘΑΛ, Φεβρουάριος 2006

Το θεατρικό έργο «Ο γυρισμός» ανέβηκε από την ΕΘΑΛ με εγκυρότητα αποτυπώνοντας άψογα τη διεισδυτική και καυστική ματιά του Πίντερ στις εξουσιαστικές ανθρώπινες σχέσεις. Μια αυταρχική πατρική παρουσία και μια αρχετυπική μητρική απουσία (σχηματοποιημένη μέσα από την ανδρική-πατριαρχική θέαση της γυναικας ως μητέρας/πόρνης) αποτελούν τους βασικούς άδονες του δράματος. Ο «μάτσος» πατέρας (Μαξ) ζει με τον αδελφό του (Σαμ) και με δυο από τους γιους του (Λέννυ, Τζο) και τους καταδυαστεύει όλους. Σε μια ατμόσφαιρα όπου κυριαρχεί η ψυχρότητα, η αδιαφορία, η ανούσια συνομιλία και μια υφέρπουσα βία, οι χαρακτήρες αποπνέουν κάθε μορφής φειδωλότητα - κυρίως όμως συναισθηματική. Σε αυτό τον αστικό μικρόκοσμο εισέρχεται ο τρίτος αδελφός (Τέντυ - καθηγητής φιλοσοφίας που ζούσε στην Αμερική) μαζί με τη γυναίκα του (Ρουθ). Στο πρόσωπό της προβάλλουν οι ανδρικοί χαρακτήρες τη «χρηστική» εικόνα που έχουν διατηρήσει για τη γυναικα μέσα από την αφηγηματική μνημόνευση της μητέρας τους. Η νεοφερμένη σύζυγος γίνεται ανταλλακτική αξία, ενδίδει στο παιχνίδι τους και διαπραγματεύεται σκληρά τη συμβολαιϊκή της διαχείριση. Ο αποστασιοποιημένος φιλόσοφος που περηφανεύοταν για τη σχέση παρατηρητή που του επέτρεπε, υποτίθεται, και να είναι μέσα στα πράγματα και να τα παρακολουθεί από μακριά εισπράπτει την ειρωνική εκδίκηση της πραγματικότητας. Ο μικρόκοσμος που με τόση συγκατάβαση και καλοπροσαίρετη διάθεση ο ίδιος ο καθηγητής προσέγγισε έφτασε να τον εκβράσει και να του στερήσει τα δυο πρόσωπα με τα οποία φαίνεται να έχει κάποια συναισθηματική επαφή, τη γυναικα του και το θείο του. Μπροστά στη ρήξη με εκείνη, αδιαφορεί και για τον ημιθανή θείο και απλά φεύγει. Η στρατηγική λογική που μετατρέπει τον άνθρωπο σε μέσο αντί για σκοπό θριαμβεύει καθώς η αρχή της υλοποίησης του «συμβολαιού» είναι η τελευταία λέξη του πατέρα, το «φίλησέ με» που απευθύνει στη νύφη του.

Η παράσταση ήταν εξαιρετική ως προς όλα τα συστατικά της στοιχεία. Μια που η Πιντερική τεχνική δίνει ιδιαίτερο βάρος στις ερμηνείες, η ευθύνη

που απαιτεί το έργο από τους πρωταγωνιστές ήταν μεγάλη και την ανέλαβαν όλοι με τόλμη και δύναμη. Ο Θάνος Πεπεμερίδης ως Μαξ (πατέρας) ανέδειξε όλα τα βασικά χαρακτηριστικά του ρόλου με συνέπεια. Ο Λέννυ του Κώστα Καζάκα είχε την απαραίτητη ταλάντευση ανάμεσα σε παγερόπτητα και ένταση, ο Αντώνης Λαπηθιώτης ήταν ένας τέλειος Σαμ που μοιάζει να ζει για τη στιγμή που θα «πετάξει» την αλήθεια στο πρόσωπο του Μαξ και που μετά από αυτό πια καταρρέει. Ο Χάρης Πισίας, πειστικότατος ως Τζο, αποτυπώνει τον ψυχισμό του νεαρού που στηρίζει τις πράξεις του στο πλεόνασμα τεστοστερόνης που έμαθε μέσω του πατέρα του να δοξολογεί. Τη Ρουθ υποδύεται η Έλενα Χριστοφή πολύ επιτυχημένα με μια θλιμμένη γοντεία και μυστήριο και ο Λευτέρης Σαλωμίδης ως Τέντυ αποδίδει την αινιγματικότητα και την σχεδόν αδιόρατη αφέλεια του ρόλου του θαυμάσια. Για τον Πίντερ, για άλλη μια φορά, το έργο δεν είναι χάδι του κοινού αλλά ράπισμα και στο πνεύμα του Πίντερικου θεάτρου έμεινε πιστό όλο το ανέβασμα με αξιοθαύμαστη μαεστρία υπό την καθοδήγηση του σκηνοθέτη Μηνά Τίγκιλη.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Χριστιάνα Φρυδά

Ο Γιάννης, η Εστία και η Πάργα

Ενας ελάχιστος φόρος τιμής προς τον κ. Γιάννη που γνωρίσαμε αρχικά στο βιβλιοπωλείο της Εστίας στην Κύπρο και ακολουθήσαμε έπειτα στο βιβλιοπωλείο της Πάργας. Το πέρασμά του από τον κύκλο των βιβλιοπωλών στην Κύπρο καθοριστικό. Ο θάνατός του συγκλόνισε εμάς, τους λιγοστούς...

Κατέβηκα τα ξύλινα σκαλοπάτια όπως τα κατέβηκα μύριες άλλες φορές. Το βλέμμα μου περιπλανήθηκε μέσα στο χώρο ψάχνοντας ένα λευκό κεφάλι συνχά χωμένο σε στίβες βιβλίων. Το λευκό κεφάλι δε φαινόταν πουθενά. Μήτε και η βραχνή φωνή ακουγόταν στο χώρο. Μία ανησυχία με πλημμύρισε φαινομενικά χωρίς λόγο, αλλά προχώρησα ίσια συνεχίζοντας να ψάχνω το λευκό κεφάλι με την άκρη του ματιού κι αφουγκραζόμενη τους πολυποίκιλους ήχους του χώρου. Πρόσωπα γνωστά και άγνωστα έτρεχαν από τη μια άκρη του δωματίου στην άλλη εξυπηρετώντας απαιτητικούς και φλύαρους πελάτες. Απαιτητικός πελάτης κι εγώ πάντα. Απ' τους λίγους, μού' λεγε, που ήξεραν τι ζητούσαν κάθε φορά. Κι αυτός απ' τους λίγους που ικανοποιούσαν

τόσα χρόνια τώρα τις απαιτήσεις μου. Απαιτήσεις που σχετίζονταν με τη γνώση για το αντικείμενο, τα βιβλία, τις εκδόσεις, αλλά και με το ήθος ενός χαμηλών τόνων διανοουμένου. Το βλέμμα με νόημα και τα λιγοστά λόγια της κοπέλας επιβεβαίωσαν απλώς τη, μέχρι εκείνη τη στιγμή, απροσδιόριστη ανησυχία μου και ακατανόητο ένστικτό μου. Το λευκό κεφάλι εδώ και τέσσερεις μήνες υποφέρει. Εδώ και τέσσερεις μήνες μακριά.

Πού είσαι κ. Γιάννη; Εγώ σε θυμάμαι εκεί που σε πρωτοείδα πριν τόσα και τόσα χρόνια μικρό κορίτσι τότε συνεπαρμένο απ' τον κόσμο των βιβλίων. Εκεί που πρωτοσυνάντησα τη Σιμόν, στο βάθος αριστερά. Σαν πραγματική «εστία» ο χώρος, καταφύγιο για μας τους λιγοστούς. Έχουμε απομείνει λίγοι, κ. Γιάννη. Κι οι εστίες όσο πάει λιγοστεύουν κι αυτές. Έχουμε απομείνει Ψυχές περιπλανώμενες στις τροχιές κύκλων. Περπατάμε περπατάμε, μα μου φαίνεται φτάνουμε αέναα στο ίδιο σημείο. Θρηνώ για σένα και ταυτόχρονα θρηνώ το κλειστό ενός κύκλου, μιας εποχής που μ' έφερε πάλι στο ίδιο εκείνο σημείο της μοναχικής περιπλάνησης. Όπου

παρηγορητικά λευκά κεφάλια δεν υπάρχουν κι εφησυχαστικές βραχνές φωνές απουσιάζουν.

Θα σ' εύρω όμως ξανά. Το ξέρω και το προσμένω. Μια μέρα. Μια μέ-

ρα θα σε κλείσω στις σελίδες ενός κατάδικού μου βιβλίου και θα σε μετατρέψω σε αθάνατη άτρωτη ουσία. Έχε γεια!

25.12.2005, 15.01.2006

Ντίνα Κατσούρη

Για δυο ντοκυμαντέρ του PIK

Το PIK θα πρέπει να είναι περήφανο για δυο εκπομπές του. Όχι, βέβαια, για τις «Πατάτες αντιναχτές» και την «Ταράτσα» αλλά για τα ντοκυμαντέρ «Η γη μας» και «Περι Κύπρου». Παραγώγος τους ο Πασχάλης Παπαπέτρου που κάνει και το μοντάζ. Πραγματικά χαίρεσαι τη δουλειά του και τις δημιουργικές του ευαισθησίες. Καταγράφει με μαστοριά ιδιαίτερα στο «Περι Κύπρου» την αγωνία και τον αγώνα του Κύπρου τεχνίτη και καλλιτέχνη να δημιουργήσει και να αφήσει κάπι στον τόπο του. Η φωτογραφία του Nikou Αβρααμίδη που συνοδεύει το κάθε θέμα μας δίνει εικόνες ευαι-

σθητες με εξαιρετική πλαστικότητα. Το ίδιο επιτυχημένη και η μουσική από διαφορετικό συνθέτη κάθε φορά.

Το ντοκυμαντέρ «Η γη μας» καταπίνανται με οτιδήποτε αφορά την ποιότητα της ζωής των ανθρώπων στην Κύπρο αλλά και στον κόσμο. Και εδώ ο Παπαπέτρου αναπτύσσει την τεχνική του στην καταγραφή του θέματος με ιδιαίτερη επιδεξιότητα και μαστοριά. Σημαντική είναι η παρουσία της Χριστίνας Μαρούχου που εκφωνεί το κείμενο.

Τα δύο αυτά ντοκυμαντέρ δείχνουν στο PIK το δρόμο.

Το Δημοτικό Θέατρο Λευκωσίας και οι άνθρωποι με ειδικές ανάγκες

Η ανακαίνιση του Δημοτικού Θεάτρου είναι πια γεγονός και ήδη δόθηκαν και οι πρώτες παραστάσεις. Ο Δήμαρχος Ζαμπέλας και το Αρχιτεκτονικό Γραφείο Πλεύκου Γεωργιάδη είναι πολύ περήφανοι για το έργο που επιπελέστηκε. Μάλιστα θυμήθηκαν και τους ανθρώπους με ειδικές ανάγκες. Ετσι έφτιαξαν μια ράμπα που σε οδηγεί μέσα στο Θέατρο. Και μετά ένα μικρό αναβατόριο σε φέρνει στην κεντρική αίθουσα. Πληροφορούμαστε ακόμα πως έγιναν νέα καμαρίνια με προσπέλαση από άτομα με ειδικές ανάγκες. Και η ευτυχία των ατόμων αυτών από τη μέριμνα του κ. Ζαμπέλα, τελειώνει εδώ. Οι άνθρωποι αυτοί δεν έχουν ίσα δικαιώματα με τους άλλους θεατές. Δεν έχουν το δικαίωμα να

επιλέξουν από πού θα δουν την παράσταση γιατί απλά τους υποδεικνύουν πως πρέπει να μένουν πίσω από την τελευταία σειρά των καθισμάτων λες και είναι πιμωρήμένοι μαθητές. Και αν δεν είναι αυτό ρατσισμός τί είναι; Και τι ανακαίνιση είναι αυτή που αγνοεί τις ανάγκες και τα δικαιώματα μιας μεγάλης ομάδας των πολιτών. Πώς τους διέφυγε πώς και μέσα στην αίθουσα θα έπρεπε να υπάρχουν προσβάσεις για αυτούς; Πολιτισμός δεν είναι μόνο το lifting ενός θεάτρου αλλά και το lifting της ευσυνείδησίας και ευαισθησίας των ιθυνόντων.

Σημ.: Το ίδιο, δυστυχώς, ισχύει και για τα θέατρα Στροβόλου, Λατσιών και τρεις φορές δυστυχώς και για το Ρ.Ι.Κ.

Αντώνης Γεωργίου

Οι νέοι θεσμοί θέλουν το χρόνο τους Κινηματογραφικές μέρες - Κύπρος 2006

Το σημείωμα γράφεται ενώ ακόμα συνεχίζονται οι ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΜΕΡΕΣ - ΚΥΠΡΟΣ 2006. Μια συνέχεια των κινηματογραφικών οριζόντων της περιόδου 2001-2003, μια ακόμα προσπάθεια καθιέρωσης ενός διεθνούς φεστιβάλ κινηματογράφου στον τόπο μας, ένα παράθυρο στον κινηματογράφο αλλά και στον κόσμο γενικότερα.. Είναι σίγουρα ακόμα νωρίς να κρίνουμε αυτή τη διοργάνωση, φαίνεται, όμως, κάποιο μούδισμα στην προσέλευση του κοινού. Το γεγονός αυτό πρέπει να προβληματίσει τους διοργανωτές σε καμιά περίπτωση, όμως, δεν πρέπει να τους απογοντεύσει. Τέτοιοι θεσμοί θέλουν χρόνο, (χρήμα βέβαια), υπομονή και επιμονή. Αν ήταν απλή η διοργάνωση τέτοιων φεστιβάλ δε θα χρειαζόταν η στήριξη του Υπουργείου ή Οργανισμών όπως το Θέατρο Ριάλτο, αν ήταν «εμπορικές» αυτές οι ταινίες θα προβάλλονταν στους κινηματόγραφους όπως τόσες άλλες. Η στήριξη του πολιτισμού στοιχίζει και δεν αποφέρει άμεσα αποτελέσματα. Ή τουλάχιστον άμεσα από αποτελέσματα. Η επένδυση στον πολιτισμό και σε τέτοιους θεσμούς δε μετριέται ποσοτικά, «τόσοι θεατές, τόσοι αναγνώστες, τόση ακροαματικότητα». Ένα τέτοιο γεγονός δεν αξιολογείται με το πόσο δη-

μοφιλές έχει γίνει. Μετριέται με την ποιότητα που φέρει στη ζωή μας, με την ποιότητα που προσφέρει. Τη διαφορετική πρόταση, την εναλλακτική στην εμπορική και στην κυριαρχη ἀποψη (η οποία δεν κατακρίνεται κατά ανάγκην, απλώς αφορά άλλο πεδίο). Σίγουρα πρέπει να είναι συνεχής η προσπάθεια διεύρυνσης του κοινού τέτοιων εκδηλώσεων. Σίγουρα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όλοι οι παράγοντες που ίσως επηρεάζουν την προσέλευση του κοινού, σίγουρα πρέπει να γίνεται διαφήμιση, προβολή αλλά και προσπάθεια ένταξης των θεσμών αυτών στην κοινωνία, ως γεγονότα άξιας προσοχής. Ψυχρά μιλώντας και ο πολιτισμός είναι ένα «προϊόν» προς προώθηση και πρέπει να μάθουμε να τον «πουλάμε» όσο καλύτερα γίνεται, χωρίς όμως να σκοτώνουμε το ίδιο το «προϊόν». Ο πολιτισμός θέλει το χρόνο του. Και από μόνη της η ύπαρξη, η συνέχιση και η αναβάθμιση τέτοιων φεστιβάλ δημιουργεί και διευρύνει αργά μεν αλλά σταθερά, το κοινό τους, δημιουργεί προϋποθέσεις για το μέλλον. Συμπέρασμα: Αξιολογούμε και κρίνουμε τις ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΜΕΡΕΣ, ΚΥΠΡΟΣ 2006 και περιμένουμε τις ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΜΕΡΕΣ - ΚΥΠΡΟΣ 2007!

Ο Πίντερ δε μένει εδώ. Ευτυχώς, για αυτόν!

Ο Πίντερ με όσα είπε στο μήνυμα που απέστειλε στη Στοκχόλμη ικανοποίησε το δικαιολογημένο αντιαμερικανισμό ανά τη γη και σίγουρα και στο τόπο μας. Πέρα από αυτό, όμως, αξίζει να προσέξουμε ότι ο Πίντερ αν και Άγγλος, δε διστασε να κατηγορήσει τον πρωθυπουργό της χώρας του ως

εγκληματία πόλεμου και να ζητήσει να δικαστεί μάλιστα από το Διεθνές Δικαστήριο. Με τη δική μας κυριαρχη λογική ο Πίντερ είναι ένας προδότης, ένας «αχρειος» που τόλμησε να κατηγορήσει διεθνώς τη χώρα του, ένας κατάπτυστος που υποσκάπτει την πολιτική και την κυριαρχία της πατρίδας

του και βρίζει τον εκλεγμένο ηγέτη της χώρας του. Σχετικά πρόσφατα οι Άγγλοι έδωσαν ψήφο εμπιστοσύνης στον Μπλερ και οι Αμερικάνοι στον Μπους, εκλέγοντάς τους ξανά, άρα ο Πίντερ αρνείται και επιτίθεται στη «βιούληση της πλειοψηφίας του λαού», πάλι μια προσφιλής φράση αρκετών και ίσως θα έπρεπε για αυτό να κρεμαστεί δημόσια, όπως ένας πολιτικός μας περίπου ζήτησε από τους πολιτικούς αντιπάλους του να πράξουν. Από την κριτική του Πίντερ δε ξέφυγε και η ίδια η κοινωνία στην οποία ζει και δημιουργεί, τονίζοντας ότι και οι συμπολίτες του, δυστυχώς, είναι «θύματα» της δύναμης του «καναπέ», του βολέματος λέων εγώ, που συνθίβει κάθε προσπάθεια για να ακουστεί η αλήθεια, ή τουλάχιστον η άλλη άποψη.

Αναρωτιέμαι, αν πραγματικά είμαστε έτοιμοι, αν οι πολιτικοί του τόπου μας είναι έτοιμοι, αν η κυπριακή κοινωνία στο σύνολο της μπορεί να δεχτεί τέτοιου ύφους και μορφής κριτική

και αμφισβήτησή της. Είναι έτοιμοι οι διάφοροι κομματάρχες, τα πολιτικά γραφεία και οι κεντρικές επιτροπές να ανεκτούν τη δεύτερη άποψη, την εκτός γραμμής γνώμη, να κατανοήσουν τη σημασία της έρευνας της αλήθειας και του δικαιώματος της διαφορετικής άποψης, την αναγκαιότητας ύπαρξης διαφορετικών απόψεων; Η πειρρέουσα ατμόσφαιρα δυστυχώς δείχνει το αντίθετο και αυτό είναι απογοητευτικό και επικινδυνό. Ας κρατήσουμε τουλάχιστον από το λόγο του Νομπελίστα πια Πίντερ την προτροπή του, να προσπαθήσουμε εμείς οι πολίτες να δώσουμε όσο δύσκολο και αν είναι τον ορισμό της πραγματικής αλήθειας της ζωής και των κοινωνιών μας. «Αυτό» αναφέρει «είναι τελικά υποχρεωτικό. Εάν ένας τέτοιος ορισμός ενσωματωθεί στο πολιτικό όραμα του κόσμου έχουμε την ελπίδα να αποκαταστήσουμε ό,τι σχεδόν έχουμε χάσει: την αξιοπρέπειά μας».

Γιάννης Κατσούρης

Ο Θ.Ο.Κ. και η Επιδαυρος

Τελικά ο Θεατρικός Οργανισμός Κύπρου εκδιώχθηκε από το φετινό Φεστιβάλ Επιδαύρου. Και το θέμα δεν είναι, βέβαια, μόνο καλλιεχνικό αλλά και πολιτικό, όπως συμβαίνει με όλες τις εκδηλώσεις της τέχνης και του πολιτισμού και κυρίως του θεάτρου. Πολιτική, για παράδειγμα εκπέμπει ο Αριστοφάνης όπως βέβαια και ο Μπρεχτ για να σημειωθούν δύο εξέχοντα παραδείγματα.

Εξάλλου η συμμετοχή του Θ.Ο.Κ. στο Φεστιβάλ της Επιδαύρου εκτός από το καλλιτεχνικό στίγμα που πρόσφερε, έστειλε και άλλα μηνύματα, όπως εκείνο του σκληρά κειμαζόμενου λαού που όμως δεν τα βάζει κάτω αλλά παράγει αξιόλογο έργο και ακόμα ότι η Ελλάδα αγκαλιάζει αυτή την προσπάθεια και την προβάλλει σ'

ένα διεθνές κοινό, ως μια κάποια στήριξη στον αγώνα της.

Η έξωση, λοιπόν, του Θ.Ο.Κ. από την Επιδαυρο τελικά φαίνεται να είναι και μια πολιτική πράξη που έχει να κάνει με την τακτική της βαθμιαίας εγκατάλειψης της Κύπρου από την Ελλάδα που τελευταία εμφανίζεται και πρωθείται σε διάφορα επίπεδα. (Αλήθεια που είναι το αμυντικό δόγμα;)

Όμως το τραγικό είναι ότι αυτή τη συγκεκριμένη απόφαση πήρε ο διευθυντής του Φεστιβάλ Επιδαύρου (που όπως ο ίδιος δηλώνει δεν είδε ποτέ παράσταση του Θ.Ο.Κ.(!)), και που η πληροφορίες λένε ότι επιλέγηκε να διαχειριστεί εν λευκώ τα του φεστιβάλ από τον ίδιο τον πρωθυπουργό της Ελληνικής Κυβέρνησης! Θεέ μου τι ντροπή και τι κατάντια;

Το μέγαρο μουσικής της Ραμάλα

Πριν λίγες μέρες ειδαμε και ακούσαμε στην τηλεόραση μια συναυλία με έργα Μότζαρτ στο Μέγαρο Μουσικής της Ραμάλα! Το συγκινητικό δεν ήταν μόνο ότι προβαλλόταν μια συναυλία «επαναπροσέγγισης Παλαιστινίων και Εβραίων», που και αυτή έστελλε τα μηνύματά της αλλά και ότι η αγωνιζόμενη Ραμάλα διέθετε Μέγαρο Μουσικής, πράγμα που εμείς,

με το υψηλότερο βιωτικό επίπεδο της περιοχής και τις καλύτερες, παρ' όλα τα προβλήματά μας, συνθήκες ζωής, δε διαθέτουμε.

Και φυσικά είναι για να ντρεπόμαστε και εμείς σαν λαός και οι πολιτικές μας ηγεσίες, αλλά πρώτα απ' όλα όλες οι κυβερνήσεις που πέρασαν από τον τόπο!

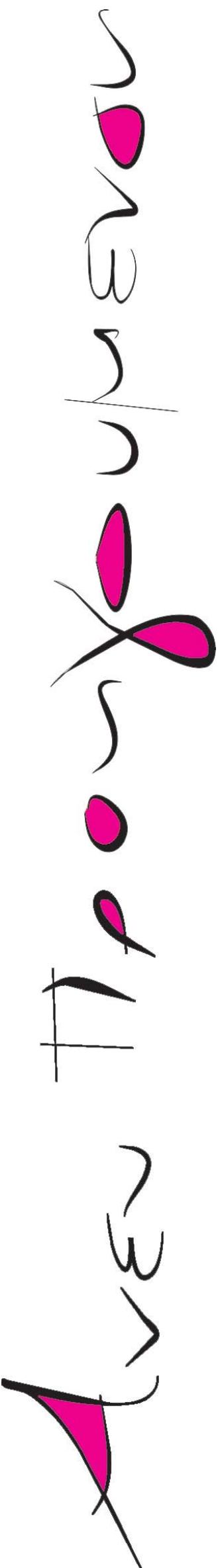
Περιοδικό Λόγου, Τέχνης και Προβληματισμού
Τεύχος 19ο, Χρόνος Ε', Χειμώνας, (Δεκέμβριος 2005 - Φεβρουάριος 2006)

Παρουσίαση της Ανθολογίας ΑΝΕΥ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΥ, Έκδοση
του περιοδικού ΑΝΕΥ και του Οργανισμού Νεολαίας Κύπρου,
Λευκωσία 2005.

Δεκατέσσερεις νέοι ποιητές και καλλιτέχνες πά-
ντρεψαν την ποίηση με την εικαστική έκφραση.

Πολύκεντρο Οργανισμού Νεολαίας, Λευκωσία, 26.9.2005.

Τα κείμενα της εκδήλωσης.

**Χαιρετισμός του Προέδρου
του Οργανισμού Νεολαίας,
κ. Κυριάκου Θεοδότου,**
στην παρουσίαση της έκδοσης
«Άνευ Προηγουμένου», στο Πο-
λύκεντρο Νεολαίας, 26 Σεπτεμ-
βρίου 2005.

«Ο πολιτισμός στον τόπο μας μπορεί να
έχει και παρόν αλλά κυρίως μπορεί να
έχει και μέλλον»

Έντιμε κύριε Εκπρόσωπε,
Αξιότιμοι κύριοι Καθηγητές,
Φίλες και Φίλοι,

■ Ταν η ποίηση συναντά τη ζωγραφική, τότε το αποτέλεσμα είναι τέχνη. Όταν όμως η τέχνη συναντά τα νιάτα, τότε η επιτυχία θα πρέπει να θεωρείται Άνευ Προηγουμένου. Έτσι λοιπόν, όταν 7 νέοι ποιητές και 7 νέοι εικαστικοί συνθέτουν και παρουσιάζουν μαζί τις πνευματικές τους δημιουργίες, τότε όλοι εμείς είμαστε στην ευχάριστη θέση να βιώνουμε απόψε μία απολαυστική διαδρομή στο χώρο της νεανικής καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Στα πιο πάνω πλαίσια, ο Οργανισμός Νεολαίας Κύπρου, ως ο αρμόδιος ημικρατικός οργανισμός για θέματα νεολαίας, θέτοντας Ψηλά στις προτεραιότητές του την ενίσχυση δημιουργιών από νέους καλλιτέχνες, αποφάσισε ενσυνείδητα και με θέρμη να στηρίξει την πρωτοβουλία αυτή των 14 νέων συνθρώπων μας. Η Χριστίανα, ο Γιώργος, ο Πάλμος, ο Βάκης, η Μαρία, ο Στέφανος, ο Γιώργος, ο Σπύρος, ο Βασίλης, ο Stefano, η Ρίανα, ο Λεωνίδας, η Ελίζα και ο Κυριάκος, με τις νεανικές τους ευαισθησίες, αναδεικνύουν μέσα από τα έργα τους τις σημερινές ανησυχίες και προβληματισμούς της νέας γενιάς, η οποία έχει και αισθήματα και οράματα και θέληση για δημιουργία.

Όπως πολύ ορθά αναφέρεται στην εισαγωγή του βιβλίου, αποτελεί πολύ σημαντική κι ευχάριστη διαπίστωση το γεγονός ότι μια νέα γενιά λογοτεχνών και καλλιτεχνών στην Κύπρο φαίνεται να έχει μεγάλες προοπτικές. Οι νέοι αυτοί άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών συνιστούν μια ιδιαίτερα ελπιδοφόρα προοπτική και μια άκρως ικανοποιητική διάσταση των πραγματι-

κών δυνατοτήτων που μπορεί να έχει η σημερινή νεολαία και γι' αυτό ο Οργανισμός Νεολαίας δε θα διστάσει να στηρίξει και μελλοντικά παρόμοιες και ανάλογες με τη σημερινή πρωτοβουλίες.

Κλείνοντας, θερμές ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω ιδιαίτερα προς την εκδότρια του Περιοδικού ANEY, κυρία Ntiva Κατσούρη, η οποία με την αστείρευτη δύναμη της ψυχής της κατορθώνει όλ' αυτά τα χρόνια να προσφέρει αφειδώλευτα στην τέχνη και τον πολιτισμό του τόπου μας. Η συνεργασία μας με το περιοδικό ANEY υπήρξε ιδιαίτερα εποικοδομητική και στόχος μας είναι όπως αυτή συνεχιστεί και μελλοντικά ακόμη περισσότερο.

Συγχαρητήρια επίσης θα ήθελα να εκφράσω προς όλους τους συντελεστές της θαυμάσιας αυτής έκδοσης και ειδικότερα προς τους 7 νέους ποιητές και τους 7 νέους εικαστικούς, οι οποίοι με το έργο τους καταδεικνύουν ότι ο πολιτισμός στον τόπο μας μπορεί να έχει και παρόν, αλλά κυρίως μπορεί να έχει και μέλλον.

Σας ευχαριστώ!

«Σκηνή πας ο βίος και παιγνιον.
Η μάθε παιζειν την σπουδήν με-
ταθείς, ή φέρε τας οδύνας»

Από τον Αριστόδημο Αρίστου

Χαιρετισμός εκ μέρους της συντα- κτικής επιτροπής του περιοδικού ANEY

Κύριε Εκπρόσωπε
Κύριε πρόεδρε του Οργανισμού Νεολαίας
Αγαπητοί προσκεκλημένοι,

Είναι με μεγάλη χαρά και τιμή που διοργανώνουμε απόψε, με τη συμπαράσταση του Οργανισμού Νεολαίας, αυτήν την εκδήλωση για να παρουσιάσουμε την ειδική έκδοση του ΑΝΕΥ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΥ, όπου σταχυολογούνται έργα επάνω ποιητών και εικαστικών.

«Πραγματικά», έγραφε η εκδότρια στην πρώτη έκδοση του περιοδικού ANEY πριν από 4 ακριβώς χρόνια, «αν σήμερα το επίπεδο της πολιτικής και της λεγόμενης πνευματικής ζωής στον τόπο μας είναι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, τόσο θλιβερά χαμηλό είναι γιατί στο γήπεδο του πνεύματος εξακολουθούν να αγωνίζονται οι ίδιοι και οι ίδιοι, ελλειψεις άλλων υπολογίσιμων αντιπάλων, συνεπώς και ελλειψεις θεατών. Είναι ακριβώς τούτη η ανυπόφορη λιμνάζουσα στασιμότητα που ώθησε εμάς, μια παρέα νέων, να σπάσουμε το φράγμα της ιδιωτικής μας σιωπής και να αρθρώσουμε δημόσιο λόγο».

Είναι, λοιπόν, μέσα στα πλαίσια αυτής τη προσπάθειας, που το περιοδικό ANEY έχει

εκδώσει το βιβλίο ΑΝΕΥ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΥ που «έρχεται σαν βέλος επιπλανόμενο από ουράνιο τόξο», για να χρησιμοποιήσω το στίχο μιας από τις παρουσιαζόμενες ποιήσεις στο βιβλίο, για να δώσει νέους σπόρους αλλά και ανθούς στον πνευματικό τόπο του νησιού.

Όπως επισημαίνεται στο προλογικό σημείωμα της έκδοσης αυτής, «αποτελεί ευχάριστη διαπίστωση το γεγονός ότι με την έναρξη της τρίτης χιλιετηρίδας, μια νέα γενιά λογοτεχνών και καλλιτεχνών φαίνεται να έχει μεγάλες προοπτικές. Η έκδοσή μας ας είναι για τη γενιά αυτήν ένα καλό προηγούμενο αλλά και το ερέθισμα για γόνιμο ταξίδι στο γοητευτικό χώρο τα δημιουργίας».

Θα ήθελα εκ μέρους της συντακτικής ομάδας του περιοδικού ANEY να ευχαριστήσω τον Οργανισμό Νεολαίας για την οικονομική του στήριξη αλλά και για την άφογη συνεργασία, αλλά και όλους εσάς, αγαπητοί προσκεκλημένοι που, με την τιμητική παρουσία σας εδώ, προσφέρετε απλόχερα τη δύναμη να συνεχίσουμε το έργο μας και να δώσουμε ακόμα περισσότερα.

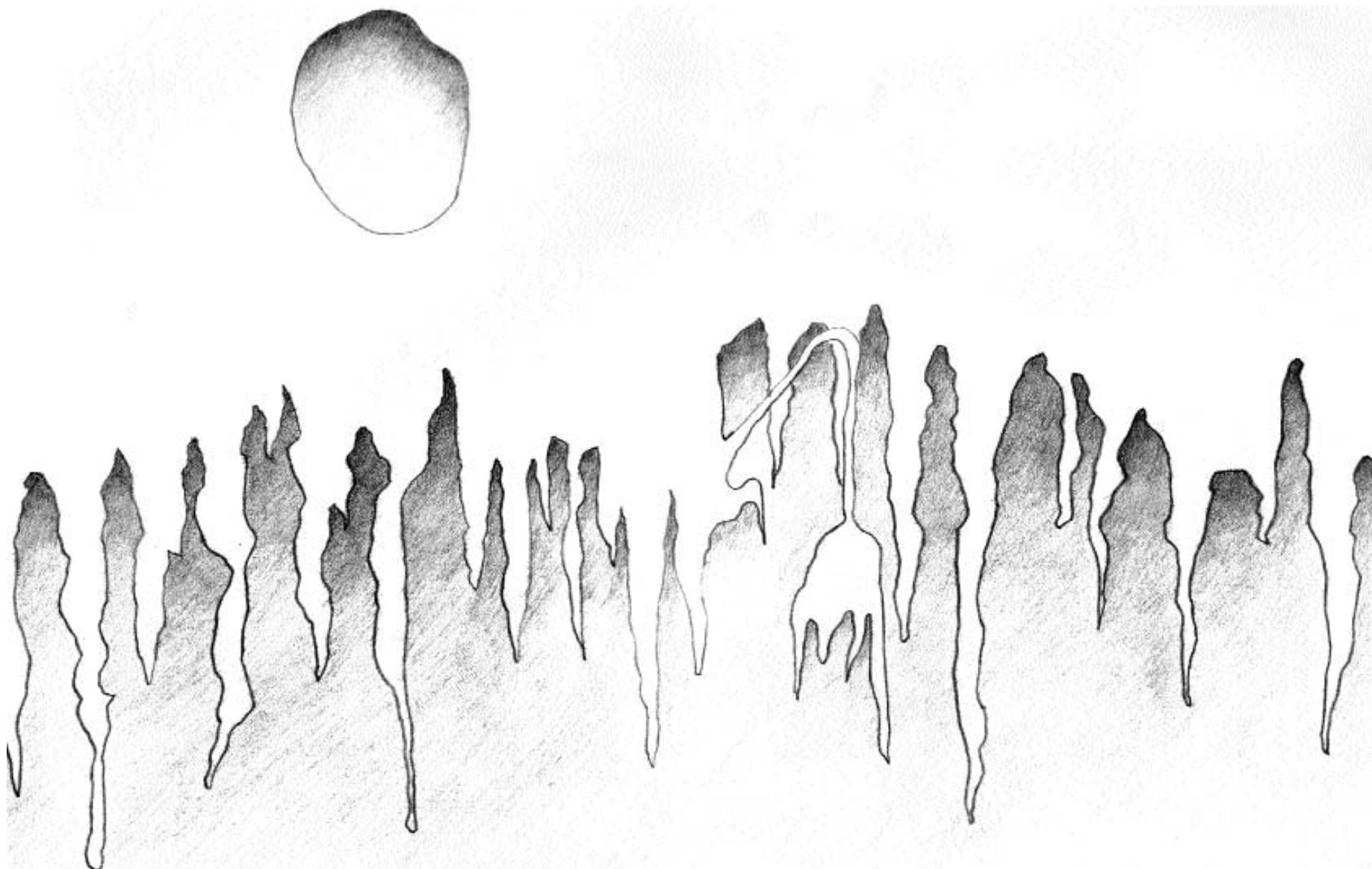
Έχουμε σχέδια και θα μείνουμε εδώ. Διότι, όπως έγραψε και ο αρχαίος ποιητής Παλλαδάς,

«Σκηνή πας ο βίος και παιγνιον. Η μάθε παιζειν την σπουδήν μεταθείς, ή φέρε τας οδύνας»

Ευχαριστώ.

Λεπτομέρεια από σχέδιο του Stefano Bonacci

Σχέδιο με μολύβι του Βασίλη Βασιλειάδη

«Έτσι πέρασα από την απαισιοδοξία και την απογοήτευση στην καθημερινή αγωνία, την προσπάθεια να δραπετεύσει κανείς από τα πειστικά συναισθήματα, την πιεστική αγάπη, την ασίγαστη διψα για ζωή, την επιθυμία για τρέλλες»

**Ομιλία στην παρουσίαση του βιβλίου
«Άνευ Προηγουμένου»
από τον τέως Κυβερνητικό Εκπρόσωπο Κύπρο Χρυσοστομίδη
Λευκωσία – 26 Σεπτεμβρίου 2005.**

Hενασχόληση των νέων με τις τέχνες και τα γράμματα, είναι ένα από τα πιο επιδιοφόρα φαινόμενα για μια κοινωνία. Ιδίως για μια κοινωνία και μια χώρα που πέρασε μέσα από «φωτιά και σίδερο», μέσα από τα ραχώδεις κλυδωνισμούς, που αγωνίστηκε και ακόμα αγωνίζεται για την επιβιωσή της. Κορυφαίες πνευματικές ενασχολήσεις, η ποίηση και η εικαστική τέχνη, της ζωγραφικής ή και της ικνογραφίας. Η έκδοση στα χέρια μας είναι ακριβώς ένα δείγμα νεανικής δουλειάς στη σωστή κατεύθυνση, με αξιόλογες πραγματικά ποιητικές και εικαστικές σελίδες. Και οι δεκατέσσερις νέοι δημιουργοί μας δείχνουν το δρόμο, αλλά και αποδεικύουν το δικό τους ταλέντο, με το οποίο τους προίκισε ο δημιουργός, τους προκίσιαν οι μούσες που τους κατατάσσουν στους τυχερούς, στους καλύτερους ταξειδιώτες στο «γοητευτικό χώρο της δημιουργίας».

Μοναδική και η καλαισθητή έκδοση, «Άνευ Προηγουμένου», την περιδιαβάζει κανείς με άνεση και λογοτεχνική περιέργεια. Χρειάστηκε, όμως, και κάτι άλλο για να μπορέσει κανείς να το κάνει και να το απολαύσει, για να φτάσει δηλ., το βιβλίο στα χέρια μας. Χρειάστηκε, εκτός από τους δημιουργούς και ο άλλος, ο φωτισμένος, ο φτασμένος δημιουργός, που ξεπερνώντας τη δική του ακτινοβολία, διδει το βήμα και το φως σε νέους, λιγότερο γνωστούς, δημιουργούς να ακτινοβολήσουν με τη σειρά τους. Θείο έργο επιτελεί. Αυτό το έργο ανέλαβε με προθυμία, ανεξάντλητο ταλέντο, αλτρουϊσμό και γενναιόδωρα φιλικά αισθήματα έναντι των νέων ταλέντων, η Ντίνα Κατσούρη. Όλοι την ευχαριστούμε γι' αυτό και τη συγχαίρουμε, την ευ-

γνωμονούμε για την ακριβεία, γιατί μας έδωσε την ευκαιρία να τους γνωρίσουμε, τους επτά ποιητές και τους επτά εικαστικούς καλλιτέχνες.

Προσωπικά την ευχαριστώ ιδιαίτερα γιατί μου έδωσε την ευκαιρία να πάρω στα χέρια μου την έκδοση «Άνευ Προηγουμένου». Και πραγματικά είναι ένα βιβλίο πρωτοποριακό, εξάλλου το λέει και ο τίτλος του, που ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και το στόχο του: Να μας γνωρίσει νέους καλλιτέχνες του λόγου και της εικόνας. Είναι ο τόμος αυτός μια κορυφαία συνάντηση ανάμεσα στην επιθυμία προβολής νέων και της πείρας ενός πιο παλιού καλλιτέχνη, μια πετυχημένη συνάντηση.

Αφού πρώτα μυρίστηκα την τυπογραφική μελάνη, ανοιγόντας το μικρό αυτό βιβλίο κοντά στα μάτια και τη μύτη, βλέποντας την καλαισθησία της έκδοσης και την ευωδία του έντυπου χαρτιού, περιδιάβασα με προσοχή και ενδιαφέρον όλο το περιεχόμενό του. Το ενδιαφέρον μεγάλωνε σελίδα με σελίδα και δεν το σταμάτησα παρά αφού τέλειωσα και την τελευταία γραμμή, συμπεριλαμβανομένων και των σύντομων, μετριόφρονων, θάλεγα, βιογραφικών των ποιητών και των καλλιτεχνών.

Μέθυσα με την πολυμορφία των συναισθημάτων και των συλλογισμών που με πλημμύριζαν, που κορυφώνταν και εναλλάσσονταν όσο περισσότερο διάβαζα και θωρούσα. Ας μου επιτραπεί μια περιγραφή, μια προσωπική περιγραφή ή θεώρηση των όσων περιέχονται στην έκ-

δοση, που πιθανόν να μην ανταποκρίνεται σε κείμα που οι δημιουργοί ήθελαν να διατυπώσουν ή να αποτυπώσουν. Ως αναγνώστης διάβασα μαζί ποιήματα και σχέδια. Αλληλοσυμπληρώνονται, τα σχέδια βοηθούν στην προσωπική ερμηνεία και κατανόηση των ποιημάτων και αντιστρόφως τα ποιήματα βοηθούν στη βιώση και των σχεδίων.

Έτσι πέρασα από την απαισιοδοξία και την απογοήτευση στην καθημερινή αγωνία, την προσπάθεια να δραπετεύσει κανείς από τα πειστικά συναισθήματα, την πιεστική αγάπη, την ασίγαστη διψα για ζωή, την επιθυμία για τρέλλες.

Ήταν μια συνεχής προσπάθεια να κατανοήσεις, συνειδητοποιώντας πως δε χωράει λογική ούτε στο στίχο ούτε στο σκίτσο, δεν είναι μαθηματικές εξισώσεις, ούτε νομικές διατάξεις. Είναι σε τελευταία ανάλυση η συμπύκνωση των συναισθημάτων, η έκφραση του υποσυνείδητου.

Παρασύρεσαι με τις αναφορές στις ουτοπίες και τις χιμαρίες, αναγνωρίζεις το ανέφικτό τους, όμως δεν απαλλάσσεσαι από την επιθυμία να τις κυνηγήσεις. Συναισθενεσσι, όμως, ταυτόχρονα πόσο πνίγεσαι και θέλεις να ανοίξει ο ουρανός να βρέξει ελπίδες, να αποκριθούν τα κλειστά όστρακα του πεπρωμένου, να περάσεις στον ωραίο κόσμο του ιδεατού.

Πιο κάτω σε υποχρεώνουν να συλλογιστείς, να θέλεις να πας κόντρα στο ρεύμα, στην καθημερινότητα, να ξεφύγεις από τα λεγόμενα του κόσμου, να αφήσεις τη φαντασία σου να οργιάσει. Ένα μόνο μένει να υπερβεις, την πραγματικότητα, αναζητείς συνεργασίες για να προβεις

σε αυτογνωσία, για να αποφύγεις τυχαίες διαδρομές, το χρόνο.

Και ξανά, στα γήινα, την προσμονή του συντρόφου, το παρακάλιο, η συναισθηση του επειγόντος, της ανάγκης της επιστροφής με το πρώτο κύμα, την/τον περιμένεις ωραία/ωραίο, ντυμένη/ντυμένο στον ήλιο. Και αφήνεσαι στο όνειρο, στις σταγόνες από το μέλι του φεγγαριού, για να αποφύγεις την επανάληψη, τη ρουτίνα, μακριά, όμως, από τα αλαλάζοντα κύμβαλα (έχουμε πράγματι ειδικές επιθυμίες και ορέξεις). Και μεταφέρεσαι στην αισθηση της ματαίωσης για τα εγκόσια, ότι και να φτιάξεις μπορεί να τα διαλύσει ένα φύσημα του ανέμου (είτε λέγεται μαυσωλείο από γρανίτη και μάρμαρο, είτε φιγούρες στην άμμο). Ποιοι όμως το καταλαβαίνουν; Οι ξύπνιοι; Που γεύονται τις συνέπειες ή όσοι κοιμούνται και ονειρεύονται. Όλοι θέλουμε να αλλάξουμε ταπετσαρία, τη διακόσμηση των τοίχων μας, να αγνοήσουμε τη ματαιότητα. Πριν βρεθούμε μέτρια κάτω από τη γη, να ζήσουμε θέλουμε, πάντα. Όμως δεν είμαστε αντικείμενα, με ανεξάντλητη υπομονή. Θέλουμε άραγε να ξέρουμε ποιοι είμαστε;

Θέλουμε την άψευστη μαρτυρία για να πεισθούμε, «τον δάκτυλον επί τον τύπον των ἡλῶν». Για αν βγούμε από τον ύπνο της λύπης και της λήθης. Δεν υποκύπτουμε στην ακινησία, δε θέλουμε να ξημερώνουν βουβές μέρες. Ας κάνουμε μια ενδοσκόπηση.

■ σως κάποιοι από τους ποιητές ή τους ζωγράφους, να αναγνώρισαν ήδη κάποιες από τις δικές τους σκέψεις μέσα από τις δικές μου. Θάναι καλό, γιατί τότε θα πεισθώ και εγώ ότι σωστά τους κατάλαβα. Αν όχι, ας με συγχωρήσουν, τόσα κατάλαβα και άλλα πολλά που δεν έχω χρόνο να περιγράψω. Νάναι, όμως, καλά μου έδωσαν

άπειρη τρυφερή τροφή για σκέψη, μια διαφορετική, ωραία νότα για καταπολέμηση του καθημερινού, του ίδιου, μου έδωσαν την ευκαιρία της αναζήτησης του ωραίου μέσα από τα έργα τους. Τους βεβαιώνω πώς προσωπικά το βρήκα στο έργο τους.

Mια κοινωνία στο χώρο και το χρόνο οφείλει να συνηρει μια ισορροπία ανάμεσα στο πνεύμα και την ύλη.

Όσο ωραία και μεγαλόπονο κι αν φαίνεται η μαθηματική αυτή διαπιστωση, δηλ. το θεώρημα περί ισορροπίας μεταξύ ύλης και πνεύματος, άλλο τόσο δύσκολο είναι να κρατηθεί Ψηλά, να παραγάγει, να επιπλέσει το έργο της εδώ, γιατί είναι δύσκολες οι συνθήκες μέσα στις οποίες πρέπει να λειτουργήσει ο κύπριος δημιουργός του εικοστού πρώτου αιώνα.

Ο άνισος συναγωνισμός, ο εξωτερικός πολιτισμικός εμβολισμός, ο περιορισμός λόγω του μικρού αριθμητικά μεγέθους της κυπριακής κοινωνίας, συνθέτουν ένα σκηνικό ηρωικής πολλές φορές προσπάθειας των δημιουργών. Γιατί σίγουρα δε μπορούν να ζήσουν μόνο από το έργο τους ώστε να αφιερωθούν αποκλειστικά, ενώ συχνά χρηματοδοτούν σε βάρος των πόρων τους την προσπάθειά τους, και τούτο λειτουργεί αποτρεπτικά για πολλούς, με αποτέλεσμα να χάνονται πολύτιμες δυνάμεις. Γιατί ναι μεν η ανάγκη εξωτερίκευσης συναισθημάτων και καλλιτεχνικής δημιουργίας, δε σβήνει ποτέ, αλλά αν δεν τη γνωρίσουν οι άλλοι, είναι σαν να μην υπάρχει!

Είναι για τούτο που κάθε προσπάθεια προβολής, προώθησης, παρουσίασης, αποκάλυψης αν θέλετε, των έργων πολιτισμού, πολύ δε περισσότερο του έργου νέων δημιουργών, όση έκταση και να έχει, αποκτά διαστάσεις μεγάλης σημασίας,

ουργών, όση έκταση και να έχει, αποκτά διαστάσεις μεγάλης σημασίας.

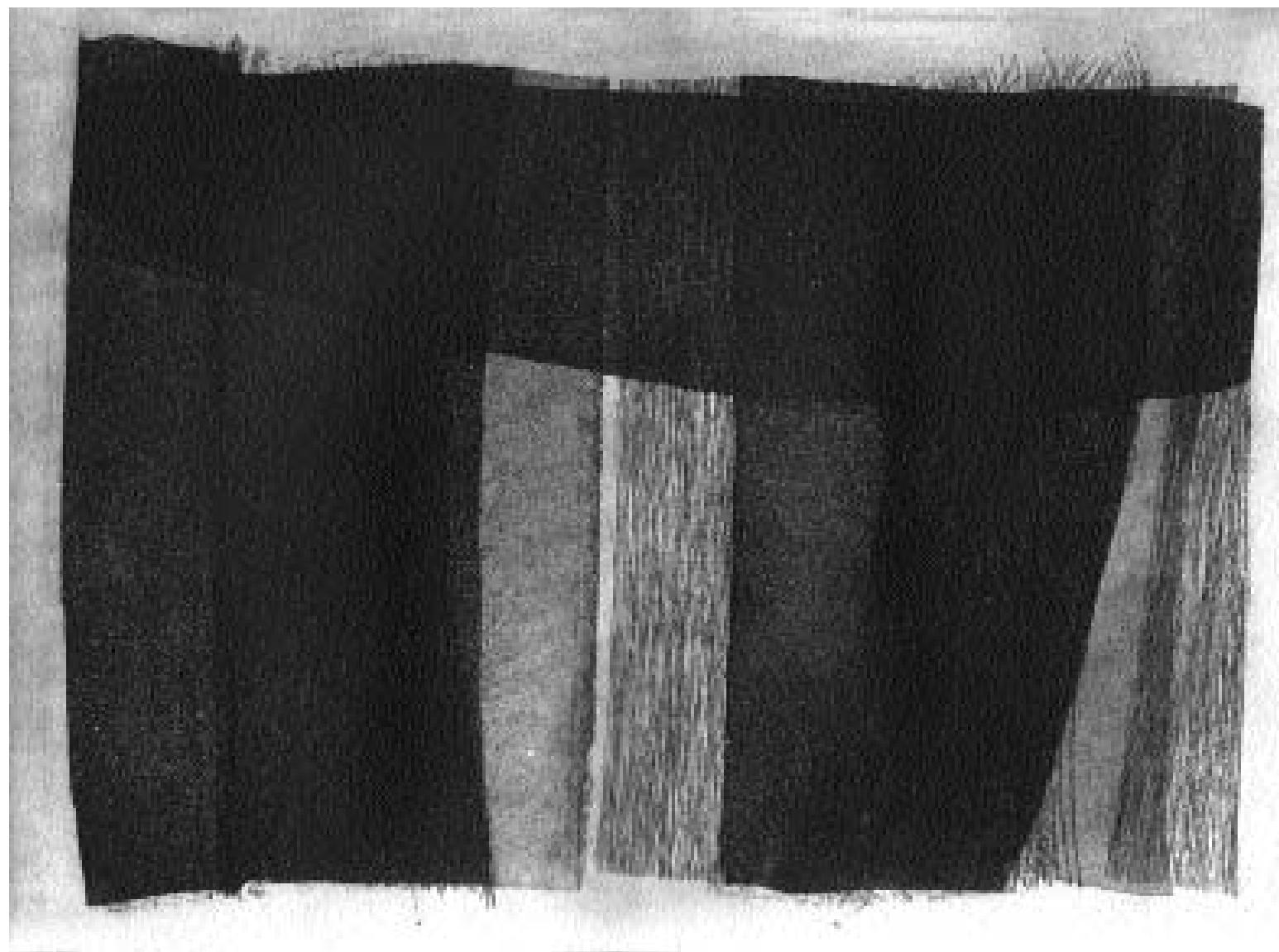
Η πολιτεία έχει καθιερώσει θεσμούς και διαδικασίες που σκοπό έχουν να ενθαρρύνουν την πολιτιστική δημιουργία, μέσα στα δοσμένα πλαισία των συνθηκών και των δυνατοτήτων. Η ιδιωτική πρωτοβουλία, πότε αυτοδύναμα και πότε με τη συνδρομή κρατικών και άλλων φορέων προσθέτει τη δική της συνεισφορά στο θέμα της προβολής, της ανάδειξης του έργου και της ενθάρρυνσης των νέων δημιουργών.

Ο Οργανισμός Νεολαίας Κύπρου με βασική αποστολή, όπως εξάγεται από την συστατική του νομοθεσία, την εισήγηση πολιτικής για θέματα νεολαίας προς το κράτος αλλά και την ενθάρρυνση της κυπριακής νεολαίας για ανάπτυξη πρωτοβουλίας, συμμετοχή, δημιουργία, αγκάλιαση την προσπάθεια του περιοδικού «Άνευ», το οποίο, πρέπει να ξαναναφερθεί, αποτελεί προσωπικό άθλο της Ντίνας Κατσούρη και των συνεργατών της. Πρέπει να ενθαρρυνθούν οι νέοι. Πρέπει να αναζητούν συνεχώς και να αξιοποιούν κάθε προσφερόμενη ευκαιρία για να ξεδιπλώσουν το ταλέντο τους και να το μοιραστούν με πλατύτερες μάζες, με όλο τον κόσμο αν είναι δυνατόν.

Θέλω να συγχαρώ θερμά τους δεκατέσσερις δημιουργούς μαζί με την προτροπή και τις ευχές μου για καλή συνέχεια με επιμονή και υπομονή.

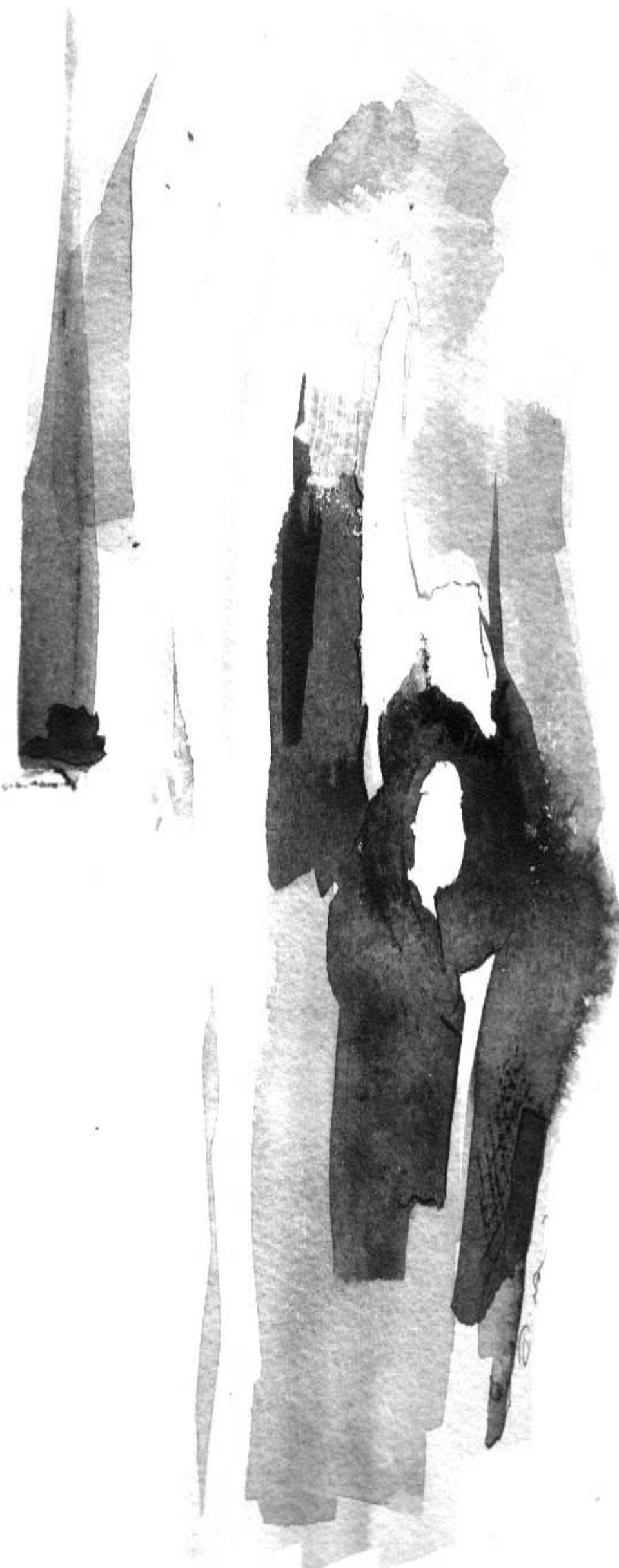
Συγχαρητήρια οφείλονται και στο περιοδικό «Άνευ», στην Ντίνα Κατσούρη, αλλά και στο Διοικητικό Συμβούλιο και την υπηρεσία του Οργανισμού Νεολαίας που με ευαισθησία και προσήλωση στην αποστολή τους αγκαλιάζουν την προσπάθεια αυτή.

Εύχομαι το καλύτερο, για μια μακρά πολιτιστική άνοιξη, σε παρόντα και μέλλοντα χρόνο, στην πατρίδα μας!

Μια κοινωνία στο χώρο και τον χρόνο οφείλει να συνηρει μια ισορροπία ανάμεσα στο πνεύμα και την ύλη.

Τα περισσότερα κείμενα του τόμου εντοπίζονται στον χώρο του πρωτικού και του ιδιωτικού· ερωτικές ανησυχίες και (αδιέξοδες) διαπροσωπικές σχέσεις, η φθορά του ανθρώπου σου σώματος και υπαρξιακές αγωνίες, η επιστροφή στα παιδικά χρόνια και η αναμέτρηση με τους γεννήτορες και τους προπάτορες, η περιπέτεια της γραφής και το λεκτικό παιχνίδι είναι μερικοί από τους βασικούς θεματικούς άξονες των ποιημάτων.

Άνευ προηγουμένου Ανθολογία νέων ποιητών με εικαστικές προτάσεις

Λευτέρης Παπαλεοντίου, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Ια Άνευ Προηγουμένου ποιητική ανθολογία με δείγματα από τη δουλειά εφτά νέων συγγραφέων και με εικαστικές προτάσεις ισάριθμων ζωγράφων θέλησε να δώσει το περιοδικό Άνευ σε συνεργασία με τον Οργανισμό Νεολαίας Κύπρου. Το περιοδικό Άνευ, με κινητήρια δύναμη την ποιήτρια Ντίνα Κατσούρη, πλαισιωμένη από ομάδα νέων ανθρώπων, κυκλοφορεί από το καλοκαίρι του 2001 και έδωσε έως τώρα 17 τριμηνιαία τεύχη. Δεν είναι δύσκολο να προσέξει κανείς ότι το περιοδικό συχνά φιλοξενεί και προβάλλει στις σελίδες του νέους δημιουργούς από διαφορετικούς τομείς των γραμμάτων και των τεχνών. Στη φιλόξενη αυτή αγκαλιά κυοφορήθηκε η έκδοση που παρουσιάζουμε σήμερα.

Ο τίτλος της Ανθολογίας Άνευ Προηγουμένου δεν είναι μόνο ένα λογοπαίγνιο που παραπέμπει στον τίτλο του περιοδικού. Η συνύπαρξη νέων ποιητών και εικαστικών σε ένα τόμο είναι μια άνευ προηγουμένου εμφάνιση για τα κυπριακά δεδομένα. Βέβαια, ταιριάζει να θυμηθούμε εδώ ότι Ανθολογίες νέων ποιητών ή και πεζογράφων εμφανίζονται στην Κύπρο από το 1934. Τη χρονιά αυτή, εκτός από την πρώτη Ανθολογία των κυπρίων ποιητών του Άδωνη Βερνάλη, εμφανίζονται άλλες δυο εκδόσεις με ποιήματα και πεζά νέων συγγραφέων. Άλλες δυο ποιητικές ανθολογίες νέων εκδίδονται το 1958, ακολουθεί η Ανθολογία νέων κυπρίων ποιητών (1969), με επιμέλεια του Κώστα Μόντη, και μια ανάλογη έκδοση το 1988 από τη Μορφωτική Υπηρεσία του Υπουργείου Παιδείας.

Ας μείνουμε, όμως, στην Ανθολογία Άνευ Προηγουμένου. Στο ανυπόγραφο προλογικό σημείωμα της έκδοσης αυτής διαπιστώνεται ότι «με την έναρξη της τρίτης χιλιετηρίδας μια νέα γενιά λογοτεχνών και καλλιτεχνών φαίνεται να έχει μεγάλες προοπτικές». Δεν είμαι σε θέση να κρίνω το έργο των ζωγράφων, ούτε μπορώ να αξιολογήσω τις εικαστικές τους προτάσεις στα κείμενα των εφτά ποιητών. Επομένως, οι πρόχειρες και προσωρινές παρατηρήσεις που ακολουθούν αφορούν μόνο τα ποιητικά κείμενα του τόμου.

Οι εφτά ποιητές που φιλοξενούνται στην Ανθολογία είναι κατά χρονολογική σειρά οι παρακάτω: Ο φιλόλογος Γιώργος Καλοζώνης (γενν. 1963) έχει δημοσιεύσει τέσσερις συλλογές: *Μεταμορφώσεις* (1993), *Πρώτη δολοφονίκή απόπειρα κατά του Μακαρίου* (1998), *Ο αναποδος κόσμος* (2000) και *Η μετατόπιση της γης* (2005). Ο Πάμπος Κουζάλης (γενν. 1964) εξέδωσε τη συλλογή *Ραπτός λόγος* (2003) παράλληλα γράφει στίχους για μελοποίηση και σενάρια για τηλεταινίες. Ο Βάκης Λοϊζόνης (γενν. 1965) έβγαλε τρεις ποιητικές συλλογές: *Ποίηση και κολάζ* (1995), *Χειροποίητα μηχανής* (1999) και *Κινητά μνημεία* (2002). Ο Γιώργος Χριστοδουλίδης (γενν. 1968) εξέδωσε επίσης τρία βιβλία: *Ένια* (1996), *Ονειροτριβείο* (2001) και *Εγχειρίδιο καλλιεργητή* (2004). Ο Στέφανος Σταυρίδης (γενν. 1972) κυκλοφόρησε δύο ποιητικά βιβλία, *Σύντομες πατριδες* (1998) και *Η κωνική*

πραγματικότητα (2004), και τη συλλογή διηγημάτων *Ιδιωτικές ανταποκρίσεις* (2000). Η Χριστιάνα Αβρααμίδου (γενν. 1978) εξέδωσε τις ποιητικές συλλογές *Σχοινιά και ναυάγια* (1999) και *Ένας λόγος για ν' αγαπήσεις τη νύχτα* (2002). Τέλος, η Μαρία Σιακαλλή (γενν. 1980) δημοσίευσε ποιήματά της σε κυπριακά περιοδικά, αλλά δεν έχει προχωρήσει ακόμη στην έκδοση βιβλίου. Πάντως στην Ανθολογία αυτή ταίριαζε να περιληφθεί τουλάχιστον άλλος ένας ποιητής που ηλικιακά και συγγραφικά ανήκει στην ομάδα αυτή, ο Μιχάλης Παπαδόπουλος.

Παρόλο που είναι πολύ νωρίς να μιλήσουμε για μια νέα «γενιά» στην ποίηση της Κύπρου, και παρόλο που δεν είναι εύκολο να σταθμίσουμε με σιγουριά την ποιητική εξέλιξη νέων ανθρώπων που δεν έχουν ακόμη συμπληρώσει τα τριάντα ή τα σαράντα τους χρόνια, ωστόσο, ένας ενημερωμένος αναγνώστης μπορεί να διαπιστώσει ότι κατά τη δεκαετία του 1990 και στην αρχή του 21ου αιώνα εμφανίζεται στο νησί μια ομάδα νέων ποιητών, που τείνουν να διαφοροποιηθούν από την προγενέστερη «γενιά του '74»: Όλοι οι ανθολογημένοι ποιητές, γεννημένοι ανάμεσα στο 1963 και το 1980, έχουν κάνει ανώτατες σπουδές· οι περισσότεροι έχουν ήδη βραβευτεί με κρατικό βραβείο λογοτεχνίας του Υπουργείου Παιδείας της. Τέσσερις έχουν τυπώσει βιβλία τους στην Αθήνα, αλλά είναι καλό να δοκιμάσουν να δημοσιεύσουν ποιήματά τους και σε γνωστά λογοτεχνικά περιοδικά της Ελλάδας.

Η γραφή των ποιητών αυτών δεν είναι τόσο ομοιόμορφη τεχνοτροπικά, ούτε βρίσκεται πάντα στο ίδιο ποιητικό επίπεδο· μερικοί εμφανίζονται με πιο ξεκαθαρισμένη ποιητική φωνή· και άλλοι βρίσκονται σε ένα πιο πειραματικό στάδιο. Από την άλλη, μπορεί κανείς να παρατηρήσει ενδιαφέρουσες αναλογίες στα κείμενά τους, που συνιστούν αποκλίσεις σε σχέση με τό ύριο της προηγούμενης γενιάς ποιητών της Κύπρου. Ας δοκιμάσουμε να δούμε τα πράγματα από πιο κοντά, μένοντας σε γενικές παρατηρήσεις:

Όλα τα ποιήματα της Ανθολογίας είναι γραμμένα σε ελεύθερο στίχο. Αν δεν απατώμαι, μόνο ο Στέφανος Σταυρίδης δοκίμασε σε άλλα ποιήματά του (που περιλήφθηκαν στο πρώτο βιβλίο του) να εμπλουτίσει με παραδοσιακούς ρυθμούς τον ελεύθερο στίχο. Ας μην ξεχνούμε ότι η ποίηση δεν έπαψε να είναι ο λόγος που χορεύει· και ότι αρκετοί ελλαδίτες ποιητές του 1970 και του 1990 (όπως ο Νάσος Βαγενάς, Ηλίας Λάγιος, Διονύσης Καψάλης, Δημήτρης Κοσμόπουλος κ.ά.) έδωσαν τα τελευταία χρόνια ενδιαφέροντα δείγματα στα οποία δοκιμάζουν να ανανεώσουν και να εμπλουτίσουν τον

ελεύθερο στίχο με ρυθμούς από την παραδοσιακή προσωδία. Το εγχείρημα αυτό, βέβαια, σε καμιά περίπτωση δε συνιστά επιστροφή στον κανονικό, παραδοσιακό στίχο, αλλά τον προϋποθέτει, για να επιβεβαιωθεί και από άλλη σκοπιά ότι ο ελεύθερος στίχος δεν είναι (ή δε μπορεί να είναι) τόσο ελεύθερος ή τόσο εύκολος στο γράψιμό του.

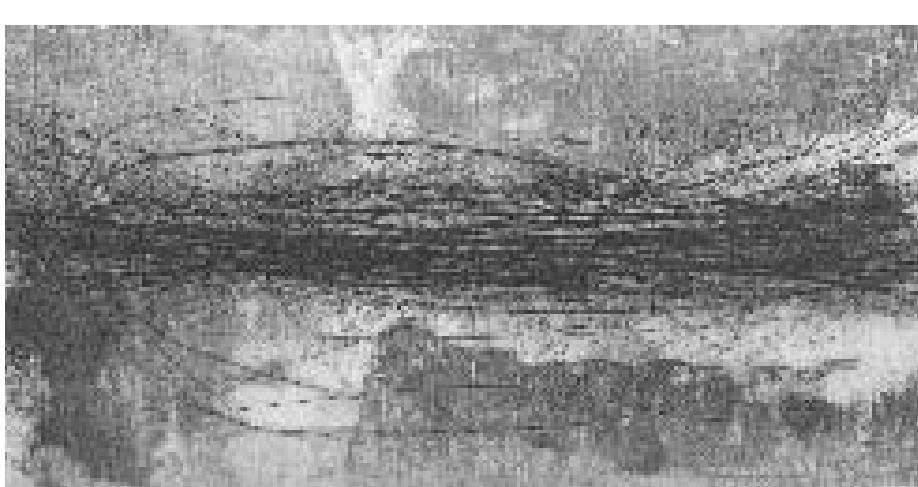
Ένα δεύτερο στοιχείο, που αποτελεί το κατεξοχήν σημείο απόκλισης σε σχέση με την ποιητική παραγωγή των πρεσβύτερων κύπριων ποιητών είναι η θεματική, που παύει πια να είναι κυπροκεντρική ή τόσο κυπροκεντρική· και, επομένως, τα ποιήματα των νέων που περιλαμβάνονται στην Ανθολογία αλλά και γενικότερα στα βιβλία τους είναι λιγότερο πολιτικά ή καθόλου πατριωτικά. Λίγοι θεματοποιούν το μείζον πολιτικό πρόβλημα του τόπου, και όχι με πολυ-χρησιμοποιημένες ελεγειακές ή σατιρικές εκδοχές, αλλά περισσότερο υπαινικτικά, αφαιρετικά και αποστασιοποιημένα. Πάντως, από τα ποιήματα της Ανθολογίας, μόνο μερικά κείμενα του Βάκη Λοϊζίδη και ένα ποίημα του Γιώργου Χριστοδουλίδη παραπέμπουν κάπως ευδιάκριτα ή με σποραδικά μυθικά στοιχεία στον κόσμο της Κύπρου.

Τα περισσότερα κείμενα του τόμου εντοπίζονται στον χώρο του προσωπικού και του ιδιωτικού· ερωτικές ανησυχίες και (αδιέξοδες) διαπροσωπικές σχέσεις, η φθορά του ανθρώπινου σώματος και υπαρξιακές αγωνίες, η επιστροφή στα παιδικά χρόνια και η αναμέτρηση με τους γεννήτορες και τους προπάτορες, η περιπέτεια της γραφής και το λεκτικό παιχνίδι είναι μερικοί από τους βασικούς θεματικούς άξονες των ποιημάτων. Βέβαια, η ενασχόληση με ιδιωτικά-προσωπικά θέματα δεν αποκλείει τα ανοίγματα σε συλλογικά και πολιτικά ζητήματα.

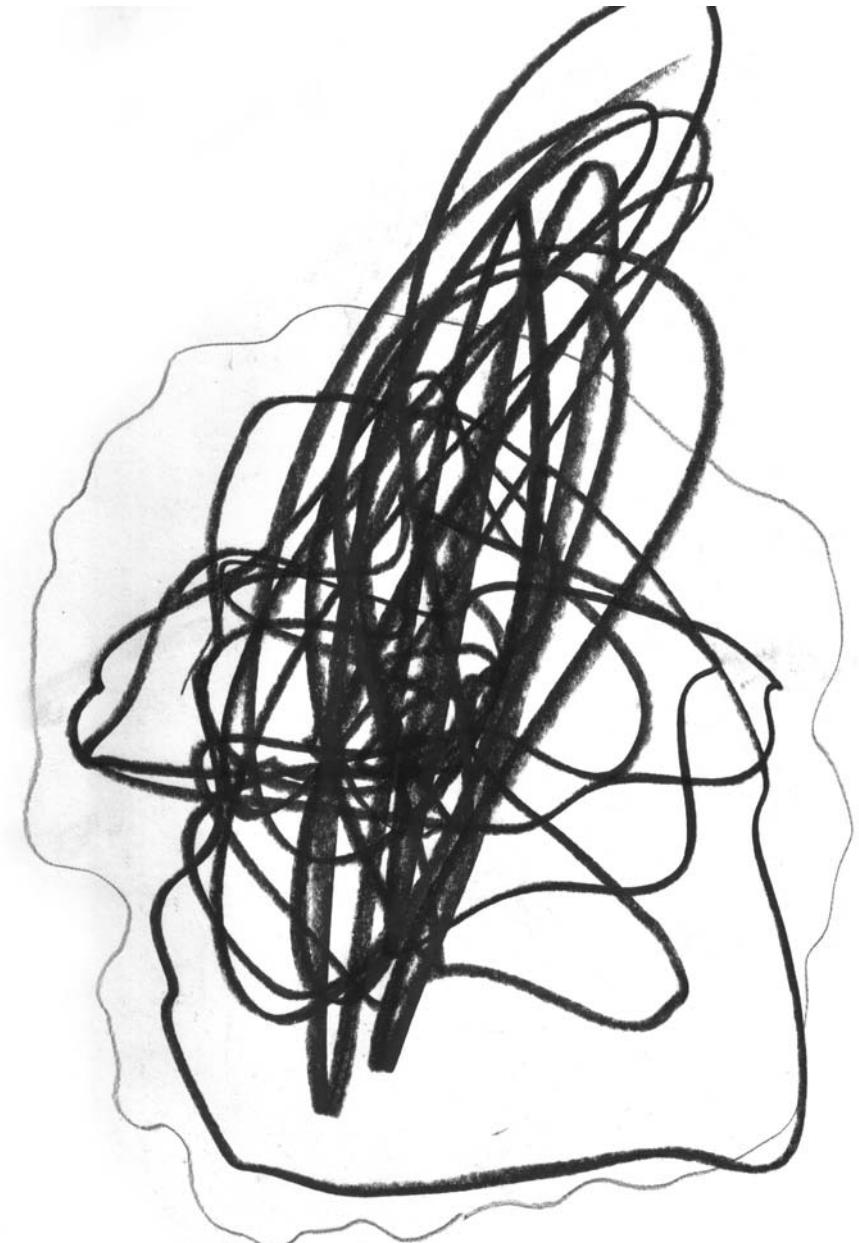
Κατά κανόνα, τα ποιήματα του τόμου (και γενικά των ανθολογημένων συγγραφέων) είναι μικρής έκτασης· συνοπτικά, στις καλύτερες περιπτώσεις ευσύνοπτα, κάποτε λιτά και ουσιαστικά στην εκφραστική τους, διαφοροποιούνται, ας πούμε, από τα πιο συνθετικά και αναλυτικά ή υψηλής ρητορικής θερμοκρασίας ποιήματα συγγραφέων όπως ο Κυρ. Χαραλαμπίδης, ο Θεοδόσης Νικολάου και ο Κώστας Βασιλείου.

Ας σημειωθεί πρόχειρα ότι οι περισσότεροι από την ομάδα αυτή (Κουζάλης, Λοϊζίδης, Σταυρίδης, Χριστοδουλίδης) φαίνεται να ελκύονται από το ποιητικό παράδειγμα του Κ. Μόντη, και μάλιστα από τις απέριπτες *Σπιγμές* του. Εξάλλου, σε ορισμένα ποιήματα των Γ. Καλοζώντη και Γ. Χριστοδουλίδη αξιοποιείται και η ποίηση του Κυρ. Χαραλαμπίδη.

Βέβαια, και στο θέμα της ρητορικής υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις ανάμεσα

Χαρακτικό του Σπύρου Σπύρου

Σχέδιο με μολύβι του Stefano Bonacci

στους εφτά ποιητές της Ανθολογίας: στο ένα άκρο, η λιτή, αναφορική γλώσσα της ποίησης του Στέφανου Σταυρίδη· στο άλλο άκρο, η υπερρεαλιστικών καταβολών (και όχι σπάνια ψυχαναλυτική) γραφή του Γιώργου Καλοζώντη και η αρκετά δύσβατη μοντερνιστική ρητορική του Γιώργου Χριστοδουλίδη· και κάπου ενδιάμεσα, αλλά πιο κοντά στην αναφορική και λιτή έκφραση, οι περιπτώσεις της Χριστιάνας Αβρααμίδου και της Μαρίας Σιακαλλή· και, πιο πέρα, η εμπλουτισμένη με άλογες εικόνες ή με λεκτικά παιχνίδια γραφή του Βάκη Λοϊζίδη και του Πάμπου Κουζάλη.

Τα ποιητικά κείμενα που απαρτίζουν την Ανθολογία φαίνεται ότι επιλέχθηκαν με βασικό κριτήριο την πρώτη δημοσίευσή τους, παρόλο που μερικά από αυτά πρόλαβαν και περιλήφθηκαν σε πρόσφατες συλλογές των ποιητών τους. Όσο μπορώ να κρίνω, τα επιλεγμένα κείμενα αποτελούν αντιπροσωπευτικά δείγματα της ομάδας των εφτά ποιητών, παρόλο που, σε ορισμένες περιπτώσεις, έχω ξεχωρίσει καλύτερα κείμενα των ιδίων, τα οποία έχουν ενσωματωθεί σε ποιητικές συλλογές τους.

Η ευπρόσωπη έκδοση, καλλιτεχνικά επιμελημένη από δυο μέλη της συντακτικής ομάδας του Άνευ, την Ελιζά Πιερή και τον Βασίλη Βασιλειάδη, συνοδεύεται από βιογραφικά σημειώματα των ποιητών και των εικαστικών. Η αξιέπαινη αυτή πρωτοβουλία δίνει την ευκαιρία σε όσους ενδιαφέρονται να δουν συγκεντρωμένα σε ένα τόμο αντιπροσωπευτικά δείγματα από τη δουλειά εφτά νέων ποιητών και αντικριστά τις εικαστικές αναγνώσεις ισάριθμων νέων ζωγράφων.

Η εικαστική δημιουργία δένει στο στίχο

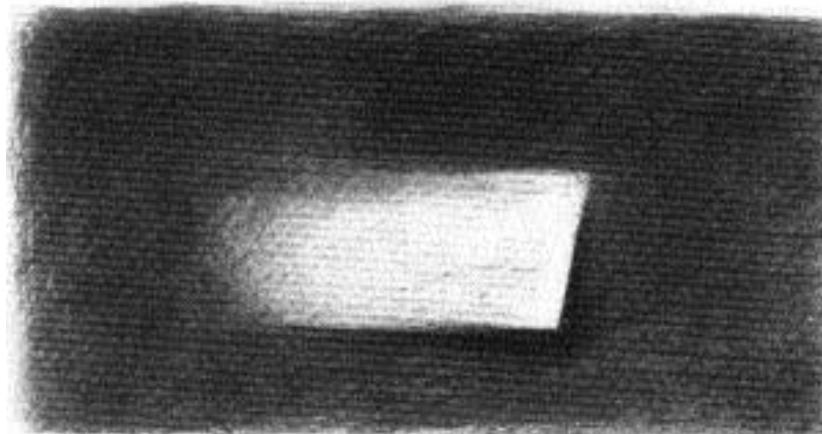
Η καλλιτεχνική επιμέλεια της έκδοσης «Άνευ προηγουμένου» ανήκει στην Ελίζα Πιερή και τον Βασίλη Βασιλειάδη, ο οποίος μας μίλησε για την επιλογή των εικαστικών.

-Ποιοι είναι οι καλλιτέχνες που φιλοξενούνται στο βιβλίο; Πρόκειται για τους Ελίζα Πιερή, Ριάνα Ξιούρου, Οικονομίδη Λεωνίδα, Κυριάκο Σπύρου, Σπύρος Αγαθού, Stefano Bonacci και Βασιλειάδη Βασίλη.

-Πώς γίνεται το πάντρεμα εικαστικού έργου και ποίησης; Όλες οι Καλές Τέχνες έχουν κάποια κοινά όρια μεταξύ τους. Κάποια σημεία επαφής. Συχνά «συναντιούνται» σε εκείνα τα σημεία και δημιουργείται αυτό το «πάντρεμα». Φυσικά δεν πρέπει ποτέ αυτό να γίνεται σε βάρος της μιας ή της άλλης τέχνης. Οι δύο μορφές συνυπάρχουν. Είναι πολλά τα παραδείγματα στη μοντέρνα ιστορία της τέχνης, όπου η εικαστική δημιουργία συναντά την ποίηση. Στη περίπτωση του «Άνευ Προ-

γουμένου», το εικαστικό μέρος ταυτίζεται με την ιδιότητα της ελληνικής γραφής να γράφει και να ζωγραφίζει συνάμα. Τα μαύρα γράμματα «γράφουν» στο άσπρο χαρτί όπως η μαύρη γραμμή του σχεδίου που βρίσκεται απέναντί τους.

-Γιατί οι συγκεκριμένοι καλλιτέχνες; Τι κοινό έχουν μεταξύ τους; Γνώριζα προσωπικά του καλλιτέχνες και το έργο τους. Ήμουν σίγουρος ότι μπορούσαν να αντεπέξελθουν καλλιτεχνικά και να συνεργαστούν με συνέπεια. Είναι μια προσπάθεια που προϋποθέτει μια ταύτιση ιδεών, μια συνεννόηση. Θα μπορούσε εύκολα κάποιος να χάσει το νόημα και να καταλήξει να διακοσμήσει ή να εικονογραφήσει ένα ποίημα, πράγμα που θα ήταν φυσικά λάθος. Το κοινό σημείο αυτών των καλλιτέχνων είναι μάλλον η καλλιτεχνική τους «καταγωγή», αφού όλοι σπούδασαν στην Ιταλία. Πιστεύω πως η έμφαση που δίνει η

Σχέδιο με κάρβουνο Ελίζας Πιερή

ιταλική κουλτούρα πάνω στο σχέδιο και την γραμμή, αξίες που έμειναν σχεδόν αναλλοίωτες από τον καιρό της Αναγέννησης μέχρι τις μέρες μας, έχει επηρεάσει το έργο όλης της ομάδας.

-Παρακολουθούμε στην Κύπρο τις σύγχρονες τάσεις στην τέχνη; Αυτό συμβαίνει στις μέρες μας περισσότερο. Πριν από μια δεκαετία περίπου, υπήρχε ακόμα στην Κύπρο η αντίληψη μιας απομονωμένης τέχνης με μοναδικό αποδέκτη το μέσο

Κύπριο πολίτη. Δεν υπήρχε καμία ουσιαστική εξέλιξη στον τομέα αυτό. Μια στείρα, επαναλαμβανόμενη κατάσταση που αγνοούσε πλήρως το παγκόσμια καλλιτεχνικό σκηνικό. Όταν οι πρώτοι φοιτητές των διαφόρων σχολών καλών τεχνών άρχισαν να επιστρέφουν στην Κύπρο, η κατάσταση άρχισε να βελτιώνεται. Δημιουργήθηκε μια ουσιαστική σχέση με ρεύματα και κινήματα άλλων χωρών που έβγαλε επιτέλους την κυπριακή τέχνη λίγο πιο έξω από τα

στενά της όρια. Υπάρχει φυσικά πολλή δουλειά ακόμα να γίνει αλλά νομίζω ότι μπορώ να έχω εμπιστοσύνη στις νέες γεννιές.

-Ποιος πρέπει να είναι ο ρόλος του κράτους; Ο πυρήνας του κράτους είναι ο πολιτισμός και η πολιτιστική συνείδηση των πολιτών πρέπει να βρίσκεται ψηλά στην ατζέντα των κρατούντων. Λυπούμαι όταν ανακαλύπτω ότι τα περί «αιχμής του δόρατος» ήταν μόνο μια κούφια προεκλογική δήλωση που κατά βάθος έκρυβε μια συνεχιζόμενη από χρόνια αδιαφορία. Ο Οδυσσέας Ελύτης λεει στα «Δημόσια και ιδιωτικά» ...Να μπορούσαν και τη σημασία των λαών να την μετρούν όχι από το πόσα κεφάλια έχουν για μακέλεμα αλλά από το πόση ευγένεια παράγουν κάτω και από τις πιο δύσκολες συνθήκες... Και ο δικός μας ο λαός περνά ίσως τη δυσκολότερη δοκιμασία στην ιστορία του.

-Υπάρχει χώρος για τους νέους; Σίγουρα υπάρχει. Σιγά-σιγά ο καλλιτεχνικός χώρος στην Κύπρο αρχίζει να διαμορφώνεται με τα έργα όλο και περισσοτέρων νέων καλλιτέχνων.

Συνέντευξη που έδωσε ο Βασίλης Βασιλειάδης στην Αντιγόνη Δρουσιώτη για την εφημερίδα «Φιλελεύθερος».

